

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

137434

TÜRKİYE'DE İKTİSADİ İSTİKRARSIZLIĞIN KAYNAKLARI:
FİYAT İSTİKRARSIZLIĞI --ÜRETİM İLİŞKİSİ (1980-2000)

DOKTORA TEZİ

İBRAHİM ARSLAN

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ANABİLİM DALI : İKTİSAT
PROGRAMI : İKTİSAT POLİTİKASI

TEZ DANIŞMANI : PROF. DR. RECEP TARI

KOCAELİ, 2003

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE İKTİSADİ İSTİKRARSIZLIĞIN KAYNAKLARI: FİYAT
İSTİKRARSIZLIĞI-ÜRETİM İLİŞKİSİ (1980-2000)

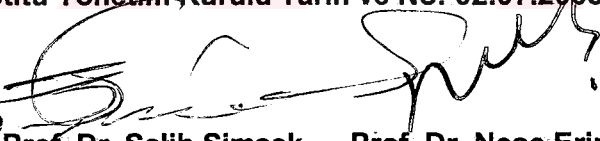
DOKTORA TEZİ

Tezi Hazırlayan: İBRAHİM ARSLAN

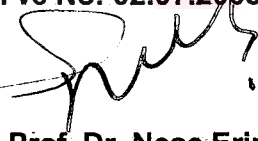
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Tarih ve No: 02.07.2003 - 2003 / 09

Prof. Dr. Recep Tari

Prof. Dr. Salih Şimşek

Prof. Dr. Neşe Erim

Yrd. Doç. Dr. Yusuf Bayraktutan

Yrd. Doç. Dr. Seyfettin Erdoğan

KOCAELİ-2003

SUNUŞ

Ekonomik faaliyet hacminin sürekli belli bir seviyeyi koruyarak gelişmediği, aksine iktisadi istikrarsızlıkların oluştuğu ve buna bağlı olarak temel makro değişkenlerde, milli gelir, istihdam, üretim, yatırım gibi alanlarda iniş ve çıkışlar meydana geldiği yönünde genel piyasa ekonomisi gözleminden hareketle bu çalışma, üretim ile fiyat istikrarsızlığı ilişkisini Türkiye bağlamında ele almaktadır.

Fiyat istikrarsızlığı-üretim düzeyi ilişkisinin tez konusu olarak ele alınmasının sebebi son yıllarda fiyat istikrarsızlığı, bütçe açıkları ve rant gelirlerinin artmasının üretim düzeyini olumsuz yönde etkilediği görüşünün yaygınlaşmasıdır. Bu konuyu empirik olarak Türkiye için araştırmanın ilginç olacağı düşünölmüştür.

Bu çalışmada, konu tespitinden çalışmanın sonuçlanmasına kadar her şamada yakın ilgi ve desteklerini gördüğüm danışman hocam Prof. Dr. Recep Tari ve iktisat bölüm başkan yardımcısı Yrd. Doç. Dr. Yusuf Bayraktutan'a, tez izleme komitesi üyelerine ve tez savunma jürisine başkanlık eden ve yararlandığım öneriler sunan Prof.Dr. Salih Şimşek'e ve yoğun çalışma temposu içinde ihmal ettiğim aileme teşekkür ediyorum.

Kocaeli, Haziran 2003

İbrahim ARSLAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
TABLolar DİZİNİ.....	VIII
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	IX
KISALTMA VE SEMBOLLER.....	X
GİRİŞ.....	1

Birinci Bölüm

FİYAT İSTİKRARSIZLIĞI

1.1.FİYAT İSTİKRARSIZLIĞINI AÇIKLAYAN KURAMLAR	9
1.2. FİYAT İSTİKRARI KAVRAMI.....	11
1.3.FİYAT İSTİKRARSIZLIĞININ TANIMI VE NEDENLERİ.....	13
1.3.1..Parasal Nedenler.....	14
1.3.2. Reel Nedenler.....	15
1.3.3. Yapısal Nedenler.....	17
1.3.4. Politik Nedenler	19
1.4. FİYAT İSTİKRARSIZLIĞIN ETKİLERİ.....	21
1.5. FİYAT İSTİKRARSIZLIĞINA KARŞI ALINACAK TEDBİRLER.....	24
1.5.1. Mali Tedbirler.....	25
1.5.2. Parasal Tedbirler.....	28
1.5.3. Tasarrufu Arttırıcı Tedbirler.....	30
1.5.4. Fiyatların Artış Sürecinde Alınacak Tedbirler.....	31

İkinci Bölüm

ÜRETİM—FIYAT İLİŞKİSİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ

2.1. ÜRETİMİN TANIMI VE ANLAMI.....	33
2.2. ÜRETİM MEKANİZMASI.....	34
2.3. EKONOMİK BÜYÜMENİN TEORİK TEMELLERİ.....	36
2.3.1. Klasik Büyüme Teorisi.....	37
2.3.2. Karl Marx'ın Büyüme Teorisi.....	38
2.3.3. Schumpeter'in Ekonomik Büyüme Teorisi.....	39
2.3.4. Keynes'yen Büyüme Teorisi.....	41
2.3.5. Harrod Domar Ekonomik Büyüme Modeli.....	41
2.3.6. Neoklasik (Solow'un) Büyüme Modeli.....	43
2.3.7. İçsel Büyüme Modelleri.....	45
2.4. BÜYÜME TEORİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	47
2.5. ÜRETİM DÜZEYİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	48
2.5.1. Nüfus Artışı.....	49
2.5.2. Tabii Kaynaklarının Artışı.....	51
2.5.3. Sermaye Artışı.....	52
2.5.4. Teknolojik Gelişme.....	55
2.6. ÜRETİM-FİYAT İLİŞKİSİ.....	59

Üçüncü Bölüm

TÜRKİYE'DE FİYAT İSTİKRARSIZLIĞI-ÜRETİM İLİŞKİSİNİN ARAŞTIRILMASI

3.1. TÜRKİYE'DE İKTİSADİ İSTİKRARSIZLIĞIN SÜRECİ VE NEDENLERİ.....	61
3.2. FİYAT İSTİKRARSIZLIĞI VE ÜRETİMİN İLİŞKİLERİNE İLİŞKİN EKONOMETRİK YAKLAŞIMLAR.....	65
3.2.1. Fiyat İstikrarsızlığı ile Üretim Analizinde Kullanılan Kuramsal Model.....	65
3.2.2. Değişkenlerin Seçimi ve Araştırmanın Kapsamı.....	67
3.2.3. Veri Yapısı ve Kaynakları.....	68
3.2.4. Zaman serilerinin Özellikleri.....	69
3.2.5. Granger Nedensellik Testinin Tanımı	69
3.3. İKTİSADİ ANALİZ.....	70
3.3.1. Değişkenlerin Ayrı Ayrı İncelenmesi.....	71
3.3.2. Değişkenlerin Birlikte İncelenmesi.....	82
3.4. İSTATİSTİKİ ANALİZ.....	89
3.4.1. Değişkenler Arasındaki Kısa Dönemli İlişkinin Araştırılması...89	
3.4.1.1. Temel Değişkenler İçin Korelasyon Analizi.....	89
3.4.1.2. Temel Değişkenler İçin Regresyon Analizi.....	90
3.5. EKONOMETRİK ANALİZ.....	93
3.5.1. Zaman serilerinde durağanlık Kavramı.....	93
3.5.2. Birim Kök Testi	94

3.5.3. Değişkenler Arasındaki Uzun Dönemli İlişkinin Araştırılması,.....	98
3.5.3.1. Korelasyon Analizi.....	99
3.5.3.2. Regresyon Analizi.....	100
3.5.4. Ko-Entegrasyon Analizi.....	104
3.5.5. Granger Nedensellik Testi Bulguları.....	108
3.6. GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER	110
SONUÇ.....	114
KAYNAKÇA.....	117

ÖZET

İktisat biliminde üretim ve fiyat istikrarsızlığı arasındaki ilişki farklı dönemlerde farklı şekillerde tartışılmıştır. Günümüzde kabul gören genel görüş, fiyat istikrarsızlığının, orta ve uzun dönemde üretimi olumsuz yönde etkilediğidir. Bu görüş, Türkiye’de yaklaşık 30 yıldır gözlenen fiyat istikrarsızlığı sonucunda yatırımların ve üretiminin olumsuz etkilenmesi ile ilişkili görünmektedir. Ekonomide üretim potansiyelinin artırılması, fiyat istikrarsızlığının yarattığı orta ve uzun dönemli belirsizliklerin ortadan kaldırılmasına bağlıdır.

Ulusal bir ekonomideki iktisadi istikrar, pek çok koşulun yanı sıra ekonomik büyüme ve fiyat istikrarsızlığıyla ilgilidir. Küreselleşme ve finansal serbestleşmenin egemen olduğu günümüz koşullarında istikrar için her şeyden önce ekonomik büyümenin güvence altına alınması; bunun içinse, fiyat istikrarının sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’nin 1980-2000 dönemine ait makro ekonomik politikalarının, fiyat istikrarsızlığı ve üretimin kısa ve uzun dönem analizini yaparak Türkiye ekonomisinin ekonomik problemlerine bir tanı koyabilmek ve alternatif politika önerilerinin başarı olasılığını değerlendirmek; bu amaçla, öncelikle fiyat istikrarsızlığı ile üretim düzeyi ilişkisini teorik açıdan ele aldıktan sonra fiyat istikrarsızlığı ile üretim ilişkisini iktisadi, istatistiki ve ekonometrik sınamalar çerçevesinde araştırmaktır. İktisadi analizle veriler, grafik ve tablo bazında yorumlanmaktadır. İstatistik analizle, değişkenlerin birbirleriyle ilişkileri sınanmaktadır. Ekonometrik analizde ise, ekonomik verilerin birbiriyle ilişkilerinin yönü ve şiddeti, birim kök, regresyon-korelasyon, koentegresyon ve granger nedensellik testi ile araştırılmaktadır. Çalışma bu konuda daha önce yapılmış olan çalışmalarda ulaşılan sonuçları özetlemesi ve konuyu Türkiye açısından ele alması bakımından farklılık göstermektedir.

ABSTRACT

The debate over the relationship between production and price instability has a long history and various aspects. The generally accepted opinion today is that, production in medium and long term is affected negatively by the price instability. This opinion seems to be consistent with the Turkish experience of nearly 30-years.

Increasing the production potential in economy is due to the removal of the medium and long term uncertainties resulting from price instability. Right along with many other conditions, the instability of a national economy is also related to economic growth and price instability. It is being emphasized that to obtain stability, in today's globalized and financially liberalized conditions, first off all the economic growth should be guaranteed and to this end, there should not be any changes which can result in price instability.

The main purpose of this study is to evaluate the outcomes of alternative proposals and diagnose Turkey's economic problems by making the short and long term analysis of production, price instability and macro economic policies of Turkey for 1980-2000 period. This purpose consists of two steps: First, considering the theoretical relationship between the production level and price instability; then searching the relationship of these two elements within the limits of economic, statistical and econometric analysis. Economic analysis, covers the interpretation of the data on the base of diagrams and schedules. For the statistical analysis the relationship of the variables are tested. In terms of econometric analysis, the relationships among variables are examined with unit root, regression, correlation, co-integration and granger causality test. This study differs by summarizing the results of previous works and also dealing with the subject in terms of Turkiye.

TABLolar

- Tablo 1** : Toptan Eşya Fiyat İndeksi
- Tablo 2** : Dış Ticaret Hacmi
- Tablo 3** : Sabit Sermaye Yatırımları
- Tablo 4** : Sanayi Üretim İndeksi
- Tablo 5** : İmalat sanayiinde Üretimde Çalışılanların Saat İndeksi
- Tablo 6** : Toptan Eşya Fiyat İndeksi İle Dış Ticaret Hacmi Arasındaki İlişkisi
- Tablo 7** : Toptan Eşya Fiyat İndeksi İle Sanayi Üretim İndeksi Arasındaki ilişkisi
- Tablo 8** : Toptan Eşya Fiyat İndeksi İle Çalışılan Saat İndeksi Arasındaki İlişkisi
- Tablo 9** : Toptan Eşya Fiyat İndeksi İle Sabit Sermaye Yatırım Oranları Arasındaki İlişkisi
- Tablo 10** : Sanayi üretim indeksi İle Sabit Sermaye Yatırım Oranları Arasındaki İlişkisi
- Tablo 11** : Sanayi Üretim İndeksi İle Dış Ticaret Hacmi Arasındaki İlişkisi
- Tablo 12** : Sanayi Üretim İndeksi İle Çalışılan saat indeksi ile Arasındaki İlişkisi
- Tablo 13** : Kısa Dönemde Korelasyon Analizi
- Tablo 14** : Değişkenlerin Girişi (Variables Entered)
- Tablo 15** : Model Summary (Model Özeti)
- Tablo 16** : ANOVA Sonucunda Elde Edilen Sonuçlar
- Tablo 17** : Kısa Dönemde Regresyon Analizi
- Tablo 18** : Genişletilmiş Dickey Fuller Birim Kök Analizi Sonuçları
- Tablo 19** : Korelasyon Analizi
- Tablo 20** : Regresyon Analizinin Sonuçları
- Tablo 21** : Johansen-Juselius Ko-Entegrasyon Test Sonuçları
- Tablo 22** : Granger nedensellik testi sonuçları

ŞEKİLLER

- Şekil 1** : Türkiye'de üç aylık Toptan Eşya Fiyatları Enflasyonu
- Şekil 2** : Dış Ticaret Hacmi
- Şekil 3** : Üç Aylık Sabit Sermaye Yatırımları Verileri
- Şekil 4** : Üç Aylık Sanayi Üretim İndeksi
- Şekil 5** : İmalat Sanayiinde Üretimde Çalışılanların Saat İndeksi
- Şekil 6** : Yıllık Verilerle Toptan Fiyat İndeksi ile Dış ticaret hacmi ile arasındaki ilişki
- Şekil 7** : Yıllık Verilerle Toptan Eşya Fiyat İndeksi ile Sanayi Üretim İndeksi arasındaki ilişki
- Şekil 8** : Yıllık Verilerle Toptan Eşya Fiyat İndeksi ile Çalışılan Saat İndeksi arasındaki ilişki
- Şekil 9** : Yıllık Verilerle Toptan Eşya Fiyat İndeksi ile Sabit Sermaye Yatırımları Oranı Arasındaki İlişki
- Şekil 10** : Yıllık Verilerle Sanayi Üretim İndeksi ile Sabit Sermaye Yatırımları Oranı Arasındaki İlişki
- Şekil 11** : Yıllık Verilerle Sanayi Üretim İndeksi ile Dış Ticaret Hacmi Arasındaki İlişki
- Şekil 12** : Yıllık Verilerle Sanayi Üretim İndeksi ile Çalışılan Saat İndeksi Arasındaki İlişki

KISALTMA VE SEMBOLLER

TEFE	: Toptan Eşya Fiyat İndeksi
SUI	: Sanayi Üretim İndeksi
CSİ	: Çalışılan Saat İndeksi
DTH	: Dış Ticaret Hacmi
SSYO	: Sabit Sermaye Yatırım Oranı
Y	: Milli Gelir Seviyesi
ΔY	: Milli Gelirdeki Artış
L	: İş Gücü (emek)
AR-GE	: Araştırma-Geliştirme
DİE	:Devlet İstatistik Enstitüsü
TCMB	:Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
V	: Paranın Dolanım Hızı

GİRİŞ

Dünyada 1920'li yıllardan bu yana hızla gelişen iktisadi istikrarsızlık, hem uluslararası sistemi hem de ulusal sistemleri dönüştürücü bir etki düzeyine erişmiştir. Bu iktisadi istikrarsızlık sonucunda, başta ekonomiler olmak üzere tüm toplumsal yapıları çok katlı bir sistem olarak yeniden şekillendirilmektedir.

İktisadi istikrarsızlık özellikle sanayi devrimiyle birlikte, batı ülkelerinde, ortalama her sekiz ile on yılda bir iktisadi istikrarsızlıklarla karşılaşmış, refahı, zenginlik ve israf dönemlerini, işsizlik, yoksulluk ve sefalet dönemlerinin izlediği görülmüştür.

Bununla birlikte iktisadi istikrarsızlık sanayileşme faaliyetlerine paralel olarak belirgin bir seyir izlemektedir. Bir toplumda iktisadi istikrarsızlıkların meydana gelmesi beraberinde ekonomide bir çok sektörün önemini artırmaktadır. Bunlar sanayi, hizmet ve tarım sektörüdür. Sanayi ve hizmet sektöründe üretim ve yatırım genellikle talebe bağlı bir seyir izlerken tarım sektöründe daha çok doğal koşullar öne çıkmakta ve piyasanın etkisi biraz düşmektedir.

19. yüzyılda Kapitalizmde meydana gelen ilk büyük depresyonun beraberinde meydana getirdiği en önemli değişim devletlerin ekonomiye müdahale yolunda attıkları adımlar olarak gösterilmektedir. Bununla birlikte sanayileşmiş bir çok ülke korumacılık doğrultusunda bir dizi siyasal önlemler alarak, sermayenin yeniden canlanmasına ve yeniden üretimin canlanmasını sağlayan genel koşulların sağlanılmasına çalışılmıştır.¹

Dünya ekonomisinin tarihsel gelişim sürecinde iktisadi istikrarsızlıkların iktisadi faaliyetlerin biçimlerine göre şekillendiği görülmektedir. 18 yüzyıl ortalarında İngiltere'de buharlı makinenin icadı ve kömür kullanılarak demir madenini eritme yönteminin keşfiyle sanayi alanında büyük ilerlemeler sağlanmıştır. Böylece, üretimde el emeğine dayalı ufak işletmelerin yerini buhar gücü ile çalışan büyük fabrikalar almıştır. Bu gelişmelerin sonucunda 19 yüzyılda sanayi devriminin ortaya çıkardığı teknolojik gelişmeler sonucu

¹ Ryan C. Amacher / Holley H. Ulbrich, *Principles of Macroeconomics*, Ohio, South-Western Publishing Co. 1983, s.97

kömürün kullanılması, buhar makinesinin icadı, sermaye mallarının temeli olan çelikte birlikte demirin kullanılması teknolojinin uluslar arası düzeyde daha geniş bir perspektif içinde kullanılması sonucu en yüksek refah seviyesine ulaşıldığı yüzyıl olmuştur.²

Kapitalist üretim tarzının ilk dönemlerinde daha ziyade tesadüfi oluşumlar ve spekülasyonlardan kaynaklanan istikrarsızlıkların makro düzeyde genelleşmesinin 19 yüzyıl sonlarına doğru sanayileşmenin yaygınlaşması ile dünya ticaretinin gelişmesinin paralellik gösterdiği söylenebilir.³

Günümüzde artan sermaye birikimi, batı toplumlarını ekonomik ve sosyal bakımdan olumlu yönde değiştirmiştir. Bu iktisadi istikrarsızlık gösterilmesine karşın uzun dönemde sürekli artmıştır.⁴

Sermayenin altın çağını yaşadığı 19. yüzyılda sanayi kapitalizmi başta İngiltere'nin yanı sıra A.B.D., Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinde hızlı bir artış içerisine girmişlerdir. Sanayide kömür, buhar makinesinin kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte ulaşım sisteminde devrim sayılan buharlı gemi taşımacılığı demiryolları yapımcılığının artmasına neden olurken, Amerika'da demir yolu hisse senetleri spekülasyonu patlak veren krizin kısa sürede uluslar arası düzeyde yayılmasına neden olmuştur. Kapitalizmin ilk defa uluslar arası düzeyde depresyonu sayılan bu süreçte krizin meydana geldiği tüm ülkelerde üretim düzeyi ile istidam düzeyinde bir azalış meydana getirmiştir. Bazı ülkelerde iktisadi istikrarsızlık, kalkınma düzeyi, sanayileşme derecesi, ekonomik yapı ve uluslar arası ilişkiler alanındaki faaliyetlerin farklılık göstermesi, iktisadi istikrarsızlıkların her ülkede değişen zaman ve şiddet farklarına neden olmuştur. Bununla birlikte 19 yüzyıl boyunca meydana gelen gelişmeler, ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi, enflasyon oranının düşük olması ve işsizliğin önlenmesi gibi konularında ekonomik politikalarda yapısal değişikliklerin sağlanması gündeme gelmiştir.

² Dale M. Sievert, *Economics*, second edition, New York, Glengarry Publishing, 1991, s. 533

³ Neşe Çapraz, *Ekonomik Bunalımların Dünya'da ve Türkiye'de Yansımaları*, İstanbul, Der Yayınları, 2001, s.51

⁴ David R. Kamerschen / Richard B. Mc. Kenzeie/ Clark Nardinelle, *Economics*, Boston, Houghton Mifflin Company, 1983, s.958

Bununla birlikte 20 yüzyılda, sermaye piyasasının çöküşünden önce, ABD 'ndeki hisse senetlerinin alımındaki aşırı bir spekülasyonun olacağı tahmin edilmesi ve bunu azaltmak için aktif portföyünü azaltması yavaş yavaş bir iktisadi istikrarsızlığa doğru bir seyir izlendiği anlaşıldı. Bunun sonucunda bir çok bankanın iflas etmesi açık bir şekilde Amerikan ekonomisi çöktüğü bu çöküntü dalga dalga bütün dünya ülkelerine yayıldığı ve bu iktisadi istikrarsızlıkların etkisi büyük olduğu anlaşılmaya başlandı.

1929 bunalımından sonra iktisatçılar, istikrarsızlığın nedenleri ve iyileştirme yolları üzerinde yoğunlaşmışlar; iktisadi istikrarsızlıklar baş gösterince bunları kontrol altına alıp olabildiğince kısa zamanda istikrarsızlığı giderme yöntemleri geliştirmeye çalışmışlardır.

İkinci dünya savaşından sonra, ekonominin temel meselelerinin başında, çoğu sanayileşmiş ülkeler, ekonomilerini erişmiş oldukları yüksek seviyede tutmak, yani bir taraftan meydana gelen iktisadi istikrarsızlıkları önlemek, diğer taraftan enflasyonist eğilimler taşıyan ve aşırı istihdama yönelen gelişmelere yer vermemek görevi ile karşı karşıya gelmişlerdir. Uzun süreli istikrarsızlık eğilimlerini gidermeyi amaç edinen istikrarın daha önemli olduğu konusunda genel bir görüş vardı. Fakat enflasyonist gelişimin sık sık ortaya çıktığı ve bu yüzden aşağıya yönelen istikrarın daralma hareketlerini önleme durumuna kıyasla daha önemli olmadığı görüldü.

Ekonomik faaliyet hacminin sürekli belli bir seviyeyi koruyarak gelişmediğini, aksine iktisadi istikrarsızlıkların oluştuğunu ve buna bağlı olarak temel makro değişkenlerde, milli gelir, istihdam, üretim, yatırım gibi alanlarda iniş ve çıkışlar meydana geldiğini ortaya koymaktadır. İktisadi faaliyet hacminde, zaman içinde tekrarlayan iniş ve çıkışlara iktisadi dalgalanma adı verilir. Bu dalgalanmaların sıklık ve şiddeti istikrarsızlık olarak algılanır.⁵

İktisadi istikrarsızlık tanımları ve ortaya çıkış mekanizmaları için en yaygın kabul gören tanımlama Wesley Mitchell tarafından yapılmıştır. Özel girişim ve pazar ekonomisinin gelişmesini izleyerek kapitalist ülkelerde görülmeye başlamıştır. Mitchell'e göre, kapitalist ekonomilerde genel iktisadi faaliyet düzeyinde aynı anda ortaya çıkan ve birbirini izleyen resesyon,

⁵ Sadun Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, 11.baskı, Ankara, Savaş Yayınları, 1998, s.61

depresyon, canlanma ve genişlemeden oluşan sürece iktisadi istikrarsızlık adı verilir.⁶

Ekonomik ortamı oluşturan çeşitli unsurları yakından ilgilendiren ve bir süreç sorunu olan istikrarsızlık kavramı genel olarak, ekonomik gelişme sürecinde mal ve hizmetlerin arz-talep dengelerinin bozulması, karşılıklı etkileşimle tüm ekonomik unsurlar arasındaki ilişkilerin kopukluğa uğramasıdır.⁷

Bununla birlikte, iktisadi istikrarsızlık olgusuna farklı yaklaşımları dile getiren iktisadi akımlar bulunmaktadır. Klasikler, iktisadi istikrarsızlığa pek yer vermemişlerdir. Ekonomik olayları birtakım doğal kanunlara dayandırarak, ekonomik gelişme sürecinde karşılaşılabilecek istikrarsızlıkların kendiliğinden istikrara kavuşacağını düşünmüşlerdir.⁸

Klasiklerin aksine, Marx, kapitalist bir ekonominin devamlı bir biçimde durgun kalmasının söz konusu olamayacağını, ekonomik ortamın zorunlu olarak değişime uğrayan faktörlerin bir bütünü olduğunu ileri sürmüştür.⁹

Keynes, iktisadi istikrarsızlıkları ele alırken yatırım yetersizliği görüşüne yer vermektedir. Keynes'e göre, iktisadi istikrarsızlıkların sebebi, normal tasarrufun yatırımdan daha büyük oluşudur. Bu durum, tüketim malları piyasasında bir istikrarsızlığa neden olmaktadır. Ekonomik büyüklükler arasındaki ilişki ve dengelerin bozulması sonucunda meydana gelen istikrarsızlık ortamına, azalan yeni yatırımlar ve düşük istihdam sebep olmaktadır. Keynes'e göre ekonomiyi canlandırmak için atıl üretim faktörleri devreye sokularak, istihdamın artırılması ve yatırımların canlandırılması gerekmektedir. Keynesyen anlayışta, iktisadi istikrarsızlığın önlenmesi için gerekli araçların var olması, istikrarsızlığı engelleyecektir.

İktisadi istikrarsızlık, gayri safi milli hasıla, istihdam, fiyat düzeyi gibi büyüklüklerdeki dalgalanmaların en az düzeyde olmama halini ifade etmek için kullanılmaktadır. Başlıca ekonomik istikrarsızlık şekilleri enflasyon, işsizlik ve ödemeler dengesi açıkları olduğuna göre, istikrar politikalarının

⁶ Wesley C. Mitchell, *Business Cycles*, New York, National Bureau of Economic Research Inc., 1930, s. 108

⁷ Çelik, Köse. 24 Ocak 1980-5 Nisan 1994 İstikrar Programları Çerçevesinde Yapılan İlk ve Kuramsal Düzenlemelerin Mukayeseli Analizi, DPT Uzmanlık Tezi, DPT Y., No:2508, 2000., s. 5

⁸ Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Ankara, Remzi K., 1984, s. 49

⁹ Henri Deis, *Ekonomik Doktrinler Tarihi*, (Çev:?) İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1982, s.470

amacı da ekonominin içinde bulunduğu duruma göre enflasyonla mücadele, işsizliği önleme ve dış ödemeler dengesini sağlama biçiminde ifade edilmektedir.¹⁰

İktisadi istikrarsızlık, herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat veya miktarlarda, kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalara denilir. Genel anlamda iktisadi istikrarsızlık, ekonominin üretimden tüketime ve yeniden üretime uzanan tüm süreçlerinde olağan dışı gelişmelerdir.

İktisadi istikrarsızlıkların kaynağında toplam talep şoklarını gören kanaat 1970 yılının sonlarına kadar yaygındı. 1970'lerden itibaren bütün dünyada petrol fiyatları ile birlikte yaşanan arz şokunun beraberinde bir istikrarsızlık getirmesi, iktisadi istikrarsızlıkların sadece talep şokunun bir sonucu değil, aynı zamanda arz şokunun sonucunda da ortaya çıkabileceği gerçeğini ortaya çıkardı.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde enflasyon ve işsizlikle birlikte fiyatlar genel düzeyinde, istihdam ve üretim hacminde istikrarsızlık meydana gelmektedir. Gelişmiş ülkelerde ekonomik faaliyetlerde görülen istikrarsızlıkların kaynağını yatırımlar oluştururken, gelişmekte olan ülkelerde iktisadi istikrarsızlıkların kaynakları çok çeşitli ve karmaşıktır. Genellikle bu ülkeler, tarımsal üretimdeki istikrarsızlık ve ihracat hacmindeki değişmelerden kaynaklanan istikrarsızlıklarla uğraşmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye'de de iktisadi istikrarsızlıkların büyük bir bölümü, doğa koşullarına bağlı tarımsal üretim hacminde meydana gelen değişmelerden kaynaklanmaktadır.¹¹

İktisadi istikrarsızlıkların meydana gelmesine işaret eden en önemli göstergeler, enflasyon, dış ticaret dengesinin bozulması, ihracat performansında ve ekonomik büyüme oranında düşüş, para arzında ve kamu açıklarında artış, para arzında ve geniş para arzının brüt uluslararası rezervlere oranındaki artış şeklinde özetlenebilir.

¹⁰ Yusuf Bayraktutan, M.Hilmi Özkaya, "IMF İstikrar Politikalarının Doğu Asya'da Ekonomik Performans Sonuçları", KOÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:3, 2002 ss.1-18

¹¹ Lale Alkinoğlu, "Türkiye'de Uygulanan İstikrar Politikaları ve Sonuçları", Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı:15, 1999, s.308

İktisadi istikrarsızlıkların, bugünkü yapısı ve nedenleri, tarihsel gelişim süreci içinde açıklanabilir. İktisadi istikrarsızlıklara neden olan iç ve dış etmenlerin saptanması gerekir. Buna göre, iktisadi istikrarsızlıklara neden olan arz ve talep şoklarına etki eden faktörler içsel faktörler ile dışsal faktörler olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.

Ekonomik istikrar, temel ekonomik ve finansal göstergelerin (enflasyon oranı, faiz oranı, döviz kuru, iç ve dış denge, ekonomik büyüme oranı ve işsizlik oranı gibi) toplumsal kaynak ve imkanların etkin ve verimli kullanılmasına imkan sağlayacak ortamı yansıtması ve aynı zamanda böyle bir ortamın oluşmasına katkıda bulunmasını ifade etmektedir

Türkiye'de ekonomik sistemin içinde kendine yer bulan belirsizlikler, beklentilerin olumsuz olmasına ve enflasyon sürecinin hızlanmasına ve üretimin azalmasına yol açmaktadır. Bunun sonucunda iktisadi istikrarsızlıkların meydana gelmesine neden olmaktadır. Bu iktisadi istikrarsızlıkların önüne geçilmesi için günü birlik iktisat politikaları yerine uzun vadeli iktisat politikası uygulanması gerekmektedir. Bu iktisadi istikrarsızlar, ekonomik sorunlar, yapısal sorunlar aşılmadıkça, reel dengeler sağlanamadıkça sürecektir. Bu çerçevede ekonomik ve politik kurumların yeniden yapılandırılmasını içeren çok daha geniş ve katılımcı bir yaklaşım gerekliliği ve bunun sonucunda iktisadi istikrarsızlıklara çözüm getirmektedir.

Türkiye'de uygulanmakta olan ekonomi politikaları temelde ekonomik istikrarı sağlamaya yöneliktir. Ekonomik istikrardan kasıt ise, öncelikle enflasyonun düşürülmesidir. Ekonomik istikrar amacı ile uygulanan para ve kur politikaları ile maliye politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ise daraltıcı yöndedir. Yani ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik uygulanan maliye politikası ile para ve kur politikası ekonomide büyümeyi engellemektedir.

Fiyat istikrarsızlığı-üretim düzeyi ilişkisinin tez konusu olarak ele alınmasının sebebi son yıllarda fiyat istikrarsızlığı, bütçe açıkları ve rant gelirlerinin artmasının üretim düzeyini olumsuz yönde etkilediği görüşünün yaygınlaşmasıdır. Bu konuyu ampirik olarak Türkiye için araştırmanın ilginç olacağı düşünülmüştür.

Çalışmamız; fiyat istikrarsızlığı ile üretim düzeyi arasında doğrudan bir ilişki bulunabileceği şeklindeki görüşlerin, 1980 - 2000 yılları arasında kapsayan Türkiye verileri ile geçerliliğini test etmekte ve bu yönüyle katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Buradaki esas amaç, Türkiye'de çoğu kez doğru olmayan temeller üzerinde süren fiyat istikrarsızlığı-üretim ilişkisi tartışmasının teknik bir zemine oturtulmasına katkıda bulunmaktır. Ayrıca, Türkiye'nin 1980-2000 dönemine ait makro ekonomik politikalarının, fiyat istikrarsızlığı ve üretimin kısa ve uzun dönem sonuçlarına bakarak Türkiye ekonomisinin problemlerine bir tanı koyabilmek amaçlanmıştır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde, fiyat istikrarsızlığı konusu ele alınmış, fiyat istikrarsızlığın nedenleri, etkileri ve fiyat istikrarsızlığına karşı alınacak tedbirler gibi çeşitli yönleri ile incelenmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde üretim- fiyat ilişkisinin teorik çerçevesi ile üretimi etkileyen faktörler ve model tasarımı incelemeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise, Türkiye'deki fiyat istikrarsızlığı ile üretim düzeyi konularında elde edilen iktisadi ve ekonometrik bulgular değerlendirilerek fiyat istikrarsızlığı ile üretim düzeyi arasında doğrudan bir ilişkinin olup olmadığı iktisadi, istatistiki ve ekonometrik analiz ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İktisadi analizde değişkenlerin ekonomik anlamda ilişkilerinin yönü belirlenmeye çalışılmıştır. İstatistiki analizde bu ilişkilerin yönü sayısal olarak belirlenmeye çalışılmaktadır. Ekonometrik analizde ise, değişkenler arasında tahmin edilen ilişkinin tanımlanması için model geliştirilmekte ve katsayılar belirlenerek bunların anlamı yorumlanmaktadır. Ekonometrik analiz ile değişkenlerin birbiriyle ilişkilerin yönü ve etki derecesi açık bir biçimde ifade edilmektedir. Nihayet, yapılan çeşitli analizler sonucu ortaya çıkan bulgular topluca değerlendirilerek bazı öneriler geliştirilmektedir.

Birinci Bölüm

1. FİYAT İSTİKRARSIZLIĞI

İlkel toplumlardan bilgi toplumlarına kadar uzanan tarihsel gelişim sürecinde hangi sosyo-ekonomik gelişim seviyesinde olursa olsun ihtiyaçların giderilmesine yönelik üretim faaliyetleri olmuştur. İnsanların ihtiyaçları çeşitli sebeplerden kaynaklanmakla birlikte, toplumsal yaşantının oluşturduğu koşullar ve gelişim düzeyi üretim faaliyetleri çerçevesinde şekillenmiştir.¹²

Ekonomik açıdan her ülke, elindeki kaynaklarla en yüksek refah düzeyine ulaşmak amacındadır. Fakat esas amaç, refah düzeyini yükseltmek değil, bununla birlikte refahı sürekli ve düzenli kılmaktır. Çünkü geçmişte olduğu gibi günümüzde de, sürekli olarak ülke içinde ve global düzeyde iktisadi istikrarsızlıklar meydana gelmektedir.¹³

İktisadi istikrarsızlık, bir ekonomide toplam arzla talep, yatırımla tasarruf, ihracatla ithalat, vergiyle kamu harcaması gibi makro büyüklüklerin dengede, olmadığı bir durumu yansıtmaktadır.¹⁴

İktisadi krizler çok değişik şekillerde ortaya çıkabilir: Üretimde hızlı bir daralma, fiyatlarda ani düşme, iflaslar, işsizlik oranında ani artış, ücretlerde gerileme, borsada çöküş gibi değişimler oluşmaktadır.

Ekonomik, siyasal, sosyal, demografik, ekolojik ve teknolojik değişimlerin çok yoğun olduğu. günümüz dünyasında hızlı değişim, beraberinde ekonomik krizleri de getirebilmektedir. Bugün gerek uluslar arası mal hareketlerinde, gerekse sermaye hareketlerinde serbestleşme ve bunun sonucunda artan rekabet ortamı iktisadi krizlerin ortaya çıkmasına çok uygun bir ortam olmaktadır.

Ekonomik hayatla ilgili birçok araştırma, ekonomik faaliyet hacminin belli bir seviyeyi koruyarak devamlı bir şekilde gelişmediğini, aksine istikrarsızlıklar oluştuğunu ortaya koymaktadır. Buna bağlı olarak temel

¹² Ulrich Woitek, **Business Cycles**, Germany, Physica-Verlag Company, 1998, s.33

¹³ Alvin H.Hansen, **Business Cycles and National Income**, New York, Norton Company, Inc. 1978, s.213

¹⁴ Kemal A. Çelebi, **Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Dışsal Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları**, Manisa, Emek Matbaacılık Yayınları, 1993, s.3.

makro büyüklüklerde, milli gelir, istihdam, sınai ve zirai üretim, yatırım gibi fiziksel ve değer olarak iniş ve çıkışlar yaşanmaktadır.

Genelde iktisadi istikrarsızlıklar, değişik sektörlerden, ekonominin tümüne dalga dalga yayılan bir görüntü sergilemektedir. Sanayi kesimin yanı sıra enerji ve ticaret kesimini de etkisi altına alan bu istikrarsızlık, sosyal, psikolojik, eğitim ve davranışları da yönlendiren kötümser beklentilerin olması, istikrarsızlıkların çok çabuk yayılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, iktisadi istikrarsızlıklarla mücadele gereği ortaya çıkmıştır.¹⁵

Fiyat istikrarsızlıkları sonucunda meydana gelen belirsizlik, yatırım düzeyini etkileyecektir. Ekonomide yüksek ve kısa süreli beklenmeyen istikrarsızlıklarla ilgili belirsizlik yatırımın getiri oranının temel belirleyicisi olmaktadır. Potansiyel yatırımcılar karara varmadan önce fiyat istikrarsızlıkların meydana getirdiği belirsizliğe çözüm getirilmesini beklerler. Belirsizliğin yüksek olduğu dönemlerde yatırımların da düşük olması beklenmektedir.¹⁶

1.1.FİYAT İSTİKRARSIZLIĞINI AÇIKLAYAN KURAMLAR

Günümüzde, gelişmiş ülkelerin ekonomik gelişme sürecinin hangi aşamasında bulunurlarsa bulunsunlar, bütün ülkeleri ilgilendiren yapısal bir dönüşüm ve istikrarsızlık sürecine girildiği yaygın olarak kabul edilmektedir. Bütün ülkelerde 1930'li yıllardan bu yana hızla gelişen iktisadi istikrarsızlık, hem uluslararası sistemi, hem de ulusal sistemleri dönüştürücü bir etki düzeyine ulaştırmıştır. Meydana gelen iktisadi istikrarsızlıklar sonucunda, başta ekonomiler olmak üzere tüm toplumsal yapılar yeniden şekillendirilmektedir.

Makro ekonomi teorisinde 1970 sonrası ortaya çıkan değişmeler, 1973 petrol krizi ile ivme kazanmış, uygulanan iktisat politikaları sorgulanmaya başlanmıştır. Bu sorgulama sürecinde temel olarak ele alınan

¹⁵ Nouriel Roubini / Xavler Sala-i-Martin, "A Growth Model of Inflation, Tax Evasion, And Financial Repression", *NBER Working Papers Series* No:4062, May, 1992. ss. 1-6

¹⁶ Gregorio Jose De, "Inflation, Taxation and Long-Run Growth", *Journal of Monetary Economics* Vol:31, 1993, ss.271-298

iki kavram bulunmaktadır: İktisadi istikrarsızlık ve fiyatlar genel düzeyi. Bu iki kavram üzerinde yapılan tartışmalar, iktisadi-politik döngüler üzerinde yoğunlaşmış ve demokratik ülkeler için dışsal bir değişken olmaktan çıkıp, içsel bir değişken olmuştur.

Günümüzde iktisadi istikrarsızlıklar, ekonomik büyüme düzeyi, sanayileşme seviyesi, ekonomik yapı ve uluslararası ilişkiler alanındaki faaliyetlerin farklılık göstermesi, istikrarsızlıkların her ülkede değişen zaman ve şiddet farklarına sebep olmuştur.

Bu istikrarsızlıkların, ekonomik, siyasi ve psiko-sosyal sebeplerden etkilendiğini ve zaman zaman yön ve şiddetin değiştiği anlaşılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik istikrarı bozan en önemli sorunlardan biri olan enflasyon, cari fiyatlarda, ülkedeki toplam arzın toplam talebi karşılayamaması, yani talep fazlasından ortaya çıkan fiyat artışları nedeniyle, para değerinde meydana gelen düşme sonucu, fiyatlar genel seviyesinin devamlı yükselmesi olarak tanımlanabilir. Enflasyon, kısa dönemde kaynak kullanımı ve gelir dağılımını bozmaktadır. Uzun dönemde ise, ekonomik kalkınma ve büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.¹⁷

Enflasyonun karakteristik niteliği fiyatlarda görülen sürekli artışlardır. Fiyatlardaki sürekli artışlarının, tüm ekonomi açısından ve belirli mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki değişmeler açısından ele alınması gerekmektedir. Enflasyondaki fiyat değişmeleri, ekonomik bir gerçek olarak, fiyatlar genel seviyesindeki artışlar ve fiyatlar özel seviyesindeki artışlar olmak üzere iki şekilde meydana gelmektedir.¹⁸

Günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde yaşadıkları en önemli sorunların başında yüksek enflasyon gelmektedir. Türkiye'de de yaklaşık son 25-30 yıldır yüksek enflasyon yaşanmakta ve hükümetlerin uyguladıkları (uygulamaya çalıştıkları) anti-enflasyonist politikaların enflasyon sorununa çözüm getiremediği görülmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde enflasyon ve işsizlikle birlikte fiyatlar genel düzeyinde, istihdam ve üretim hacminde istikrarsızlıklar meydana

¹⁷ Paul, Newbold, *Statistics For Business and Economics*, Prentice-Hall International, Edition, new Jersey, 1988, ss. 680-681

¹⁸ Richard Vancil, "Inflation Accounting-The Great Controversy", *Harvard Business Review*, March-April, 1976, ss. 50-60

gelmektedir. Gelişmiş ülkelerde ekonomik faaliyetlerde istikrarsızlıkların temel sebebi yatırımlarla ilgilidir. Buna karşılık, gelişmekte olan ülkelerde istikrarsızlıkların kaynakları çok çeşitli ve karmaşıktır.¹⁹

Günümüzde fiyat istikrarsızlığı daha çok enflasyon şeklinde meydana gelmektedir. İkinci dünya savaşına kadar olan dönemde, bütün dünyaya hakim olan istikrarsızlık biçiminin işsizlik ve enflasyon olduğu anlaşılmaktadır.²⁰

Fiyat istikrarsızlığı, her şeyden önce ekonomik bir olaydır. Ekonomide bazı dengelerin olumsuz bir biçimde etkilenmesi anlamına gelir. Bu aynı zamanda, piyasada parasal akımlar ile mal ve hizmet akımları dengesinin bozulmasıdır. Fiyat istikrarsızlıkların meydana gelmesine işaret eden en önemli göstergeler, enflasyon, dış ticaret dengesinin bozulması, ihracat performansında ve ekonomik büyüme oranında düşüş, para arzında ve kamu açıklarında artış, para arzında ve geniş para arzının brüt uluslar arası rezervler oranındaki artış şeklinde özetlenebilir.²¹

Türkiye, bugün dünyanın en hızlı fiyat artışlarının görüldüğü bir ülke haline gelmiştir. Son 20 yılın ortalama enflasyon hızı yıllık %70 dolayındadır. Alınan ekonomik tedbirlerin yetersiz kalması, hatta enflasyonist ekonomik politikaların tercih edilmesi nedeniyle zaman zaman üç haneli enflasyon hızlarına ulaşılmış, en ciddi önlemlerin alındığı ifade edilen dönemlerde bile bu konuda önemli başarılar sağlanamamıştır.

1.2. FİYAT İSTİKRARI KAVRAMI

Günümüz devletlerinin en büyük problemi ve maliye politikasının en önemli amacı dengeli bir fiyat düzeyinin sağlanması ve korunmasıdır. Fiyat istikrarının korunması denilince, bir ekonomide genel fiyat düzeyinde meydana gelen sürekli dalgalanmaların önlenmesi anlaşılmaktadır. Genel olarak, fiyat istikrarı, ekonomi politikasının temel amaçlarından birisi olup,

¹⁹ Lale Alkinoğlu, a.g.e., 1999, s.308

²⁰ Bruno Jossa / Marco Musella, **Inflation, Unemployment and Money**, Edward Elgar Publishing Limited, 1998, s. 1-4

²¹ J.C.Rhim /Mohammed F. Khayum, T.J. Schibik, "Composite Forecast of Inflation: An Improvement in Forecasting Performance", **Journal of Economics and Finance**, Vol:18, Number:3, 1994, ss. 275-276

fiyat artışlarının makul bir düzeyde tutulmasını ifade eder. Enflasyonist dönemlerdeki sürekli ve hızlı fiyat artışları, fiyat istikrarının bulunmaması demektir. Ekonomik istikrarsızlığın diğer bir biçimi de deflasyon veya onun daha ileri biçimi olan depresyon durumudur. Burada ekonomi, duraklama içerisine girer, milli gelir ve istihdamda düşme görülür. Bununla birlikte, fiyatların aşağı yönde hareket etmesi pek sık rastlanan bir durum değildir. O bakımından fiyat istikrarı ile daha çok ekonomide enflasyon olmaması anlaşılmaktadır.

1980'lerden beri ülkelerde para politikasının temel konusu fiyat istikrarı sağlama ihtiyacı olmaktadır. Bu amaçla fiyat istikrarının sağlanması veya enflasyonun önlenmesi için, yatırım, üretim, istihdam, döviz girdileri, yabancı sermaye, vb. gibi değişkenlerin sağlıklı bir şekilde gelişebilmesi sağlanmalıdır.²²

Liberal ekonomilerde fiyatlar, bütün ekonomik dengeleri sağlayan en önemli ölçütlerden biri olarak kabul edilmektedir. Ekonomik faaliyetlerin en iyi biçimde düzenlenmesi ve etkin kaynak dağılımının sağlanması serbest piyasada arz ve talebe göre oluşan fiyatlarla oluşmaktadır. Ekonomide fiyat istikrarını sağlamak, politikacıların ve ekonomistlerin temel amaçlarıdır.²³

Ekonomide fiyatların, istikrarlı bir seyir izlemesi, tüm ekonomik dengelerin kararlılığı açısından son derece önemlidir. Genellikle sık sık değişen fiyatlar, piyasalarda, karar alma mekanizmalarında ve geleceğe yönelik tahminlerde istikrarsızlık yaratır bu da iktisadi istikrarsızlıkların oluşumuna neden olmaktadır.²⁴

Genellikle piyasaların önem verdiği ekonomik göstergelerin başında fiyat düzeyi gelmektedir. Bir ekonomide fiyatlardaki sürekli artış, sadece belli mallar için değil aynı zamanda ekonomideki malların büyük çoğunlu için geçerli olmaktadır.

Piyasa ekonomilerinde makro ekonomik amaçlarından biri fiyat istikrarının sağlanması veya kontrol altına alınmasıdır. Fiyat istikrarının sağlanması ancak uygun para değerinin korunmasıyla gerçekleştirilebilir.

²²Willem F. Duisenberg, "Why price stability", *European Central Bank Press*, 1996, ss.1-2

²³ Stanley Fischer, "Maintaining Price Stability", *Finance and Development* (December), 1996, ss. 34-35

²⁴ Betty C. Daniel and Santa Cruz, "Fiscal Policy and Inflation", *Economic Letter*, July 13, 2001, s.10

Günümüzde iktisat politikasının amaçlarından biri, enflasyonist eğilimlerin önüne geçerek ya da bunları düzelterek, fiyatlar genel düzeyinde istikrarı sağlamaktır. Başka bir ifade ile istikrar politikalarla alınacak önlemlerle bozulan fiyat istikrarını yeniden sağlamaktır.²⁵

Yüksek ve sürekli enflasyon, 20 yıldır Türkiye ekonomisindeki temel istikrarsızlık kaynaklarından biri olmaktadır. Türkiye'de enflasyonu önleme politikaları, ele alınan istikrar programlarının temelini teşkil etmiştir. Ancak hazırlanan programların niteliğine bağlı olarak fiyat istikrarının sağlanması konusu, oldukça önemli bir sorun haline gelmiştir. Türkiye'de en çok tartışılan konulardan biri, fiyat istikrarının sağlanmasında Merkez Bankası tarafından uygulanan para politikalarının etkinliğidir.²⁶

1.3. FİYAT İSTİKRARSIZLIĞININ TANIMI VE NEDENLERİ

Fiyat istikrarsızlığı, toplam mal ve hizmet arzının toplam talebi karşılayamaması sonucunda meydana gelmektedir. Hızla büyüyen talep karşısında onu karşılayacak üretimin yapılamaması, piyasayı daha yüksek bir fiyat istikrarsızlığı oluşmasına sebep olmaktadır.²⁷

1980'lerin ortalarından beri günümüzde hemen her ülkenin ortak meselesi haline gelen fiyat istikrarsızlığı, ülkemizin en başta gelen ekonomik ve toplumsal meseleleri arasında yer almaktadır. Türkiye'de de yaklaşık son 25-30 yıldır yüksek enflasyon yaşanmakta ve hükümetlerin uyguladıkları ya da uygulamaya çalıştıkları anti-enflasyonist politikaların enflasyon sorununa çözüm getiremediği görülmektedir. Fiyatlar genel düzeyindeki hissedilir ve sürekli artışlar olarak tanımlanan enflasyonu başlatan, hızlandıran ve devam ettiren nedenler genel talep ve arz şoklarıyla ilgilidir.

Belirli bir dönemde fiyat istikrarsızlığı çeşitli nedenlerle meydana gelmektedir. Bu nedenler her dönemde farklı olmaktadır. Mesela bazı

²⁵ Miguel Braun And Rafel Di Tella, "Inflation and Corruption", NBER Working Paper Series, March 20, 2001, ss.1-3

²⁶ Aykut Kibritçioğlu, "Causes of Inflation In Turkey: A Literature Survey With Special Reference to Theories Of Inflation", Office of Research Working Paper, Number 01-0115, 2001, ss.1-21

²⁷ N.Gregory Mankiw, *Macroeconomics*, Harvard University Worth Publishers, 1984. s.140

yıllarda reel faktörler veya bazı dönemlerde parasal faktörler daha ağır basabilir.²⁸

Genellikle fiyat istikrarsızlığı parasal faktörlere dayandırılmaktadır. Miktar teorisine göre, para miktardaki değişimler fiyat istikrarsızlığının artmasına ya da azalmasına neden olmaktadır. Bu nedenler parasal, reel, yapısal, politik olmak üzere dört değişik kategoride ele alınabilir. Bunları ana hatlarıyla özetleyelim.²⁹

1.3.1.Parasal Nedenler

Fiyat istikrarsızlığı, makro ekonominin ana konuları arasındadır. Enflasyon sürecine ilişkin bir enflasyonist gelir politikasının etkinliği, uygulanan makro politikaların mali politikalara olan uyumluluğu çerçevesinde olmaktadır. Bu bağlamda para arzı artışının, enflasyonist olgunun ana unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir.

1980'li yıllara kadar gündemde olan parasal büyüklük hedefleme politikalarının, her ülkede başarılı sonuçlar vermediğinin görülmesi, bir yandan geniş anlamdaki ekonomi politikalarına güvenin sağlanması için diğer taraftan fiyat istikrarına kavuşulabilmesi için parasal politikaların, uygulanmasında önemini arttırmıştır.

Fiyat istikrarsızlığın parasal boyutu, para ve kredi taleplerindeki ani istikrarsızlıklar ve ödemeler bilançosu açığının devamlılık arz etmesidir. Bununla birlikte, döviz kurlarında sürekli istikrarsızlıklar ve milli paranın piyasa koşullarını yansıtmayan bir kur ile dövize bağlanması fiyat istikrarsızlıklarına zemin oluşturmaktadır.³⁰

Ekonomik büyüme sürecini tamamlamak isteyen ülkeler, fiyat istikrarını sağlamakla birlikte yetersiz üretim imkanlarına sahip olmaları ve devletin yapısını henüz piyasa mekanizmasına uyumlaştırmaması sebebiyle önemli parasal sorunları yaşamaktadırlar.

²⁸ R. Benabou, "Search, Price Setting and Inflation", *Review of Economic Studies*, Vol:55, Number:3, 1998, ss. 363-376

²⁹ M., Reinsdorf, "New Evidence on the Relation Between Inflation and Price Dispersion", *American Economic Review*, Vol:84, Number:3, 1994, ss.720-731

³⁰ Şevki Özbilen, "Türkiye'de İktisadi Krizin Temel Nedenleri ve Bir Mali Sistem Reform Önerisi II", *Yeni Türkiye Dergisi*, Eylül, 2001, s.2

Parasal faktörler, para politikası araçlarıyla hemen etkilenebilen ekonomik değişkenlerdir. Parasal faktörler, para arzının ve kredi mekanizmasının yapısı ile reel üretimle uyuşmaması sonucunda bir takım olumsuzlukların oluşmasına neden olmaktadır.

Parasal faktörlerdeki istikrarsızlığın temel noktası kamu bütçesidir. Bu faktörler devlet harcamalarının veya bütçe açıklarının artması sonucunda meydana gelmektedirler. Bunun sonucunda, para miktarındaki artış, üretim miktarındaki artıştan daha çok olmaktadır. Devlet harcamalarının artması sonunda, bazı sektörlerde görülen istikrarsızlık, daha sonraki aşamalarda bütün ekonomiye yayılabilir.³¹

Para seviyesi ve para stoku arasındaki uzun vadeli ilişki, ekonomi alanında geniş bir fikir birliğine konu olurken; paranın rolünün para politikası açısından halen değişken bir bilgi olduğu açıktır.³²

1.3.2. Reel Nedenler

Piyasa ekonomisi tercihinde bulunan ülkeler birçok makro ekonomik sorunlara da sahiptirler. Bunlar içinde özellikle fiyat istikrarsızlığı, yetersiz büyüme, harcama ve borçlanma konularının yer aldığı reel faktörler çok önemlidir. Bu ekonomilerde görülen fiyat istikrarsızlığı, bütçe açıkları, işsizlik, yetersiz büyüme ve yolsuzluk gibi sorunlarının çözümü özellikle ekonominin reel faktörlerinin kontrol altına alınmasından geçmektedir.³³

Bilindiği üzere sanayileşme, ekonomik kalkınmanın temelini oluşturan unsurların en önemlisi ve bilgi toplumuna giden yolun temel taşlarından birisi olmasına rağmen ekonomik istikrarsızlık, ülkemizin giderek sanayileşme sürecinden ve üretimden uzaklaşarak rant ekonomisine yönelmesine neden olmuş ve dünya ülkeleri arasında rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemiştir.

³¹ Athanasios Orphanides and Robert M. Solow, "Money, Inflation and Growth", in *Handbook of Monetary Economics*, Amsterdam, Edited by Benjamin M. Friedman and Frank H. Hahn, 1990, ss..50-75

³² S. Nicoletti Altınarı, "Does Money Lead Inflation in The Euro Area", *Working Paper* No: 63, 2001, ss. 5-6

³³ Asuman Atalay, "Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Kamu Maliyesi Sorunları ve Çözüm Önerileri", *Manas Kyrgyz-Turkish University Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:2, 2001, s.15

Bir ekonomide reel sektörün ekonomik büyüme sürecine etkisi, bu sektörün fonksiyonunun ve sağladığı katkıların vurgulanmasıyla daha açık hale gelebilir. Birinci olarak, reel sektör ekonomik birimler arasındaki ticareti kolaylaştırarak ekonomideki ihtisaslaşmayı artırır. İkinci olarak, tasarrufların yatırımlara dönüşebilmesi için değişik fonksiyonlar yerine getirmektedir. Reel sektör sağladığı bir çok fonksiyonu ve faaliyetiyle ekonomik performansa genel olarak olumlu bir katkı yapar; yatırımlar için bulunması gerekli kaynak hacmini genişletir ve kaynakların tahsisini, daha etkin hale getirerek ekonomik büyüme sürecine katkıda bulunur.³⁴

Sermayenin üretkenliği ve verimliliğinin bir karşılığı olarak kabul edilen faiz, sermayenin gerekli verim ve üretim artışını sağlayamaması durumunda ekonomide nominal değerlerin artmasına neden olacaktır.³⁵

Piyasada faiz oranı, doğal faiz oranından düşük bir seviyede seyir ediyorsa bu durum üretim döneminin sürekli olmasına sebep olacaktır. Üretim döneminin sürekli olması, tüketim daha önceki seviyeye gelmediği sürece devam edecektir. Bununla birlikte sermaye malları talebindeki bir artışa, tasarruf arzusunun artması sebep olmuşsa, üretim sürecinin uzamasındaki artış süreklilik kazanacaktır.³⁶

Gelişim süreci ele alındığında görülecektir ki Türkiye’de 1980’den itibaren iyice ortaya çıkan iktisadi krizlerin temelinde reel faktörler yatmaktadır. Reel faktörler mal ve hizmet olduğuna göre, daha çok üretim ile ilgilidir. Toplam üretim yetersizliği fiyatların düzeyini arttıracaktır. Ekonomide üretim yetersizliği, teknolojik gelişmelerin olmaması, stokların arttırılması, döviz kıtlığı, kapasite kullanım oranının arttırılmaması, büyük firmaların birleşmeleri, sendikaların, greve giderek üretimi kısmaları gibi nedenler üretimin yetersizliğine neden olmaktadır.

Kaynaklar üretken, verimli ve istihdam yaratan sektörler yerine kamu açıklarının kapatılmasında kullanılmıştır. Söz konusu gelişmeler, Türkiye’nin dünya ülkeleri arasındaki rekabet gücünü menfi olarak etkileyecek niteliktedir. Bu nedenle sanayileşme stratejilerinin ivedilikle gözden

³⁴ Mühsin Kar / Mehmet Tunçer, “Finansal Kalkınma ve Ekonomik Büyüme”, Uludağ Üniversitesi. *İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:17, Sayı:3, 1999, s. 2

³⁵ W.T.Newlyn , *Theory of Money*, Second Edition, Oxford Clarendon Press, 1996, ss.141

³⁶ Van Winjnbergen, “Credit Policy, Inflation and Growth in a Financially Repessed Economy”, *Journal of Development Economics*, Vol:13, Number:1-3, 1983, ss.45-65

geçirilmesi ve yeni bir atılımla sanayileşme sürecine hız kazandırılması gerekmektedir.

1.3.3. Yapısal Nedenler

Her ekonominin işleyiş yapısı farklıdır. İster sosyalist veya ister kapitalist sistem olsun, ekonomiler, gelişmişlik düzeylerine göre faaliyetlerde bulunmaktadır. Azgelişmiş ekonomilerde geri teknoloji, kötü yönetim, bozuk organizasyon, sermaye yetersizliği, aşırı istihdam, dışa bağımlılık gibi sebeplerden dolayı bir iktisadi yapı meydana gelmektedir. Bu iktisadi yapı, beraberinde fiyat istikrarsızlığının oluşmasına neden olmaktadır.³⁷

Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu iktisadi istikrarsızlık sürecini birbirinden bağımsız, rastgele olaylar ve yanlış teknik iktisadi politikaların sonucundan ibaret olarak değerlendirmemek gerekmektedir. Gerçekte söz konusu iktisadi istikrarsızlıklar, 1980'lerden bu yana uygulanan ve ulusal ekonomiyi piyasa güçlerine terk etmeyi amaç edinmiş olan neo-liberal politikaların sonuçlarından biri olarak görülebilir. Bu anlamda, Türkiye ekonomisinin son yirmi yıldır içinde bulunduğu büyüme-istikrarsızlık-daralma döngüsü ulusal ekonominin serbestleştirilmesi yönündeki politikaların bir sonucudur. Gerçekten de devletin ekonomiye sık sık müdahalede bulunmasının sonucunda ekonomik performans ve büyüme üzerindeki etkisi büyüktür. Devletin ekonomik sisteme müdahale etmek için kullandığı para politikası araçları, ekonomik teşviklerin bozulmasına ve sisteminin verimliliğinin düşmesine neden olmaktadır.³⁸

Türkiye ekonomisindeki temel istikrarsızlık kaynaklarından biri enflasyondur. Türkiye'de enflasyonu önleme politikaları, istikrar programlarının temelini teşkil etmiştir. Ancak hazırlanan programların niteliğine bağlı olarak fiyat istikrarının sağlanması konusu, oldukça büyük bir sorun haline almıştır. Türkiye'de en çok tartışılan konulardan biri, fiyat istikrarının sağlanmasında Merkez Bankası tarafından uygulanan para politikalarının etkinliğidir. Türkiye'de yüksek enflasyon oranlarının

³⁷ A.,Singh, "Financial Liberalization, Stockmarkets and Economic Development", *Economic Journal*, Vol:107, Number:442, 1997, ss. 771-782

³⁸ Süleyman Ulutürk, "Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi", Akdeniz Üniversitesi, *İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı:1, 2001, s. 132

kronikleşmesi, Merkez Bankası'nın para politikaları uygulamaları konusundaki endişeleri arttırmaktadır. Bu nedenle fiyat istikrarının sağlanmasında yeni düzenlemelere ihtiyaç vardır. Alternatif bir kurum veya sistem arayışları çerçevesinde gündeme gelen düzenleme, para kurulu veya para kurulu benzeri bir uygulamadır.

Türkiye'de sanayileşmenin ve ekonomik büyümenin devletin öncülüğünde gelişme göstermesi, giderek devletin daha çok sanayiye ve ticarete müdahale eder hale gelmesine sebep olmuştur. Başka bir deyişle, devletin her sektörde faaliyet göstermeye başlaması siyasi ve politik açıdan yapısal mekanizmayı gerektirmektedir. Bir piyasadaki istikrarsızlığı ortadan kaldırmak için uygulanacak politikaların diğer piyasalarda bozucu etkileri olmaması için yapısal mekanizmanın önemi ortaya çıkmaktadır.³⁹

1980'lerin ikinci yarısında hızlanan ve 1989'da tam konvertibilite kararına ulaşan finansal serbestleştirme süreci ulusal ekonomiyi doğrudan doğruya uluslararası spekülasyon finans-kapitalin çıkar alanına itmiş ve sıcak para akımlarına bağlı bir yapı doğurmuştur. Bu süreç içerisinde denetimsiz kalan uluslararası sermaye hareketleri gerek reel gerekse finansal ekonomi açısından bir istikrarsızlık unsuru yaratarak ulusal ekonominin dengeli büyümesi açısından en önemli engel haline dönüşmüştür.⁴⁰

Sanayileşmiş ülkelerde işgücü verimliliği ve toplam faktör verimliliği düşük olup maliyetler yüksek olmaktadır. Enflasyon oranı artarsa, maliyetlerin yüksekliği fiyatların tırmanmasını kolaylaştırır. Enflasyonu harekete geçiren değil, fakat sürmesini ve giderek tırmanmasını sağlayan etkenlerden birisi de ekonominin yapısal sorunudur.

1.3.4. Politik Nedenler

Ekonomik büyümede, kaynak dağılımı çerçevesinde politik yatırım kriterleri, yatırımların yöneleceği sektörlerin belirlenmesiyle ilgilidir. Bu kriterlerden amaç, kaynak israfına yol açmadan ekonomik büyümeyi

³⁹ Ali Yılmaz Gündüz, "Türkiye Ekonomisindeki Yapısal Değişiklikler ve 1980 Sonrası Uygulanan İstikrar", Erciyes Üniversitesi, *İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı: 15, 1999, s. 277

⁴⁰ Erinç Yeldan; *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 202

gerçekleştirmektedir. Politik yatırım kriterlerinde üretim teknolojisi, faktör donanımı ve verimlilik gibi hedeflerden çok politik tercihler belirleyicidir. Bu kriterler arasında dengeli ve dengesiz ekonomik büyüme, altyapı ve üstyapı önceliği, tarım-sanayi önceliği ve öncü sektörler kriteri sayılabilir. Bunlar aynı zamanda birer sanayileşme stratejisi olarak da benimsenebilmektedir.⁴¹

Türkiye ekonomisi 1970'lerden itibaren "istikrarsızlık, kriz, büyüme" sarmalında kısır bir döngü içerisinde. Türk iktisadi literatüründe krizin ana nedeninin kamu maliyesi olduğuna ve krizi sadece kamu maliyesinin büyüklüğüne bağlanmaktadır.

Türkiye 1980 sonrası dışa açık bir piyasa ekonomisi geliştirmiş ve uygulamıştır. Bu süreçte dış ticaret liberalleştirilmiş, ihracata yönelik sanayileşme stratejisi izlenmiş ve mali piyasaların geliştirilmesi yönünde önemli çalışmalar yapılmıştır. 1989 yılında sermaye hareketleri tamamen serbest bırakılmış ve özelleştirme girişimleri hızlandırılmıştır. Uygulanan bütün bu önlemlerin istikrarlı bir politik ortamda yapılamaması fiyatların istikrarlı olmasını engellemiş ve ekonomik sorunların giderek kronikleşmesine yol açmıştır. Özellikle merkez bankasının kontrolsüz veya politik nedenlerle piyasaya müdahale etmesi sonucunda piyasaların düzensizliği ve fiyatların düzensiz olması iktisadi krizlere neden olmaktadır.⁴²

1980-2000 döneminde Türkiye'de yaşanan makro ekonomik gelişmeler ve bu gelişmelerin spesifik olarak politik yönü, 1980'li yıllarından sonra yaşadığımız iktisadi gelişmelerin yorumlanmasında oldukça önemlidir. Fiyat istikrarsızlığı Türkiye'de politik temelleri olan bir problem olarak görülmektedir. Başarılı bir fiyat istikrarsızlığıyla mücadele programı için öncelikli olarak sağlam bir politik yapının oluşturulması, yani siyasi disiplinin sağlanması gerekir.⁴³

Günümüzde, devlet-ekonomi ilişkilerinde devlete duyulan gereksinim içeriğinin değiştiği bir gerçektir. Devletin ekonomide üretici ve yönlendirici olmaktan çok, denetleyici fonksiyonuna her zamankinden daha çok ihtiyaç

⁴¹ Hüseyin A. Egeli, "Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirme", Kırgızistan Manas Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi, 2001, s.149

⁴² Gazi Erçel, 'Türkiye'de Enflasyon ve Büyüme İlişkisi', İMKB Dergisi, Cilt:3, Sayı:12, 1999, s.11

⁴³ C.Emre Alper and Murat Ucer, "Some Observations On Turkish Inflation: A "Random Walk" Down the Past Decade", Boğaziçi Journal: Review of Social, Economic and Administrative Studies, Vol:12, No:1, ss.1-3

duyulmaktadır. Çünkü politik istikrarsızlıkların oluşturduğu bütçe açığının ülke ekonomilerine verdiği yük, çok ağır olmaktadır.

Bir ülkede fiyatlar genel düzeyinin istikrarlı bir gidişinin olması ve üretim kapasitesinin tam olarak kullanılması ülkenin politik açıdan istikrarlı olmasına bağlıdır. Türkiye’de fiyatlar genel düzeyinde görülen artışlar politik istikrarsızlıklardan güç almaktadır.

Fiyat istikrarsızlığını önlemede gerçek problem teknik değil politiktir. Arz, fiyat istikrarsızlığını engellemek için değişen harcama yapısına ayarlanırken, ekonomide nispeten yüksek işsizlikle geçici bir resesyon ortaya çıkacaktır. Fiyat istikrarsızlığını ortadan kaldırmaya yönelik politikaların uygulanmasına geçildikçe, nispi fiyatlar, üretim yapısı ve istihdam düzeyi daha çok tahrip olacaktır.⁴⁴

Bugüne kadar Türkiye’de iktisadi istikrarsızlığa karşı uyguladığı programların tümünde, hükümetler, geniş halk kitlelerine bir süre fedakarlık yapmasını empoze etmektedir. Bu konu siyasi partilerin özellikle muhalefet partilerinin çok rahat istismar edeceği bir alanı oluşturmaktadır. Bu sebeple, siyasi partiler arasında da belli bir uzlaşma sağlanması gerekli olmaktadır. Türkiye’de gerçekleştirilmesi en zor konulardan biri de, belli bir konuda toplumsal uzlaşmanın gerçekleştirilmesidir. Siyasal istikrarsızlığın bir diğer sebebi, devlet yönetimine kısa dönemli hesaplara göre hareket etme eğiliminin egemen olmasıdır. Türkiye gibi 47 yılda 55 hükümetin değiştiği bir ülkede, normal koşullarda 5 yıl süreli olarak iktidara gelen hükümetlerin ortalama 9-10 ay gibi bir süre iktidarda kalabilmeleri ve devamlı seçim ekonomisi uygulamak zorunda kalmaları, siyasi kadroları uzun süreli ekonomik kararlar almaktan alıkoymaktadır. Her iktidara gelen hükümetler kendi kadrolarıyla çalışmak isteği kurumlaşmış sistemde devamlı bir istikrarsızlığa neden olmaktadır.⁴⁵

Türkiye’de fiyat istikrarsızlığı, kötü bir mali politikanın ve iktidar partilerin siyasi rant amacıyla yaptıkları harcamalar ve bu harcamalardaki israf ve yolsuzluklarının kaçınılmaz bir sonucudur. Ekonomi politikaları,

⁴⁴ Kamil Çekerol, “Ücret Endekslemesi, Makro Ekonomik Etkisi ve İstikrar Programları”, Gaziantep Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:IV, No:2, 2001, s. 73

⁴⁵ Şevki Özbilen, “Siyasal Yozlaşmadan Ekonomik Yozlaşmaya”, *Finans Dünyası*, Sayı:99, 1998, s.6.

piyasa ekonomisinin bünyesinden değil, kamuoyunun ve politikacıların yanlış uygulamalarından doğmaktadır.

1.4. FİYAT İSTİKRARSIZLIĞININ ETKİLERİ

Fiyat istikrarsızlığının, büyüme, üretim ve verimlilik üzerindeki etkileri makro ekonomide ele alınan temel noktalardan biri olmaktadır. Fiyat istikrarsızlığının her biri üzerinde etki şiddeti farklı olmaktadır.⁴⁶

Bir ekonomide fiyat istikrarsızlığı, özellikle tahmin edilmeyen bir oranda arttığında bazı sorunların meydana gelmesine neden olmaktadır. Başka bir ifadeyle, ekonominin istikrarını bozucu etkiler, fiyat artışının belirli bir düzeyin üstüne çıkmasından sonra meydana gelir.

Günümüzde, pek çok ülke için önemli sorunların başında gelen enflasyon, toplum ve toplumu oluşturan üretici ve tüketicileri, tasarruf sahiplerini, alacaklıları, borçluları, mükellefleri, çeşitli şekillerde etkileyerek, vergi sistemini bozmakta, vergi yükü dağılımını değiştirmekte ve sonuçta vergileme ile hedeflenen ekonomik, mali ve sosyal amaçlardan sapmalara yol açmaktadır.⁴⁷

Serbest piyasa ekonomilerinde fiyat mekanizmasının yol gösterici olma özelliği, bu ekonomilerdeki ekonomik işlemlerin düzenlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. İktisat teorisinin öngördüğü üzere bu mekanizmanın işleyişinde ortaya çıkacak olası bir aksaklık, iktisadi kaynakların optimal dağılımının bozulmasına neden olacaktır. Yüksek enflasyon ya da deflasyon dönemlerinde fiyat mekanizmasının etkinliğindeki zayıflama daha da artacaktır.

Bir ekonomide fiyat istikrarsızlığın olması, toplumdaki sosyal grupları değişik şekilde etkileyerek milli gelirin adaletli dağılımını olumsuz yönde etkiler. Fiyat istikrarsızlık sürecinde, kazançların artması ile ücret, faiz ve rant

⁴⁶ Joao Ricardo Faria / F.Galrao Carneiro, "Does High Inflation Affect Growth in The Long and Short Run?", *Journal of Applied Economics*, Vol: IV, No:1, 2001, ss. 89-105

⁴⁷ Nowotny, Y.E.-"Inflation and Taxation." Reviewing The Macroeconomic Issues, *Journal of Economic Literature*, Vol: XVIII, Sept.1980, s. 1026

yükselişi, paralellik göstermektedir. Bu nedenle sabit gelirler fiyat istikrarsızlığından olumsuz yönde etkilenmektedirler.⁴⁸

Makroekonomi politikalarının özellikle bütçe yönetiminin, gelir dağılımı üzerine doğrudan ve dolaylı etkileri vardır. Fiyat istikrarı ve sürdürülebilir bir büyüme politikası gelir dağılımını olumlu yönde etkilemektedir. Fiyat istikrarının sağlanması, düşük gelirlilerin satın alma gücünü yüksek gelir gruplarına göre daha fazla arttırmaktadır. Bu durum, gelir dağılımı eşitsizliğini azaltan önemli bir gelişmedir.

İktisadi istikrarsızlık dönemlerdeki sürekli ve hızlı fiyat artışları fiyat istikrarının bulunmaması demektir. İktisadi istikrarsızlığın diğer bir göstergesi de deflasyon veya onun daha ileri şekli olan durgunluk durumudur. Burada ekonomi, duraklama içerisine girer, milli gelir ve istihdam düşme yönünde bir eğilim göstermektedir.⁴⁹

Ekonomide, fiyat istikrarsızlığının, reel etkisi, öngörülen ve öngörülme-yen enflasyona göre değişmektedir. Bunun için hangi enflasyonist süreçte bir gelirin vergi olarak algılanabileceği konusu da büyük önem taşımaktadır.⁵⁰

Gelir faktörü, ekonominin gelişimini görmek için faydalı ölçüttür. Fiyat istikrarsızlığı sonucunda, gelirleri ellerinde tutanlar fayda sağlarken, varlıkları gelecekte elde etmeyi amaç edinenler cezalandırılmış olur. Fiyatlar hızla arttığından satın alma isteğinde bulunan birey gittikçe güçlkle karşılaşır. Fiyat istikrarsızlığı, genel anlamda hemen hemen bütün makro değişkenler üzerinde etkileri olmaktadır.⁵¹

Fiyatlar genel düzeyinin devamlı artması, servetleri para cinsinden sabit olan kimselerin aleyhine bir gelişmedir. Fiyat istikrarsızlığı, dar ve sabit gelirli-ler aleyhine, yüksek gelirli-ler lehine olmak üzere gelir dağılımını değiştirir. Bu durum fakiri daha fakir zengini daha zengin hale getirerek, orta sınıfı küçültür ve sosyal sınıflar arasında huzursuzluklara neden olur.

⁴⁸ Fuhrer, Jeffrey and George R. Moore, "Inflation Persistence", *Quartely Journal of Economics*, No: 440, February, 1995, ss. 127-150

⁴⁹ Ömer Gürkan, *Ekonomik Büyüme ve Kalkınma*, Trabzon, Derya Kitabevi Yayınları, 1989, s.54

⁵⁰ Bruce Champ and Scott Freeman, "Money, Output and the Nominal National Debt", *The American Economic Review*, Vol.80, No:23, 1990, s.390

⁵¹ Benedikt Braumann, "High Inflation and Real Wages", *IMF Working Paper*, May, 2001, pp13-14

Fiyat istikrarsızlığı, kişilerin tasarruf arzularını kırar. Çünkü paranın değeri düşmeğe devam ettiğinden yapılacak tasarruflar her geçen gün reel değerini kaybedecektir. Fiyat istikrarsızlığı ortamında fiyatlar genel düzeyi devamlı arttığı için, sabit geliri tüketiciler aynı gelirle giderek daha az mal ve hizmet satın alabilirler, böylece de zorunlu tasarruf yapmış olurlar. Sabit gelirlerin zorunlu tasarrufları artarken, gönüllü tasarrufları ise azalacaktır. Fiyat istikrarsızlığının toplam tasarruflar üzerindeki etkisi, tasarrufu azaltıcı ve arttırıcı güçlerin büyüklüğüne bağlı olarak belirlenir.

Bir ekonomide fiyatlar genel düzeyi ile bütçe açığı arasında uzun vadeli bir ilişki vardır. Bu ilişkiden şu sonuç çıkartılabilir:Bütçe açığı, enflasyon oranına zıt olarak uzun vadeli bir bileşkene sahip değildir. Yani bütçe açığının fiyat istikrarsızlığı üzerinde daimi bir etkisi yoktur.⁵²

Fiyat istikrarsızlığı ortamında bireyler, uzun süreli sanayi yatırımları yerine, tasarruflarının değerini koruyabilecek, kolay yatırım alanlarına yatırım yapmayı tercih ederler. Bu sebeple fiyat istikrarsızlığı dönemlerinde gayrimenkul ile altın ve dövize yatırım yapılır. Bu yatırım alanlarına yönelmenin artması fiyatların hızla yükselmesine neden olur.

Fiyat istikrarsızlığı, milli ekonomi ile dış ekonomiler arasındaki ilişkileri bozmaktadır. Çünkü bir ülke parasının değeri, sadece kendi iç satın alma gücü ile değil, dış satın alma gücü ile de ölçülmektedir. Yurtiçi fiyatlar devamlı olarak artarken, döviz kurunun sabit tutulduğu farz edilirse, ülkenin ihracat yapması zorlaşacaktır. Böylece ihraç edilebilecek mallar yurtiçinde tüketilmeye başlanır. Fiyat istikrarsızlığının ihracatı caydırıcı, ithalatı özendirici etkileri dış ticaret bilançosunda açıklara sebep olmaktadır.⁵³

Fiyat istikrarsızlığının etkileri sadece ekonomik değildir. Fiyat istikrarsızlığı, kültürel, psiko-sosyal, ahlaki ve politik olumsuz tesirleri ile bütün bir yapıyı etkilemektedir. Aynı zamanda fiyat istikrarsızlığı, ekonominin işleyişini aksatmakla kalmaz, sosyo-kültürel yapıyı temelinden zedelemektedir.⁵⁴

⁵² O.C.Akçay , C.Emre Alper and S.Öznuçur, "Budget Deficit, Inflation and Dept Sustainability", *Russian and East European Finance and Trade*, Vol: 37, No: 6, 2001, ss. 1-6

⁵³ Sebastian Edwards , I.Igal Magendzo, 'Dollarization, Inflation and Growth', *NBER Working Paper Series*, 2001, ss. 1-3

⁵⁴ Ahmet Kılıçbay, *Türkiye'nin Ekonomi Politikaları*, İstanbul, Der Yayınları, 1997, s. 279

Faiz oranı paranın fiyatıdır. Faiz parayı tasarruf edenlere paranın getirisidir. Ekonomide fiyat istikrarsızlığı olması faiz haddini artırır. Çünkü paranın değeri düşmektedir. Aslında fiyatların ve dolayısıyla karların artışı faiz haddini de arttıracaktır. Ekonomide faiz oranların yükselmesi birçok olumsuz sonuç doğurmaktadır.

1.5. FİYAT İSTİKRARSIZLIĞINA KARŞI ALINACAK TEDBİRLER

Ekonominin genel yapısı ve işleyişinin bir sonucu olarak meydana gelen fiyat istikrarsızlığını önlemek için, ekonomik yapıdaki fiyat istikrarsızlığını meydana getiren sorunların ortadan kaldırılması gerekir. Bu amaçla, fiyat istikrarsızlığın başlangıç döneminde önlemek, yararlı olacaktır.⁵⁵

Modern ekonomilerde iktisat politikasının amaçlarından biri, deflasyonist faktörleri saf dışı bırakarak ve fiyat istikrarsızlığı eğilimlerinin önüne geçerek veya bunları düzelterek, fiyatlar genel düzeyinde istikrarı sağlamaktır. Buna göre, fiyat istikrarını sağlamak için alınacak tedbirler genel olarak üç başlık altında toplanabilir.

1.5.1. Mali Tedbirler

Enflasyonu önlemeye yönelik politikalarda başarılı sonuçlara ulaşabilmek için siyasi otoritenin bu konudaki kararlılığı ve hedefleri belirledikten sonra buna uygun para politikalarının uygulanmasında merkez bankasına müdahale etmemesi gerekmektedir. Dolayısıyla, bu politikaların başarısının siyasi karar alıcılar açısından gerek şartı, enflasyona ilişkin hedeflerin kararlılıkla ve gerçekçi bir biçimde belirlenmesi ve bu aşamadan sonra uygulamaya yönelik inisiyatifin merkez bankasına verilmesidir⁵⁶. Bunun için gereken en önemli şartlar, kamu kesiminin ekonomi üzerindeki baskısının düşük düzeylerde olması, mali piyasaların yeterince derin olması, enflasyon hedeflemesi politikalarında siyasi karar alıcıların samimi olması ve

⁵⁵ J.A. Trevithick, *Inflation*, Second Edition, England, Penguin Books, 1985, s. 125

⁵⁶ Robert J. Barro, "Unanticipated Money Growth and Employment in the United States", *American Economic Review*, Vol:67, 1977, ss.101-115

bir kez hedefler belirlendikten sonra ekonomide birinci öncelikli kabul edilen bu hedeflere ilişkin para politikasının uygulanmasında merkez bankalarına tam serbestlik verilmesidir.

Enflasyonist politikalarının uygulanabilmesi için para politikasının etkisini ön plana çıkartabilmek, bunu maliye politikaları tarafından belirlenen bir politika durumundan çıkartmak ve siyasi karar alıcıların merkez bankasına serbesti imkanı tanıyacak ortamın oluşması kararını vermeleri için gereken en önemli şart, mali piyasalar üzerindeki mali baskınlığın giderilmesidir.⁵⁷

Mali baskınlığın kamu kesiminin kaynak-harcama dengesizliğinden kaynaklanması nedeniyle vergi sisteminin etkinliğini ilgilendiren bir boyutu olmakla birlikte mali piyasalarla bağlantısı, bu baskınlığın yoğunluğu oranında, senyoraj yapma eğilimini artırması, yoğun iç borçlanma yapmaya sebep olması nedeniyle mali sistemin sağlığı oranında özel kesimin kullanabileceği kaynaklara talep yaratması ve bu şekilde faiz oranları üzerinde baskıya sebep olması ve dış borçlanmaya başvurma halinde döviz kurlarındaki hızlı artışların ödenecek borcun TL karşılığının artması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Türkiye, 1990'lı yılların başından itibaren muhtelif iktisadi krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan bu krizlerin başlıca nedenleri; sürdürülemez bir iç borç dinamiğinin oluşması ve başta kamu bankaları olmak üzere mali sistemdeki sağlıksız yapının ve diğer yapısal sorunların kalıcı bir çözüme kavuşturulamamış olmasıdır. Bunlara ilaveten, küreselleşme, ekonomide belirgin bir kriz olmadığında da salgın krizler aracılığı ile Türkiye'de istikrarsızlığa neden olmuştur.

Bütçe açıkları günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı boyutlarda olmak üzere makro ekonomik dengeler üzerinde olumsuz sonuçlara yol açan önemli bir ekonomik ve mali sorun durumundadır. Özellikle işsizlik, iç tasarrufların yetersizliği, kamu harcamalarının disipline edilememesi ve yüksek enflasyon gibi istikrarsızlığın yoğun olarak yaşandığı

⁵⁷ Jordi, Galli / Mark Gertler, 'Inflation Dynamics: A Structural Econometric Analysis', NBER Working Paper Series, 2000, s. 2

gelişmekte olan ülkelerde açıkların etkisi daha belirgin bir şekilde hissedilmektedir.⁵⁸

Mali tedbirler içinde hem devletin mali sistemi hem de para ve sermaye piyasasında köklü değişiklikler yapmak gerekiyor. Türkiye gibi karma ekonomik sistem uyguladığını belirten ve 1980'li yıllardan itibaren denetimsiz bir liberalleşme süreci yaşamakta olan bir ülkede, ekonomide devletin varlığının giderek artmasının önüne geçilememiş bir ekonomide, mali yapıyı ve sorunlarını belirleyici olarak kendini göstermektedir. İşte Türkiye'de uzun yıllardan beri yaşanan mali kriz bu noktada başlamaktadır.

Ele alınan bu tedbirlerden amaç, talebi kırmak ve bunun sonucunda satın alma gücünü piyasadan çekmektir. Talebi kırmak ve fazla satın alma gücünü piyasadan çekmek için de devlet ya vergileri artırır ya da istikraz tahvillerini satar. Piyasada tüketim malları talebi arttığı zaman fiyatların daha fazla artmaması için devlet çeşitli yollara başvurabilir.

Makroekonomik istikrarın sağlanması, ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğinden kamu gelirleri ve dolayısıyla sosyal harcamalar artmaktadır. Sosyal harcamaların artışı, gelir dağılımının düşük gelirli lehine gelişmesini sağlayan önemli bir faktördür. Kamu bütçesinin fazla vermesi, uzun dönemde gelir dağılımını olumlu yönde etkileyen diğer önemli bir faktördür. Kamu bütçesinin fazla vermesi, kamu harcamalarına ve yatırımlara ayrılacak kaynakların artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle kısa dönemde mali disiplinin sağlanması, orta ve uzun vadede kullanılabilir kamu gelirlerinin artmasına neden olduğundan, hükümetlerin gelir eşitliğini sağlama güçleri artmaktadır.⁵⁹

Ekonomik büyüme, teknolojik, ekonomik ve sosyal yapıda köklü bir değişiklik kapsayacak şekilde ekonominin üretim gücünün artırılması sürecidir. Ekonomik büyüme gerek süreç ve gerekse bulunulan aşama olarak mali yapının oluşumunun en önemli unsurlardan biridir.

⁵⁸ Haluk Egeli, "Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açıkları", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:2, Sayı:4, 2000, s.62

⁵⁹ Eduardo Aninat, Andreas Bauer and Cowan Kewin, "Addressing Equity Issues in Policy Making, Lessons from the Chilean Experience", *Economic Policy and Equity*, ed: Tanzi Vito, Chu Ke-Young and Gupta Sanjaev, IMF, 1999, ss. 109-149.

Gelişmekte olan ülkelerde cari işlemler hesaplarındaki dengesizlikler, giderek artış gösteren ticari anlaşmazlıklar ve döviz kurlarında sıkça yapılan ayarlamalar neticesinde dış finansman sorunlarının meydana gelmesi, ekonomik büyüme sürecini olumsuz yönde etkilemektedir.⁶⁰

Türkiye’de hangi tedbirler alınıralsa alınsın, mali tedbirler ele alınırken üretim miktarının arttırması söz konusu değilse, fiyatlar yine yükselir. Fiyat istikrarsızlığının önlenmesi için mutlaka toplam talebin kısılması gereklidir. Fakat bunu yapmak için bir kere yatırımları kısarak ekonomik büyümeyi yavaşlatmak gerekecektir. Bunun ilk aşamada sanayi sektöründe işsizlik yaratacağı açıktır.

1.5.2. Parasal Tedbirler

Para politikası, para ve kredi kontrollerinin makroekonomik faaliyetleri etkilemek amacıyla kullanılmasıdır. Para politikasının kullanılma amaçları istikrarsızlığın aşamalarına göre değişir. Parasal tedbirler, mevcut şartlara göre ekonominin harcama potansiyelini ayarlamak anlamına gelmektedir. Parasal tedbirler ile ekonomik denge sağlanılmaya çalışılmaktadır.⁶¹

Hükümetler, reel hedeflere ulaşmak ya da reel değişkenlerle ilgili sorunları çözebilmek amacıyla hareketle enflasyonist politikalar izlemektedirler. Bu amaçlar, kısaca istihdamı arttırmak, kamu kesimi gelirlerini arttırmak, ödemeler dengesinde iyileşme sağlamak ve mali piyasalarda istikrarı temin etmek başlıkları altında özetlenebilir.

İstihdam üzerindeki kısıtlayıcı etki, emek piyasasındaki maliyetlerden kaynaklanan nedenlerden ötürü, emeğe olan taleptir. Bu nedenle, bir ekonominin ücret düzeyi ve ekonomik yapısı veri alındığında emek maliyetleri en kolay biçimde, emeğe ilişkin anlaşmaların yapıldığı dönemde beklenmeyen bir enflasyon artışıyla düşürülebilir⁶². Bu nedenle, hükümet kendi amaç fonksiyonunda istihdama pozitif bir değer atfederken enflasyona negatif bir değer atfetmektedir. Hükümet açısından bakıldığında, politik

⁶⁰ Ömer Faruk Çolak, *Finansal Piyasalar ve Para Politikası*, İstanbul, Nobel Yayınları, 2001, s.66

⁶¹ Mustafa Özer, Abdullah keskin, “Denk Bütçe Savı Altında Maliye Politikası ve Konjonktür”, Anadolu Üniversitesi, *İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:XIV, Sayı:1-2, 1998, s.390

⁶² Selma Gürbüz, “Enflasyonun vergi gelirlerinin reel değeri üzerindeki etkisi”, *Hazine Dergisi*, Sayı:7, 1997

maliyeti kendisi açısından minimize eden istihdam-enflasyon oranı optimum noktadır.

Hükümetin istihdamı artırmak için bu şekilde bir politika izlemesi kısa süre içinde ücret anlaşmasına giren ücretliler tarafından fark edilerek buna karşı önlem alınmasına neden olur. Söz konusu önlem, ücretlilerin hükümetin istihdamı artırmak için uygulanacağı tahmin edilen enflasyon oranı ya da belli bir değişkeni endeks alarak ücret talep etmesidir. Bunun üzerine, hükümet sözleşmelerin kontratların yapıldığı enflasyon düzeyini veri kabul ederek (ve istihdamın düşmesini önlemek amacıyla bunun altında bir enflasyon oranı uygulayamayarak) politikalarını belirler. Sonuçta, istihdamda ilk döneme göre herhangi bir gelişme olmadığı gibi sistem bir de enflasyon dinamiği kazanmış olur.

İstikrarsızlık, üretim seviyesini, milli geliri ve toplam talepteki artışları engelleyerek kamu gelirlerinin nispi olarak azalmasına yol açmaktadır. Ekonomide gerçekçi ve istikrarlı parasal tedbir uygulanarak, ülkede ekonomiyi enflasyonist gelişmelerden koruyup, toplam sermaye ve işgücü kaynaklarını harekete geçirerek üretimin artışını sağlamaktır. Bu üretimin sonucunda büyüme süreci kendiliğinden meydana gelecektir.⁶³

Modern para politikaları çerçevesinde, enflasyon hedeflemesi (inflation targeting) konusuna büyük önem verilmekte ve bu konu yoğun tartışmalara sahne olmaktadır. Enflasyon hedeflemesi üzerine yapılan tartışmalar, fiyat istikrarının sağlanmasında bu yöntemin genel kabul görmesi nedeniyle, belirlenecek enflasyon hedefinin ne olması gerektiği konusunda odaklanmıştır.

Kamu kesimine ilişkin koşulların düzelmiş olması ve siyasi otoritenin enflasyonist politikalarını benimsemesi halinde merkez bankasının yalnızca enflasyona ilişkin hedeflere odaklanabilmesi için görev tanımı içinde yer alan ve aynı anda uygulandığında sonuçları açısından çelişebilecek tüm görevlerin elimine edilerek bankalara tek görev olarak "fiyat istikrarının sağlanması" görevinin verilmesi uygun olacaktır. Bununla beraber, bu tür bir görev tanımının yapılabilmesi için asgari şartların kamu kesiminin gelir-

⁶³ Cesar Calderon , Alberto Chong and Luisa Zanforlin, "On Non -Linearities between Exports of Manufactures and Economic Growth", *Journal of Applied Economics*, Vol: IV, No: 2, 2001, ss. 279-280

harcama durumuna ve fiyat istikrarının toplum tarafından birinci öncelik haline gelmiş olmasına bağlı olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Hükümetler, ödemeler dengesindeki açıkları kapatmak ya da reel ücreti azaltmak suretiyle ihracatı artırmayı amaçlayabilirler. Bu amaca uygun olarak belli bir devalüasyon düzeyini sağlayabilmek amacıyla parasal genişleme yaratma yolu seçilebilir. Bu durumda ücretliler, sözleşme dönemlerinde kendilerini beklenen kur artışlarına endeksleyecekleri için bu tür bir amacın da uzun vadede hedefine ulaştığını söylemek güçtür.⁶⁴

Parasal genişlemeyle bağlantılı bir diğer husus da hükümetin iç borç stokunun yüksek olmasıyla ilgilidir. Mali piyasaları yeteri kadar derin olmayan, vergi sisteminde sorunlar olan ve bu şekilde iç borç stoku yükselmiş ülkelerin hükümetleri, faiz ödemelerinin yükünü hafifletmek için faizlerdeki oynamalardan kaçınılmasını tercih etmektedirler. Bu nedenle, sıkı para politikasının faizler üzerinde neden olacağı etkiler yüzünden bu kapsamdaki ülke hükümetleri tercihlerini, genişlemeci para politikaları yönünde kullanma eğilimi içindedirler.⁶⁵

Bir ekonomide toplam faaliyet hacmini amaçlanan yönde etkilemek için merkez bankası tarafından para ve kredi hacmini değiştirici politikalar izlenir. Merkez bankası ekonomideki para arzını denetim altına almayı amaçlar. Faiz oranları ve kredi imkanlarıyla toplam harcamaların düzeyi sınırlandırılır.

1.5.3. Tasarruf Arttırıcı Tedbirler

Günümüzde tasarrufu uyarmanın önemli etkenlerinden biri de, tasarrufların vergiden muaf tutulmasıdır. Ekonomik büyümenin en karakteristik özelliklerinden birisi, çok sayıda kişiye istihdam alanı sağlayan özel girişimci ve tasarruf sahiplerini beraberinde meydana getirmesidir. Yatırımcılar bunu kendi öz sermayeleri ile gerçekleştiremedikleri ölçüde

⁶⁴ Lach S.and D.Tsiddon, "The Behavior of prices and Inflation: An Empricial Analysis of Disaggregated Prices Data", *Journal Of Politicial Economy*, Vol:100, Number:2, 1992, ss.349-389

⁶⁵ Ellis W.Tallman, "Inflation and Inflation Forecasting:An Introduction", *Economic Review*, Vol:80, Number:1, 1995, ss. 20-23

tasarruf sahiplerini yatırımcılara borç para vermeye teşvik eden ve yeterli bir koruma sağlayan kurumlara ihtiyaç vardır.

Sanayileşmiş ülkelerde ikinci dünya savaşı'nın ardından ortaya çıkan ekonomik büyümeye paralel olarak yurtiçi tasarruflarda görülen artışların etkisiyle istikrarsızlığa yol açmayacak biçimde kontrol altına alınabilen fiyatlar genel düzeyi, 1970'li yılların başlarından itibaren etkisini göstermeye başlayan petrol şoklarının ardından önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de 1980 yılından bu yana uygulanan istikrar politikalarının temel unsurları, tasarruflara fiyat istikrarsızlığı üzerinde bir getiri sağlamayı hedef almak ve ekonomik büyümenin hızlandırılması, ve bununla birlikte fiyat istikrarsızlığı hızının normal seviyelere getirilmesi gibi kısa vadeli amaçları olarak ele alınmıştır.⁶⁶

Fiyat istikrarsızlığı ortamında, bireylerin göstermiş oldukları ilk tepki, tasarruflarını azaltmaya çalışmaktadırlar. Ancak fiyat istikrarsızlığının etkilerini azaltamayan bireylerin harcama kısıntılarına gitmek zorunda kalmaktadırlar.

Fiyat istikrarsızlığının arttığı dönemlerde, gelir ve servet dengesizliklerinin arttığı görülmektedir. Gelir dağılımı, geliri yüksek gruplar lehine bir trend göstermektedir. Fiyat istikrarsızlığı sonucunda fiyatları arttırması, niteliği itibariyle zorunlu bir tasarruftur. Çünkü yükselen genel fiyat seviyesi oranında aynı gelire tüketiciler daha az mal ve hizmet satın alabileceklerdir.

1.5.4. Fiyatların Artış Sürecinde Alınabilecek Tedbirler

Fiyat istikrarsızlığı ile mücadelede üretim artışı stratejisi günümüzde daha zor bir stratejidir. Çünkü harcama artışı ile üretimin arttırılması, geçmiş yıllardaki gibi kolay olmamakta, tekrar istikrarsızlıkların hızlanmasına neden olmaktadır. Hele Türkiye gibi üretim artışında bir çok darboğazı olan gelişmekte olan ülkelerde bu yolla üretimi arttırmak fiyat istikrarsızlığını daha da hızlandırmaktadır.

⁶⁶ Sami Güçlü /Mahmut Bilen, "1980 sonrasında gelir dağılımında meydana gelen değişimler", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı:6, 1995, s. 160

Devlet, talebi kısmak ve fazla satın alma gücünü piyasadan çekmek için de ya vergileri arttırır ya da istikraz tahvillerini satar. Piyasada tüketim malları talebi genişlediği zaman fiyatların daha fazla artmaması için devlet çeşitli yollara başvurabilir. Vesika veya karne usulü, satılan malları vesikaya tabi tutan yani tüketimi kısıyan bir yol olarak düşünülebilir.

Ekonomide bir yöntem olarak vergiler de satın alma gücünü azaltmak amacıyla uygulanır. Bununla birlikte, bazı vergiler piyasada satılan mal ve hizmetlere yansımaktadır. Bunun sonucunda fiyatların yükselmesine neden olmaktadır.⁶⁷

Fiyat istikrarsızlığıyla mücadele sürecinde, ekonominin toplam arz, toplam talep dengesi kurulmaya çalışılır. Bu amaçla ekonominin toplam talebini daraltıcı veya toplam arzını arttırıcı uygulamalara gidilir.⁶⁸

İstikrarsızlıklar fiyatlar ve üretimi tamamı ile değiştirmek eğilimindedirler. Bu süreçte üretim ve fiyatlardaki şiddetli genişlemenin ilerleyişi parasal değişimleri de içermektedir. Uzun dönemde fiyatlar ve üretimdeki değişiklikler arasındaki ilişki açık bir biçimde belirlenemez. Uzun dönemde üretim düzeyi varolan kaynaklara bağlıdır.

Bir ekonomide fiyat istikrarsızlığının önlenmesi için, mutlaka toplam talebin kısılması gerekir. Bunu yaparken yatırımların kısılması ve ekonomik büyümeyi yavaşlatmak gerekecektir. Bu da ekonomide işsizliğin artmasına neden olacaktır. Fakat zamanla yatırım çoğaltanının tersine işlemesiyle birlikte ekonomi düzluğe çıkacaktır.

Uzun yıllardır yüksek ve kronik enflasyonist baskılara maruz kalan Türkiye ekonomisinin köklü istikrar arayışları içine girdiği son dönemde, enflasyon konusunun gerek akademik gerekse politik çevrelerde yoğun olarak tartışıldığı gözlenmektedir. Türkiye'de enflasyon konusundaki tartışmaların ana noktası yüksek ve kronik bir enflasyon ekonomisinde fiyat istikrarını sağlamakta başarılı olup olunamayacağıdır.⁶⁹

⁶⁷ Leonard M. Savoie, "Price Level Accounting, Pretical Politics, and Tax Relief", *Managment Accounting*, January, 1997, ss.15-18

⁶⁸ Vito Tanzi, "Inflationary Expectations, Taxes and The Demand for Money in The United States", *IMF Staff Papers*, Vol:29, No:2, 1982, ss.155-170

⁶⁹ Naci B.Muter, *Türkiye Ekonomisinde Mali Yapı*, İstanbul, Anadolu Matbaacılık, 1989, s.9

İkinci Bölüm

2. ÜRETİM—FİYAT İLİŞKİSİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ

İlkel çağlarda insan, üretimi sadece emek ve doğal kaynaklarla yaparken daha sonraki dönemlerde mal ve hizmet üretimlerinde aletleri ve makineyi kullanmaya başladı. Bu gelişmeyle makineli üretime geçilmiş ve sermaye, üretimde kullanılan çok önemli bir faktör haline gelmiştir. Kaynakların kıt ve isteklerin sonsuz olmasının doğal bir sonucu olarak üretim ve üretim teorisi mikro ve makro iktisadi çözümlenin temel unsurlarından bir tanesini oluşturmaktadır.

2.1. ÜRETİMİN TANIMI VE ANLAMI

Genel olarak üretim, bir şeyi yaratma, ortaya koyma, bir işi yapma anlamında kullanılır. İktisat'ta ise insan ihtiyaçlarını karşılayan mal ve hizmetlerin yapımı, oluşturulması, imali veya mevcut malların faydasını arttıracak biçimde özelliklerinin değiştirilmesi faaliyeti olarak tanımlanabilir. Ekonomik faaliyetin temel amacı, toplumun gereksinim duyduğu mal ve hizmetlerin üretilmesidir.⁷⁰

Üretim bir bütün olarak bir ülkede üretim kapasitesindeki genişleme veya mal ve hizmetleri üretmek için ekonomik kaynakların daha etkili kullanılmasıdır. Üretim günümüzde karmaşık ve gelişmiş yöntemler uygulanarak gerçekleştirilmektedir. Üretimin yarattığı fayda bir malın miktarını arttırmakla sağlanabileceği gibi, söz konusu malın yarattığı fayda arttırılarak da sağlanabilir.⁷¹

⁷⁰ Halil Seyidoğlu, *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük* 2.baskı, İstanbul, 1996, s.651

⁷¹ Aykut Kibritçioğlu, Selahattin Diboğlu, "Long-Run Economic Growth : An Interdisciplinary Approach", Office of Research Working Paper Number 01-0121

2.2. ÜRETİM MEKANİZMASI

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ilk hedeflerinden biri, ekonomide kişi başına üretimi arttırarak iktisadi büyümeyi sağlamak ve böylece toplumun refahını yükseltmektir. Ancak ülkelerin iktisadi büyümelerinde temel belirleyicileri olan üretim faktörlerinin, zaman, mekan ve sektör boyutlarında farklılık göstermeleri, ülkelerin farklı düzeylerde büyüme ve gelişmelerine neden olmaktadır.

Çağımızda, birinci derecede önemli konular arasında ekonomik sorunların olduğu bilinen bir olgudur. Modern ekonomik dünyanın dalları öylesine karmaşıktır ki, en ufak bir olayın bütün sonuçlarının neler olabileceğini kavrayabilmek çok kolay bir olgu değildir.⁷²

Ülkelerin ekonomik açıdan kalkınması ancak üretim yoluyla gelirlerin arttırılması ile mümkün olabilmektedir. Üretim özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kaynak kıtlığından dolayı büyük önem taşımaktadır. Bu tür ülkelerde toplam yatırım alternatifleri arasında en fazla toplam üretim artışını sağlayacak olanların seçilmesi ve kaynakların optimal kullanılmasının sağlanması da oldukça önemlidir.

Gelişmekte olan ekonomiler genellikle tarımın hakim olduğu bir yapıya sahiptirler. Bu ülkeler sanayilerini geliştirerek kalkınmak istemekte, bunun için de bir kısım sanayi ürünlerini ülke içinde üretme yollarını arayarak sanayileşmeyi hızlandırma amacı gütmektedirler.⁷³

Bir ülkenin ürettiği mal ve hizmetlerin miktarını arttırmasının dolayısıyla büyümeyi gerçekleştirmesinin en kolay yolu ülkenin mevcut üretim kapasitesinin kullanım oranını arttırmaktır. Belli bir anda ekonominin potansiyel olarak üretebileceği mal ve hizmetlerin bir sınırı vardır. Bu sınırı ülkenin sahip olduğu kaynakların miktarı ve teknoloji seviyesi belirler.⁷⁴

⁷² Larry E. Jones , R.E.Manuelli , H.Esui, Growth and Business Cycles, NBER Working Paper Series, 2000, s.3,

⁷³ Little L. Scitovsky T.-Scott M., Industry and Trade In Some Developing Countries: A Comparative Study, Oxford Univ. Press, 1970. s.75

⁷⁴ Barro, J.Robert, Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study, Cambridge, MA:The MIT Press, 1997, ss. 25-27

Özellikle mal, hizmet ve para piyasalarındaki gelişmeler, ülkelerin dünyayı global bir pazar olarak ele almalarına neden olmuştur. Bu gelişim sürecini iyi değerlendiren ülkeler ekonomik ve sosyal hayat standartlarını iyileştirme fırsatını yakalama şansını elde ederler.

Ülkeler, kaynakları ele alıp daha değerli şekillerde yeniden bir araya getirdikleri sürece ekonomik büyüme meydana gelecektir. Makroekonomik açıdan tam istihdamın amacı, ekonomi mevcut kaynaklarıyla mümkün olduğu oranda ürettiğinde ya da maksimum üretim kapasitesine ulaştığında başarılıdır. Bununla birlikte, ekonomik büyüme üretimde kullanılan mevcut kaynakların artırılması ve teknolojinin geliştirilmesiyle sağlanır.⁷⁵

Genellikle düşük gelir, geri teknoloji ve küçük piyasa çerçevesi içinde çalışan gelişmekte olan ekonomiler, sosyo-ekonomik yapılarını değiştirerek sanayileşmeyi amaçlamaktadırlar. Hızlı bir ekonomik büyümeyi hedef alan bu ülkelerin, amaçlarını gerçekleştirebilmek için uyguladıkları stratejiler üretim miktarını arttırmaya yöneliktir.

Bir ekonominin belli bir sürede üretime sevk edebileceği işgücü miktarı, o ekonominin üretim potansiyelini belirlemek bakımından büyük önem taşır. Bununla birlikte, üretimde istihdam edilen emeğin miktarı yanında niteliği de önemlidir.

Ekonomik büyüme, çağımızın güncelliğini yitirmeyen en önemli konularından biridir. Bir ekonomide kişi başına reel gelir düzeyinin, üretim kapasitesindeki artış sayesinde devamlı artmasıdır. Kişi başına reel gelir düzeyinde artış sağlanması üretim kapasitesindeki artışlardan kaynaklanmaktadır.

1980'li yıllarla birlikte Türkiye'de ekonomik büyüme stratejisi önemli bir değişim geçirmiştir. 1980 öncesi dönemde uygulanan ithal ikameci büyüme stratejisi terk edilerek dışa açık büyüme stratejisi uygulamaya konulmuştur. Bu dönemde uygulanan büyüme stratejisi, temel olarak, verimlilikte artışı sağlamayı ve ekonominin rekabet gücünü artırmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, piyasa ekonomisinin kurumsallaşması yönünde adımlar atılmıştır. Ekonominin dış rekabete açılması, kamunun

⁷⁵ David R. Henderson, "Economic of Growth", Warner Books Inc, 1993, ss.1-5

doğrudan üretim faaliyetlerinden çekilerek altyapı yatırımlarına yönelmesi ve mali piyasaların serbestleştirilmesi piyasa ekonomisinin kurumsallaşması yönünde atılan başlıca adımlardır.

Gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümenin istenilen düzeyde gerçekleştirilememesinin temel sebeplerinden biri, dış ekonomik ve mali ilişkilerdeki azalmalara paralel olarak cari işlemler hesaplarındaki dengesizlikler, giderek artış gösteren fiyatlar ve döviz kurlarında sıkça yapılan ayarlamalar neticesinde dış finansman sorunlarının şiddetlenmesidir. Bu soruna çözüm bulmak için ödemeler bilançosu fazla veren ülkeler fiyat istikrarını bozmaksızın dış fazlalıklarını azaltıcı ve yurt içi talebi kuvvetlendirici yönde politikalara ağırlık vermeyi, açık verenler ise ülke içi dengesizlikleri ve dış açığı azaltmanın yanı sıra, düzenli düşük enflasyonla büyümeyi teşvik etmeyi amaçlamaktadır.⁷⁶

2.3. EKONOMİK BÜYÜMENİN TEORİK TEMELLERİ

Ekonomik büyüme, toplam sanayi ürünü olarak büyüme, milli gelir toplam milli hasıladaki artış veya kişi başına düşen ürün miktarındaki artış şeklinde birçok bakımdan ölçülebilir. Ekonomik büyümenin ölçüm yollarından hangisinin daha verimli olduğu, ölçümün hangi amaçla yapıldığına bağlıdır.⁷⁷

Büyümenin çok yönlü bir süreç olduğu bilinen bir gerçektir. Genel büyümenin çeşitli boyutlarını tek bir rakamla yansıtmak mümkün olmamakla beraber reel millî hasıla en iyi göstergelerden biridir.

İstikrarlı bir büyümenin gerçekleşebilmesi için, öncelikle ülkenin mevcut kaynaklarının ve borç alımları ile elde edilen yabancı kaynakların etkinliği artırılmalıdır. Ekonomide arzı arttırıcı, yatırımları destekleyen, teşvik eden faaliyetlerde bulunmalıdır. Büyümenin istikrarlı bir biçimde ve enflasyon sonucu doğurmadan sağlanabilmesi için, öncelikle finansal istikrarın sağlanması şarttır. Bunu başarabilmek için, bankacılık sektöründe reformlar yapılması gerekmektedir.

⁷⁶ Zafer Tunca, *Makro İktisat*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1997, s.5

⁷⁷ Simon M. Potter, "A Nonlinear Model of The Business Cycle", *Studies In Nonlinear Dynamics and Econometrics*, July, 2000, ss. 85-95

Bir ekonominin büyümesi nüfus, doğal kaynaklar, hükümet düzenlemeleri ve teknoloji gibi belli değişkenlere bağlıdır. Bu değişkenlerin çok hızlı değiştiğini söylemek zordur..Bu nedenle ekonominin doğası gereği istikrarsız olduğunu söylemek daha doğru olmaktadır.⁷⁸

Ekonomik büyüme teorilerinin amacı, ülkelerin büyüme hızlarını etkileyen unsurlar ile ülkeler arası büyüme hızları ve kişi başına gelir farklarını açıklamaktır. Büyüme Teorileri, genel olarak ekonomilerin büyüme sürecini inceleyen, yüksek büyüme hızlarına ulaşma yöntemlerini açıklayan teorilerdir. Ancak ekonomik büyüme sadece sermaye sahipleri ile bağlantılı hale getirildiğinde, gelir dağılımı adaletsizliği düşük gelirli aleyhine gelişmektedir.⁷⁹

Büyüme teorileri, ekonomideki birçok değişken arasından büyümeye etkili olanlara öncelik vererek ekonomik büyümeye ışık tutmaya çalışılmaktadır. Buna göre, ekonomik büyümenin zorunlu ve fakat önemli bir sorun olarak hissedilmesinden günümüze kadar çeşitli büyüme teorileri ortaya atılmıştır.

Günümüz iktisadi büyüme teorilerinin temelleri, klasik ekolün temsilcileri olan ekonomistlerin sunduğu önerme ve çözümler üzerine inşa edilmiştir. Buna göre önce klasikler, sonra Marks, Schumpeter, Harrod, Domar, Rostow, Kaldor, Solow vs. gibi iktisatçılar çeşitli büyüme teorileri ortaya koymaya çalışmışlardır. Aşağıda başlıca büyüme teorileri, ana hatlarıyla özetlenecektir.

2.3.1. Klasik Büyüme Teorisi

Klasik iktisatçılar, sermaye birikimi, kişi başına düşen gelir ve nüfus artışı rekabetin şartları, genel denge dinamikleri, işgücünün uzmanlaşması, yeni üretim metotlarının keşfinde teknolojinin rolü, azalan verimler kanunu ve fiziki sermayenin oluşumuna katkısı gibi modern iktisadi büyüme teorilerinin

⁷⁸ Mustafa Özer, Abdullah Keskin, a.g.e., 1998, ss.392

⁷⁹ Michael Bruno, William Easterly, "Inflation Crises and Long-run Growth", *Journal of Monetary Economics*, Vol:41, Issue:1, 1998, ss, 3-5

temel olarak yer aldığı konularda genel ekonomik denge içinde büyüme perspektifini belirlemişlerdir.⁸⁰

Klasik büyüme teorileri uzun vadeli ve arza dayanan teorilerdir. Klasik iktisatçılara göre, üretim düzeyi, emek piyasasındaki dengenin bir sonucu olarak belirlenmektedir. Ekonomik büyüme sadece emek miktarındaki artıştan kaynaklanmaktadır.

Klasik iktisatçıların amacı ekonomik büyümeyi ve bunun için gerekli olan sermaye birikiminin önemini açıklamaktır. Çünkü sermaye birikiminin kazanç elde etmek amacıyla yatırıma yönlendirebileceği ve bunun sonucunda istihdamda meydana gelecek bir artışla ulusal üretimin büyümesine neden olabileceği varsayılmaktadır.⁸¹

Klasik iktisatçılar, büyüme teorilerinde gelişen bir ekonomiden, durgun bir ekonomiye nasıl geçildiği belirtmektedir. Klasik iktisatçılar, ekonomik büyümeyi, sermaye birikimiyle eş anlamlı olarak kullanmaktadırlar. Klasik iktisatçılara göre, büyüme sermaye birikimindeki artış olarak görülmüştür. Bu sebeple ekonomik büyümeyi, ücret ve rant ödemelerinden sonra yeterli büyüklükte bir karlılığa imkan veren üretim seviyesine bağlamaktadırlar.

2.3.2. Karl Marx'ın Büyüme Teorisi

Marksist teoride ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler klasik iktisatçıların görüşlerinden farklı değildir. Karl Marx'ın ekonomik teoriye katkısı, ekonomik konjonktür analizine yer vermiş olmasıdır. Marx, kapitalist sistemin iç çelişkilerinin ifadesini ekonomik dalgalanmalarda bulmaktadır. Ona göre, üretimde değer artışı sağlayan tek faktör emektir. Marx, ekonomik büyümenin dar bir geçit biçiminde olduğuna ve yatırımların fazla veya eksik olması halinde kapitalist sistemin istikrarsızlık göstereceğine işaret etmiştir.⁸²

⁸⁰Bela, Balassa, "Exports and Economic Growth: Further Evidence", *Journal of Development Economics*, Vol:5, 1978, ss.181-189

⁸¹ Robert Clower, Peter Howitt, *Keynes And Classics: An End Of Century View*, Boston, C.W. Publishing, 1998, s.2

⁸² Erdoğan Alkin, *Gelir ve Büyüme Teorisi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Gür-Ay Matbaası, 1987, s.257

Karl Marx'ın ekonomik büyüme modelinde, toplumdaki kapitalist girişimlerin önemi artıp, kullandıkları sermaye miktarı genişledikçe, sabit sermayenin değişken sermayeye oranı da gittikçe artacaktır. Bu durum kar haddinin düşmesine neden olacaktır. Bu da yatırımların azalması sonucunda büyüme hızı yavaşlayacak, ekonomi genel bir istikrarsızlık ortamına girmiş olacaktır. Marx modelinde ekonomik büyümenin seyrini belirleyen üç önemli oran vardır. Bunlar;

- a. Artık Değer Oranı
- b. Kar Haddi
- c. Sermayenin Organik Bileşimi

Marx modelinde, sermayenin organik bileşimi ve dolayısıyla kişi başına üretim arttıkça, toplam ürün içinde emeğin payı azalır, kar payı ise, artar. Bu durum da uzun dönemde bir talep yetersizliği yaratıp sistemi bir iktisadi bunalıma sürüklemektedir.

2.3.3. Schumpeter'in Ekonomik Büyüme Teorisi

J. Schumpeter kapitalist sistemin dinamiği gereği istikrarsızlıkla karşılaşacağı yerde, devamlı gelişeceğini savunmuştur. Ekonomik sistemin yarattığı hasıla artışı istismara değil, işçi sınıfının refahının yükselmesine yol açacaktır.⁸³

J.Schumpeter, kapitalist sistemin büyümesinde girişimcilerin rolünü ve teknik ilerlemelerin girişimciler tarafından üretime uygulanmasını, yani kendi deneyimi ile yenilikleri en önemli etken olarak görmüştür. J.Schumpeter, müteşebbis ve müteşebbislerin icatları uygulamaya yansıtmalarına öncelik vermektedir. Schumpeter'in tanımladığı girişimci tipi, yeni buluşları yapan kişi yani mucit değil, buluşun ekonomik hayata uygulanmasını sağlayan kişidir.⁸⁴

Böyle bir teknolojik gelişme/yenilik anlayışı, özellikle Schumpeter'in ekonomik değişim ile yenilik arasındaki bağlantıları açıklayan görüşlerinden

⁸³ Vivek H. Dehejia and Nicholas Rovey, "The Effect of Business cycles on Growth: Keynes and Schumpeter", *Economic Inquiry*, Vol:36, Issue: 3, 1998, ss. 501-510

⁸⁴ Janes L, and R. Mamelli, "The Source of Growth", *Journal of Economic Dynamics and Control*, Vol:21,1993, ss. 75-76

önemli ölçüde etkilenmiştir. Schumpeter, ekonomik değişimin motoru olarak teknolojik gelişme/yenilik olgusunu görmektedir. Yeniliği yeni bir üretim fonksiyonunun oluşturulması olarak tanımlayan Schumpeter, bunun yeni bir ürünü ve üretim yöntemini kapsayabileceği gibi, yeni bir organizasyon biçimini ve yeni piyasaların açılmasını da kapsayabileceğini ifade etmektedir. Bu çerçevede girişimcilere ve dolayısıyla firmalara atfedilen ve yenilikçi firma içinde oluşan yenilik, kapitalist gelişmenin en önemli unsurlarından biridir.⁸⁵

Teknolojik gelişme ve yenilik anlayışının temelinde Schumpeter'in kavramsal çerçevesi bulunmaktadır. Schumpeter'in kavramsal çerçevesi ise, zayıflayan sektörlerin yaratıcı yıkımı ile ortaya çıkabilen, ekonomideki yeni teknolojilerin ve yeni endüstrilerin oluşumunu içeren ve evrimsel bir süreç içinde, ekonomik büyüme ve yapısal değişim ile tanımlanan teknolojik yenilikler ile bağlantılıdır.⁸⁶

J.Schumpeter, ekonomi hiçbir zaman gelişme trendi göstermezse dahi, yatırımcı ve yenilikler gibi unsurlar beraberinde istikrarsızlıklar meydana getirebileceğini açıklamıştır. Schumpeter iktisadi büyüme teorisinde işaret ettiği gibi, teknolojiyi girişimsel faaliyetin bir fonksiyonu biçiminde açıklayarak neoklasik üretim fonksiyonuyla teknolojiyi birleştirmiştir. J.Schumpeter, büyüme trendi, yatırımcıların artmasına uygun sosyal ve ekonomik koşullara bağlıdır. Kapitalist sistemin gelişmesini sağlayan istikrarsızlıklara sebep olan faktörler yenilikler ve yatırımcıların rolü büyük olduğunu dile getirmektedir. Schumpeter, ekonomik büyüme, tasarrufların ve servetinin artması, nüfusun artması gibi sebeplerle meydana gelmektedir⁸⁷

⁸⁵ J.Schumpeter, *The Theory of Economic Development*, New York: Oxford University Press, 1961, s.

66

⁸⁶ Justman, M., ve M.Teubal, (1991), "A Structuralist Perspective on the Role of Technology in Economic Growth and Development", *World Development*, Vol. 19, No.9, ss. 5-6

⁸⁷ Joseph A.Schumpeter, *Business Cycles*, London, Mc Graw-Hill Book Company, Vol:II, 1943, ss. 449-456

2.3.4. Keynes'yen Büyüme Teorisi

Keynes'in ekonomik büyüme konusundaki fikirlerini temelini, istihdam konusu oluşturmaktadır. Ekonomik büyüme ile kaynakların istihdam düzeyi arasında yakın bir ilişki vardır. Ekonomik büyümenin gerçekleştirilebilmesi için, ekonomideki tüm kaynaklar üretime katılmalı, yani ekonomide tam istihdam sağlanmalıdır. Ekonomik büyüme için gerekli olan tam istihdam, ancak ekonomiye müdahale edilmesiyle gerçekleşebilir.

Keynezyen Teori'ye göre genel fiyat seviyesini, gelir seviyesini ve üretim fonksiyonu aracılığıyla istihdam seviyesini belirleyen toplam taleptir. Makro ekonomik denge, toplam arz ile toplam talebin veya toplam yatırımlar ile toplam tasarrufların eşitlendiği noktada gerçekleşir. Keynes'e göre, fiyatlar genel düzeyindeki bir düşüşün faiz oranlarını aşağı çekerek yatırımları, dolayısıyla milli gelir ve istihdam düzeyini yükseltmesine neden olmaktadır.

2.3.5. Harrod - Domar Ekonomik Büyüme Modeli

Harrod büyüme teorisi, büyüyen bir ekonominin denge koşullarını incelemiştir. Harrod büyüme teorisine göre, net yatırımlar ekonomide bir taraftan talep yaratırken, diğer taraftan ekonominin üretim kapasitesini arttıracaktır.

Harrod (1970)'a göre, maksimum büyümeyi temsil eden doğal büyüme oranı ile garantili büyüme oranı arasında da bir denge olmalıdır. Ancak doğal büyüme tam istihdamdaki bir ekonomide nüfus artışı, sermaye birikimi, teknolojik gelişme ve toplumun çalışma-boş zaman tercihine bağlı olduğu halde, garantili büyüme daha çok beklentiler ve sermaye birikimine bağlıdır. Dolayısıyla bu iki oranı birbirine eşitleyecek mekanizmalar da yoktur. Eğer gelişmiş ülkelerin yüksek sermaye birikimi ve girişimciliği garantili büyümeyi doğal büyümenin yukarısına iterse gelecek dönemde stoklar artar, fiyatlar ve istihdam düşer. Garantili büyümenin doğal büyümeye

yaklaşacak şekilde aşağı doğru meyiletmesi bir krize yol açabilir.⁸⁸ Garantili büyüme doğal büyümenin altında kalırsa fiyatlar, kârlar ve ekonomik performans artar. Garantili büyüme doğal büyümeye yaklaşacak şekilde yukarı meyleder. Bu sebeple garantili büyümenin doğal büyümenin altında kalması, üstünde kalmasına tercih edilir.

Domar büyüme teorisi ise, tam istihdam durumunda, sürekli büyümenin nasıl gerçekleşeceğini açıklamaya çalışmaktadır. Domar'a göre, milli gelir artışı yatırımlara veya üretim kapasitesine bağlıdır. Böylece dengeli bir ekonomik büyüme mevcut üretim kapasitesinin kullanılmasıyla gerçekleşecektir. Ekonomik büyüme teorisi, tam istihdamın sürdürülebilmesi için, yatırımların hangi oranda artması gerektiğini inceler.

Harrod-Domar'ın ekonomik büyüme teorisi, oldukça basit varsayımlara dayanmakla birlikte, dinamik büyüme sürecini açıklıkla ortaya koyar. Birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de kalkınma planlarının hazırlanmasında Harrod-Domar teorisi esas alınmıştır.

Harrod-Domar modeline göre, tasarruf hacmini, arttırmak, büyüme hızını arttırmak demektir. O halde, tasarruf katsayısının düşük olması, büyümeyi engelleyen bir faktördür. Ekonomi bu durumdayken, dış borç mevcut tasarruflara katılarak büyüme hızının yükselmesini sağlayacaktır.⁸⁹

Harrod-Domar modelinde büyüme en açık şekilde milli gelirdeki artışlarla ölçülebilmektedir. Milli gelir seviyesi Y , milli gelirdeki artış ΔY ile gösterilecek olursa, büyüme hızı (Y), $Y - \Delta Y / Y$ ifadesi ile belirtilir. Harrod - Domar modelinde sermayenin verimliliği yerine onun tersi olan sermaye / hasıla oranı kullanılmaktadır. Yatırım oranı ile varılan fiili büyüme hızının, istikrarlı ve dengeli bir büyümeyi sağlaması için gerekli büyüme hızına eşit olması gerekir. Yani büyüme süreci boyunca her dönemde yaratılan mal ve hizmetlerin tümünün arz ve talep fazlalığı yaratmadan yatırım tasarruf eşitliği sağlanmasıdır.⁹⁰

⁸⁸ Sergio Rebelo, "Long Run Policy Analysis and Long Run Growth", NBER Working Paper Series:3325, April, 1990, s.15-17

⁸⁹ Mükerrerem Hiç, *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*, İstanbul, Filiz Kitabevi, Yayınları, 1994, s.252

⁹⁰ Murat A.Yülek, "İçsel Büyüme Teorileri Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine"; *Hazine Dergisi*, sayı: 6,1997, s.5

2.3.6. Neoklasik (Solow'un) Büyüme Modeli

1980'li yılların sonlarına kadar iktisadi büyüme literatürüne hakim olan Neoklasik yaklaşıma göre, kişi başına düşen sermaye miktarının artması sermaye faizinin düşmesine yol açar. Sermaye faizi sadece sermaye birikim hızının, işgücü artışındaki ve teknik gelişmedeki hıza eşit olması durumunda sabit kalır. Bu nedenle Neoklasik yaklaşımda uzun vadeli büyümenin motoru olarak işgücü artışı ve teknik gelişme görülür ve her iki faktörün dışsal oldukları varsayılır.

Neoklasik kuramda üretim teknolojisi, üretim fonksiyonu ile gösterildiği için, teknolojik gelişme de üretim fonksiyonundaki katsayıların -girdiler ile çıktılar arasındaki ilişkinin- değişmesiyle ilişkili bir süreçtir. Neoklasik kuramda teknoloji, üretim fonksiyonu ile ele alınır ve aynı emek ve sermaye gibi bir üretim faktörü olarak kabul edilir. Teknolojik gelişme ise, üretim fonksiyonunda yukarıya doğru sürekli bir kaymayla açıklanmakta ve bunun nedenlerinin ekonomi dışı olduğu kabul edilmektedir. Üretim fonksiyonu üzerindeki hareketin nedeni girdi artışlarına bağlanırken, üretim fonksiyonundaki kaymanın girdi artışlarına atfedilmeyen kısmı teknolojik gelişme olarak yorumlanmaktadır.⁹¹

Neoklasik modelde, uzun dönemli ekonomik büyüme yalnızca dışsal değişkenler (dışsal nüfus artışları ve teknolojik gelişmeler) tarafından belirlenmekte olup, kurumsal faktörlerin modelde ülkelerin ekonomik büyümesi üzerinde hiçbir etkisi olmamakta ya da etkisi olmadığı varsayılmaktadır.

"Neo-Klasik büyüme Teorisi" üretim fonksiyonunu emek, sermaye ve doğal kaynaklar gibi faktörlerden oluşturmaktadır. Burada, özellikle sermaye birikimi ekonomik büyümenin temel kaynağı olarak görülmektedir. Ancak, sermaye yatırımları arttıkça "azalan verimler kanunu"nun geçerli olacağı dile getirilerek, uzun dönemde istikrarlı bir ekonomik büyümenin sağlanamayacağı belirlenmektedir. Başka bir ifade ile, sermaye kullanımı arttıkça, diğer üretim faktörleri ile arasındaki optimum bileşim oranı bir noktadan sonra bozularak, marjinal verimliliği düşmektedir. Böylece, uzun

⁹¹ Y. Akyüz, *Sermaye, Bölüşüm, Büyüme*, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1980, s.14

dönemde sermayeyi artırarak sürekli büyümeyi sağlamak mümkün olmamaktadır. Sürekli büyüme, ancak teknolojik ilerlemeler sonucu yeni bir üretim sürecine geçilince sağlanabilmektedir. Öte yandan, modelde teknolojiye ilişkin tanımlama ve açıklamaların yapılmayıp, bu unsurun dışsal bir faktör olarak ele alınması teoriyi oldukça yetersiz kılmaktadır.

1980'li yılların ortalarında yeniden canlanma kazanan iktisadi büyüme tartışmaları, Solow'la birlikte meydana gelen geleneksel büyüme teorilerinin dışsal yaklaşımlarına bazı değişkenlerin modelde içselleştirilmesi yoluyla karşı çıkmaktadır. Geleneksel modeller uzun dönemli büyümenin olmayacağını, gelişmenin ulusal gelir düzeyinde gerçekleşebileceğini ve bu oluşumun, teknolojik gelişme, nüfus artışı ve fiziksel sermaye yatırımlarıyla oluşabilmektedir.⁹²

Solow büyüme modelinin temel varsayımı olan koşullu yakınsama olgusu, işgücü başına üretim, sermayenin denge seviyesini, tasarruf ve nüfus artış oranı gibi faktörler üretim fonksiyonunun yapısına bağlı olması nedeniyle büyüme ve sermaye ilişkisindeki karşılıklı hareketi ifade etmektedir.⁹³

Solow modelinde tasarruf oranı ile durağan haldeki sermaye, işgücü ve kişi başına gelir değerleri doğru orantılı çıkmaktadır. Yani nisbi olarak daha çok tasarruf eden bir ülke daha az tasarruf edene oranla durağan halde daha sermaye yoğun olacaktır. Ancak tasarruf oranındaki artış durağan haldeki büyüme hızına etki etmemektedir. Yani tasarruf oranları ne olursa olsun, teknolojik gelişme hızı aynı olan iki ülkenin durağan hal büyüme hızları birbirine eşit olacaktır.

Solow'a göre, ölçeğe göre sabit getiri ve nötr teknolojik gelişme varsayımları altında $Q = f(K, L, t)$ biçiminde formüle edilen üretim fonksiyonu, $Q = A(t) \cdot f(K, L)$ biçiminde parçalanabilir. Bu noktada sermaye birikimini etkileyen faktörler ile teknolojik gelişmeyi etkileyen faktörler birbirinden ayrılmaktadır. Solow'un analizinde teknolojik gelişme aynı girdi bileşiminde üretim fonksiyonunun sürekli olarak kaymasıyla temsil edilir. Zaman içinde gerçekleşen üretim artışı, girdi miktarındaki artış ile firmaların üretim fonksiyonu üzerinde

⁹² Şanlı Ateş, "İçsel Büyüme Modellerinde Fiziksel Sermaye Yatırımlarının Önemi: Uluslar arası Verilerle Bir Bakış", Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:8, Sayı:1, 1998, s.1.

⁹³ Yalçın Gübe, "İktisadi Büyüme ve İhracat Performansı", Hazine Dergisi, sayı:6, 1997, s. 17

hareket etmelerinin sonucunda ve özellikle de teknolojik gelişme nedeniyle ortaya çıkar. Üretim faktörlerinde zaman içinde meydana gelen artış ve firmaların üretim fonksiyonu üzerinde yapmış oldukları hareketin büyümeye atfedilen kısmı çıktıktan sonra kalan artık teknolojik gelişme olarak yorumlanır.⁹⁴

2.3.7. İçsel Büyüme Modelleri

İçsel büyüme modellerinin esası ekonomik büyümeyi, ekonomik sistemin işleyişinin içsel bir sonucu olarak ele almalarıdır. Yeni içsel büyüme modelleri ölçeğe göre artan getiri, dışsallıklar, AR-GE faaliyetleri gibi nedenlerle, ekonominin uzun dönemde büyüme etkisine sahip olabileceğini, bu doğrultuda iktisat politikalarının, uzun dönemli büyüme etkisi yaratan bu nedenleri teşvik edecek iktisat politikalarının etkinleşebileceğini belirtmektedir.⁹⁵

İçsel büyüme teorilerine göre, fiziksel ve beşeri sermaye birikimini etkileyen ekonomik politikaları, ülkelerarası gelir farklılıklarının ve uzun dönemli büyüme sürecinin önemli bir nedenidir. Bu bağlamda küçük boyutlu açık ekonomilerde ekonomik politikalarının etkileri, büyüme tuzaklarına ya da büyüme mucizelerine yol açabilmektedir.

İçsel büyümenin belli başlı kaynakları şunlardır,⁹⁶

- a. Bilgi birikimi
- b. Kamusal alt yapılar
- c. Beşeri sermaye
- d. AR-GE harcamaları

İçsel büyümede bilgi birikimini esas alan Paul Romer' göre, kişi başına sermayeyi değil, toplam sermaye stokunu göz önüne almaktadır. Ekonomik büyüme çabaları sonucu verimli fikirler meydana gelmektedir. Bu fikirler herkes tarafından kullanılan ve azalan verimler yasasına tabi olmayan bir özel sermaye oluşmaktadır. Paul Romer'e göre, içsel büyüme modelleri teknolojik gelişmeyi ekonomik modelin içsel bir parçası olarak

⁹⁴ Solow, R., *Technical Progress and Productivity Change*, Growth Economics, A.Sen (ed.), Middlesex: Penguin Books. 1970, s.16

⁹⁵ Grossman, G.M.; E. Helpman *Innovation and Growth in the Global Economy*, MIT Press, Cambridge, Mass. 1991, s. 16

⁹⁶ İlker Parasız, *Modern Büyüme Teorileri*, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1997, s.129

açıklamaktadır. Paul Romer'e göre, gelirler bakımından ülkeler arasında yakınlaşmaya doğru bir gidişin olmadığını ortaya koymaktadır.⁹⁷

İçsel büyümede kamusal alt yapıları esas alan Robert Barro'a göre, alt yapı yatırımlarının özel sermayenin prodüktivitesini arttırmakta ve işletmeler için bir dışsal üretim faktörü oluşturmaktadır. Başka bir ifade ile, Barro modelinde, kamu sektörünce sağlanan mal ya da hizmetlerin üretim faktörlerinden biri olduğu varsayılmaktadır.

Lucas'a göre, içsel büyümenin meydana gelmesi için dışsallığa gereksinim duymamaktadır. Büyüme formasyon süresiyle ve beşeri sermaye stokuyla oransal olduğu farz edilen beşeri sermaye birikiminin sonucudur. Buna göre, beşeri sermayenin fiziksel sermayeye oranına göre sermayenin marjinal prodüktivitesi artmaktadır. Buna paralel bir şekilde sermayenin marjinal prodüktivitesi beşeri sermaye düzeyi ile birlikte aynı oranda artmaktadır. Bu da ülkeler arasındaki farklılıkların oluşmasına neden olmaktadır.⁹⁸

İçsel büyüme teorisine göre, ekonomik büyüme oranı halkın buluş kabiliyetine, yeniliğin getiri oranına ve tasarruf oranını etkileyen zaman tercihi oranına bağlıdır.

İçsel büyüme teorisine göre, geçinebilecek ücret karşılığında emek arzının sınırsız olduğu bir ekonomi ortamında varsayımlarını ileri sürer. Buna göre, ekonomide iki kesim vardır. Bunlardan birincisi sermaye birikimi yapabilen ve hasıla başına kar payı daha yüksek olan kapitalist kesim, diğeri ise, ücretleri ancak geçimlerini sağlayabilen ve bu nedenle herhangi bir tasarruf yapamayan emek kesimidir. Bu iki kesimdeki hasılaya göre gelir farklılığı, emek kesimini kapitalist kesime geçmeğe teşvik edecektir.

İçsel büyüme kuramına göre ekonomik büyüme, formasyon süresiyle ve beşeri sermaye stokuyla oransal olduğu farz edilen beşeri sermaye birikiminin sonucudur. Teknolojik gelişmeyi içsel olarak alınmaktadır.

⁹⁷ Romer, P. M., 'The Origins Of Endogenous Growth', *Journal Of Economic Perspectives*, Vol: 8, Number 1, 1994, s.21

⁹⁸ İlker Parasız, a.g.e., 1997, s.132

Teknolojik gelişmede ekonomik uyarıcılar, dolayısıyla ekonominin içsel işleyişinin öğeleri ön plandadır.⁹⁹

2.4. BÜYÜME TEORİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Günümüzdeki ekonomik sorunların temelindeki neden istikrarsızlıktır. Ekonomik büyüme, istihdam ve fiyat düzeyindeki gelişmeler arasındaki dengesizlikler günümüz istikrarsızlıklarının oluşum biçimleridir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde tasarruf yetersizliği bir yandan öz kaynaklarla ekonomik büyüme ve istihdamın artışında negatif bir etki yaratırken, diğer yandan da büyüme ve istihdamı geliştirmek amacıyla devletin içinde bulunduğu iç ve dış borçlanmalar büyük kamu açıklarına neden olmaktadır.¹⁰⁰

Klasik teoriye göre, ekonomik büyüme, sermaye birikimindeki artış olarak görülmüştür. Bu nedenle ekonomik büyüme, ücret ve rant ödemelerinden sonra yeterli büyüklükte bir karlılığa izin veren üretim düzeyine bağlanmaktadır.

Harrod- Domar büyüme modeli ile ekonomide istikrarlı büyüme hızını mümkün kılan koşulları üzerinde durulmaktadır. Bunlardan en önemli koşul, büyüme hızının, planlanan yatırımın tasarrufa eşit olduğu bir hızda olması gerektiğidir. Çağdaş büyüme teorileri içinde etkili bir yeri olan Harrod-Domar modeli, büyümenin temel unsuru olarak yatırımları kabul etmektedir. Aslında, bu model az gelişmiş ülkelerin ekonomik büyüme meselesine çözüm getirmek amacıyla değildir. Modelin hedefi, gelişmiş ekonomilerde tam istihdam seviyesini gerçekleştirmek için fiyat düzeyi, tasarruf, yatırım ve üretim arasında bir denge sağlamaktır.

İçsel büyüme modellerinin esası ekonomik büyümeyi, ekonomik sistemin işleyişinin içsel bir sonucu olarak ele almalarıdır. Büyüme modelleri ülkenin iktisat politikası yapıcılarına çeşitli yönlerden fikir taşıyıcı, yol ve yöntem göstericisi olmuşlardır. Her şeyden önce büyüme teorileri,

⁹⁹ P.Romer, "Increasing Returns and Long Run Growth", *Journal of Political Economy*, 1986, ss.1002-1037

¹⁰⁰ Wesley Clair Mitchell, *Business Cycles and Their Causes*, University of California Press, London, 1971, s.131

büyümenin temel unsurlarına dikkat çekmiş ve her bir teori zaman içinde iktisat politikası yapıcılarına yararlanabilecekleri çeşitli alternatifler sunmuşlardır. Kaldı ki modern iktisat bilimi, teori yapmakla kalmamakta, teorilerle gerçek ekonomik olayları ekonometrik çalışmalarla karşılaştırabilmektedir. Türkiye’de de iktisat politikacılarının klasiklerden günümüz iktisatçılarına kadar ortaya konmuş, teorik ve uygulamalı gelişmelerden yararlanması gerekir.

2.5. ÜRETİM DÜZEYİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

İnsan toplulukları yüzyıllar boyunca ve hatta binlerce yıldan beri herhangi bir ekonomik büyüme süreci olmadan yaşayarak bugüne gelmişlerdir. Bunun temel sebebi bu toplumların bazı sosyal kurumlara ve ekonomik büyümenin ön koşulu olan temel düzenlemelere sahip olmamalarından kaynaklanmıştır.

Ekonomik büyümede, kıt kaynakların üretime dönüştürmesi ne kadar önemliyse, bu üretimin niteliği de o kadar önemlidir. Kaynaklar yüksek verimlilik sağlayacak biçimde etkin kullanılmalıdır. Her ekonomide çıktı üretilebilmesi için fiziki sermaye, beşeri sermaye, işgücü ve doğal kaynaklar gibi girdiler yatırımcılar tarafından değişik teknolojik bilgiler çerçevesinde ve değişik oranlamalarla bir araya getirilir.¹⁰¹

Bir ekonominin büyümesi nüfus, doğal kaynaklar, hükümet düzenlemeleri ve teknoloji gibi belli değişkenlere bağlıdır. Bu değişkenlerin çok çabuk değiştiğini söylemek zordur. Bu nedenle ekonominin doğası gereği istikrarsızlık içerdiğini söylemek daha doğru olur.¹⁰²

¹⁰¹ Aykut Kibritçioğlu, “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:53, No:1-4, 1998, s.1

¹⁰² Weise, Charles L., “Severity of Economic Fluctuations Under a Balanced Budget Amendment”, *Contemporary Economic Policy*, Vol:14, 1996. ss.26-30

2.5.1.Nüfus Artışı

Günümüzde ülkelerin ekonomik yapıları analiz edilirken, ekonominin temel kaynağı olan nüfus olgusunun önemini kavramak, ülkelerin beşeri varlığını ortaya koymak açısından yararlı olacaktır. Gelişmiş ekonomilerde 19. yüzyılda başlayan sanayileşme ile birlikte nüfus oranı artmıştır. Bu da ülkelerin üretim kapasitelerinin daha da güçlenmesine neden olmuştur.¹⁰³

Ekonomik büyüme, sistematik ekonomik analizin başlangıcından beri çeşitli sorgulamalara neden olmaktadır. Nüfus miktarı ile nüfus kalitesinin ikamesi (demografik geçiş) ve bunun sonucunda ortaya çıkan beşeri sermaye stokunun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi büyük bir önem arz etmekte olup, zaman içinde büyüme analizlerinde önemle dikkate alınan bir konu haline gelmiştir.

İnsan faktörü ekonomik büyüme sürecinde hem bir üretim faktörü (emek) olarak, hem de bir davranış ve organizasyon unsuru olarak önemli yer tutmaktadır. Bir ekonomideki nüfus miktarı, yapısı ve artış hızı ekonomik büyümeyi etkileyen en önemli faktörlerinden biridir. Çünkü nüfusun miktarı ve yapısı ekonomideki emek arzını belirler. Bu da üretimin temeli olan mal ve hizmet talebini arttırır. Bunun sonucunda artan nüfusla birlikte işgücünün kalitesi ve verimliliği de artarak büyümeye katkıda bulunur.

Bir ekonominin mutlak üretim seviyesi, nüfusunun büyüklüğüne bağlı olup, azalan verimler kanuna göre, öteki faktörlerin miktarı sabitken nüfus artarsa, kişi başına reel hasıla giderek azalacaktır. Hızlı nüfus artışı beklentisine dayanarak, 19. yüzyılın ilk yarısındaki ekonomistler nüfus artışının, uzun dönemde ekonomik durgunluğa ve çöküntüye sebep olacağı öngörüsünde bulundular.¹⁰⁴

Nüfus artışı ile ekonomik koşullar arasındaki ilişkiyi analitik biçimde ortaya koyan ilk iktisatçı Thomas Malthus'tur. Malthus'a göre, insanın biyolojik üreme kapasitesi, geometrik veya üstel bir artışa, insan nüfusunu

¹⁰³ John Toye, "Keynes on Population and Economic Growth", *Cambridge Journal of Economics*, Vol:21, Issue:1, 1997, ss.1-5

¹⁰⁴ Dominick Salvatore, Eugene A. Diulio, *İktisat İlkeler ve Kavramlar*, İstanbul, Alfa Yayınları, 1988, s.177

besleyen gıda maddelerin üretimi ise, aritmetik bir artışa imkan veriyordu. Aşırı nüfus artışının sakıncaları üzerinde durup bunun azaltılması için gerekli önlemlerin alınması gerektiği üzerinde durur.¹⁰⁵

Malthus her bir ülkenin fert başına gelir açısından durağan denge durumuna doğru gideceği dinamik büyüme sürecinin formel bir modelini geliştirmiştir. Malthus'a göre, ölüm oranı giderek azalacak ve gelir seviyesi denge durumunu altında doğurganlık oranı yükselecektir. Gelir seviyesi denge durumunun altında kaldığında ise tersi durum ortaya çıkacaktır. Ancak, 19. yüzyılın başlarında gelişen durumlar Malthus'un analiziyle tutarlı değildir. Çoğu ülkede fert başına gelir artarken, doğurganlığın artmadığı, aksine hızla azalmaya başladığı görülmektedir.¹⁰⁶

Beşeri sermayenin kaynağı ülkelerin sahip olduğu nüfustur. Nüfus, bir yandan mal ve hizmetlerin üretilmesi sürecinde emek veya işgücü olarak üretim fonksiyonunun temel girdilerinden birisini oluştururken diğer yandan da, üretilen mal ve hizmetlere olan talebi oluşturmaktadır. Ekonominin hem talep hem de arz yönünde yer alan nüfus, ayrıca teknolojik ilerleme ve ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Günümüzde nüfus ve büyüme arasındaki ilişkileri tam olarak inceleyebilmek için nüfusun yaş gruplarına göre dağılımını, nüfus artış hızını ve bunun neticelerini göz önünde tutmak gerekmektedir. Bütün ülkeler için en uygun nüfus miktarı, her ülkenin tabii coğrafi koşullarına, kültür ve teknik seviyelerine göre değişmeler göstermektedir. Ancak çok genel olarak, her ülke için iktisadi bakımdan en uygun nüfus, fert başına reel geliri azamiye çıkarmayı imkan veren nüfus miktarı olmaktadır.

Türkiye'de hızlı nüfus artışı nedeni ile kamu harcamalarında meydana gelen büyüme, bütçede meydana gelen açıklar ve bu açıkların normal vergi gelirleri ile finansmanının mümkün olamaması mali açıkların ekonomik nedenlerinin başında gelmektedir.

Türkiye'de nüfus artış hızının yaklaşık % 2 seviyesinde olması, her yıl emek piyasasına artan miktarda işgücünün dahil olmasına neden olmaktadır. 1980 sonrası dönemde, özellikle imalat sanayiinde ve inşaat

¹⁰⁵ Y. Sezai Tezel, *İktisadi Büyüme*, Ankara, İmaj Yayınları, 1995, s.148

¹⁰⁶ Gary Becker S, Kevin M. Murphy and Robert Tamura, "Human Capital, Fertility, and Economic Growth", *Journal of Political Economy*, Vol. 98, No.5, 1990, ss. 13-37.

sektöründe istihdam hacmi düşme göstermiştir. Bu da ekonomide işsizliğin artmasına neden olmaktadır.

2.5.2. Tabii Kaynakların Artışı

Ülkelerin iktisadi, sosyal ve siyasal yapıları belirli farklılıkları içerdiğinden iktisadi gelişmeyi değişmez tek bir ölçüte dayandırmak oldukça zordur. Bu zorluğa rağmen ülkelerin gelişmişlik düzeylerini standart bir şekilde ifade etmek için birçok ölçüt kullanılmaktadır. Sık başvurulan ölçütlerden biri, ülkelerin tabii kaynakları açısından zengin olup olmamasıdır.¹⁰⁷

Günümüzde benimsenmiş olan iktisadi büyüme modellerinin hemen hepsi çevresel kaliteyi ve doğal kaynakların deformasyonunu dikkate almadan geliştirilmiş modellerdir. İktisadi büyümede sınır tanımayan ve ülke ekonomileri arası rekabette büyümeyi belirleyici kriter olarak kabul eden bu modeller kısa dönemli modellerdir. Uzun dönemde çevresel kaliteyi de dikkate alan tek büyüme modeli kaynakların israf edilmeden, optimum kullanımını amaçlayan sürdürülebilir büyüme modelidir.¹⁰⁸ Sürdürülebilir büyüme; ekolojik denge ile ekonomik büyümeyi birlikte ele alan, hem doğal kaynakların etkin kullanımını sağlayan hem de çevresel kaliteye önem veren bir kavramdır. Bir ülkede sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesi ekolojik sürdürülebilirlik, ekonomik sürdürülebilirlik ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanmasıyla gerçekleşecektir. Yani kuşaklar arası kaynak kullanım etkinliğine sahip sürdürülebilir büyüme olgusu, doğal sermayeyi tüketmeyen, gelecek kuşakların da gereksinimlerine sahip çıkan, ekonomi ile eko-sistem arasındaki dengeyi koruyan, ekolojik açıdan sürdürülebilir nitelikte olan bir ekonomik büyümedir.

Doğal kaynaklar üretim sürecinin önemli unsurlarını teşkil etmektedir. Bir ekonominin tabii kaynaklarının sınırlı olması doğal bir olgudur. Fakat bu sınır pek belli değildir. Öyle ki, teknolojik gelişmeler yeni tabii kaynakları üretim sürecine dahil ederse üretim düzeyi de artar.

¹⁰⁷ Sadun Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, 11.baskı, Ankara, Savaş Yayınları, 1998, s.61

¹⁰⁸ David, J. Darling. *Strategic Planning For Community Development*. Kansas State University Cooperative Extension Service, Manhattan-Kansas. 1991, ss. 2-6.

Günümüzde üretim girdileri içinde, doğal kaynaklar önemli bir yer tutmaktadır. Bunun sonucunda, doğal kaynakların tutarlı bir şekilde değerlendirilmesi ve ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemeleri için alınacak tedbirler yaşamsal önem taşırlar. Bir ülkenin sahip olduğu toprakların verimli işletilmesi bir yandan toprak reformu öte yandan da tarım reformunu gerekli kılmaktadır.

Mevcut toprak miktarını arttırmak zor olsa da imkansız değildir. Bazen ekonomi şimdiye kadar bilinmeyen doğal kaynakların keşfinden ve geliştirilmesinden de yararlanabilir. Denizlerdeki petrol ve gaz kaynakları bu konuda önemli bir örnek oluşturmaktadır. Bu da ekonomik büyüme için önemli bir kaynak oluşturmuştur.¹⁰⁹

Gelişmekte olan ülkelerin yoğun biçimde kullanabildikleri doğal kaynak topraktır. Toprak tarımsal üretim için kullanılmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak gelişmekte olan ülkelerde işgücünün büyük bir kısmı tarım sektöründe istihdam edilmektedir.

Kısacası, ekonominin yapısındaki değişimler büyüme oranında büyük istikrarsızlıklara neden olabilir. Sözgelimi, tarım gibi verimliliği düşük sektörlerin genişlemesi ve imalat gibi verimliliği yüksek sektörlerin zayıflaması toplam ölçülen büyüme oranını geçici olarak düşürebilir.

2.5.3. Sermaye Artışı

Sermaye, makine ve teçhizat, fabrika ve ofis binaları ile üretim sürecinde kullanılan daha önce üretilmiş mal stoklarından oluşmaktadır. Ekonomik gelişmenin temel unsuru sermayedir. Çünkü az gelişmiş bir ekonomide emek ve tabii kaynaklar çok miktarda mevcuttur. Bu faktörleri üretim sürecine yönlendirecek faktör, sermayedir. Sermaye ne kadar büyürse büyüme de o derece hızlanır.¹¹⁰

¹⁰⁹ Tuncer Bulutay, "Yeni Büyüme Kuramları ve Büyüme, Kalkınma Konusunda Diğer Bazı Yaklaşımlar", Ankara, DPT Yayınları, 1995, ss. 2-4

¹¹⁰ Andres J, and Ignacio Hernando, "Does Inflation Harm Economic Growth? Evidence For The OECD Countries", NBER Working Paper Number : 6062, June 1997, s. 40

1970'li yıllarla birlikte önem kazanmaya başlayan insan merkezli yaklaşımlar, emeği üretimde kullanılan bir sermaye malı niteliğine bürümüş ve beşeri sermaye adı altında teori ve modellere taşımıştır. Bu bağlamda beşeri sermayeye yapılan yatırımların, ülke ekonomilerinin gelişimi açısından önem arz eden üretimi ve verimliliği artırdığı ifade edilmiştir. Ayrıca, farklı düzeylerde eğitim yatırımı yapılmasının verimliliğin yanı sıra insanların kişisel gelir elde etmesinde de farklılıklara yol açtığı vurgulanmıştır. İnsan sermayesi kavramı, iktisadi anlamda eğitimin önemini açıklayan en eski kavram olup, bir çok araştırmada eğitim ve verimlilik arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.¹¹¹

İnsan sermayesine yapılan yatırımların iktisadi büyüme üzerinde önemli etkileri olduğunu ileri süren Johnson, fiziki sermaye yatırımlarıyla insan sermayesi birikimi arasında belli bir dengenin kurulması gerektiğini ve büyümenin ancak bu anlamdaki bir birikimle sağlanacağını iddia etmiştir.

20. yüzyıla doğru artan sermaye birikimi, Batı toplumlarını ekonomik ve sosyal bakımından olumlu yönde değiştirmiştir. Yatırımların ve ihracâtın artmasıyla büyüme hızı olumlu olarak etkilenmekte, bunun sonucunda ise tasarruf oranı yükselip ithalât kapasitesi genişlemektedir¹¹²

1980'lerde yaşanan borç krizi ile önemli ölçüde daralan dış finansman olanakları sonucunda Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, kalkınma ve büyümelerini gerçekleştirmek amacıyla ihtiyaç duydukları sermaye birikimini sağlamak için özel sermaye akımlarının bileşimini değiştirerek, yabancı sermayeye kaymıştır. Dolayısıyla sermayenin küreselleşmesi süreci ile borç sorunları arasında bir ilişkiden söz edilebilir.

Uzun dönemde ekonomik büyümeye birçok faktörler etki eder. Bunların en önemlileri sermaye oluşumu, insan becerisi, eğitim, girişimciliğin gelişmesi, verimli teknoloji, hasılanın bileşiminin esaslı olarak değişmesi ve yeni kurumlaşmalara gidilmesidir. Fakat gelişmekte olan ülkelerde yatırımlar ve sermaye oluşumu merkezi önem taşıyan faktörlerdir.

¹¹¹ Mehtap Tunç, "Eğitimin Kalkınmadaki Rolü", Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2, 1993, ss. 4-6.

¹¹² David R. Kamerschen , Richard B. Mc. Kenzeie, Clark Nardinelle, a.g.e., s. 958

Beşeri sermaye ile çok sıkı ilişkili bir konu iktisadi büyüme için zorunlu olan teknolojik gelişmenin rolüdür. Teknolojik değişimin yaşanılması, büyüme süreci için oldukça önemli olan fiziki sermaye gelişimine temel teşkil eder. Daha hızlı beşeri sermaye gelişim oranı, teknolojinin elde edilmesi gereğini daha da zorunlu kılar. Daha hızlı iktisadi büyüme oranı, teknolojiyi elde etme oranının daha hızlı olmasına ve böylece gelecekteki büyümenin artmasına neden olur. Büyüme ve yatırım hızı daha yavaş olursa, teknolojik öğrenme hızı ve gelecekteki iktisadi büyüme daha yavaş olacaktır.¹¹³

Günümüzde teknolojik bilgi, en önemli üretim faktörü haline gelmiştir. Tarım ekonomisinin egemen olduğu tarım toplumunda stratejik kaynak toprak ve işgücü olmasına karşılık sanayi ekonomilerine geçiş ile birlikte sermaye merkezi bir önem kazanmıştır.¹¹⁴

II. Dünya Savaşı sonrasında iktisadi büyümenin temeli olarak, beşeri sermaye yatırımdan fiziki sermaye formasyonuna doğru vurguda ilk kayma gerçekleşmişti. Son yirmi yıl boyunca iktisadi büyümede beşeri sermaye yatırımı ve fiziki sermaye formasyonunun ikili rolünü geliştirildi.

Beşeri sermayenin bilgi ve yetenekleri içermiş olmasından dolayı, ekonomik büyüme teknolojideki ve bilimsel bilgideki (beşeri sermaye birikimi) ilerlemelere bağlı olmaktadır. İnsanda beceri ve bilgi birikimini arttıran sermaye, ekonomik büyümenin en temel kaynağıdır. Üretimi gerçekleştiren ve büyümeyi sağlayan faktörlerden biri sermayedir. Sermaye hem artan üretimin hem de teknolojik ilerlemenin temel taşıdır. Dünya genelinde gelişmiş ülkelerdeki işçilerin sermaye donanımları geliştirmekte olan ülkelerdeki işçilerin sermaye donanımlarından daha yüksektir. Sermaye donanımının yüksekliği verimliliğin daha yüksek olması anlamına gelmektedir.¹¹⁵

Hızlı iktisadi büyümeye katkıda bulunan başlıca unsurlar arasında kararlı olarak büyüyen ve kalitesi artan bir sermaye stoku ile kişi başına

¹¹³ A.J. Kondonassis, A.G. Malliaris and T.O. Okediji, "Swings of The Pendulum: A review of Theory and Practice in Development Economics", *American Economist*, Vol. 44, Issue 1, 2000, ss. 17-24

¹¹⁴ Alvin Toffler, *Yeni Güçler Yeni Şoklar*, İz Yayıncılık, Çev:Belkıs Çorakçı, 1992, s.106

¹¹⁵ Nisfet Uz, "Enflasyonun İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkileri Teori ve Türkiye Uygulaması", *Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı:15, 1999, s.31

sermaye miktarının büyümesine imkan verecek kadar az nüfus artış oranı gösterilebilir.

2.5.4. Teknolojik Gelişme

Bilim, teknoloji ve endüstride gerçekleşen bütün girişimlere karşın toplumların refah ve hayat standartlarını tehdit eden iki önemli olay, fiyat istikrarsızlığı ve iktisadi istikrarsızlık çağımızda ulusların en korkulu rüyası haline gelmiş bulunmaktadır.¹¹⁶

Teknoloji, girdileri çıktılara dönüştüren tüm fiziki süreçleri ve bu dönüşüme eşlik eden teknik düzenlemeleri ve yenilikleri ifade eder. Bir ekonomide, teknolojik gelişme, ilgili sanayi dalında ürün çeşitlendirilmesi ve kalitesinin iyileştirilmesi, ortalama maliyetin düşmesi ve üretim kapasitesinin genişlemesi biçiminde kendini gösterir.

Teknolojik gelişme bir bakıma yeni malların meydana gelmesidir. Bu sadece var olan malların üretimindeki bir artış değil, aynı zamanda yeni malların üretimini de belirtmektedir. İktisadi büyüme açısından teknolojik gelişimin incelenmesi ne kadar gerekli ise, teknolojik gelişmenin büyümeye olan katkısı da o derecede önemli bulunmaktadır.¹¹⁷

Teknolojik gelişme kavramı üzerinde durulurken ortaya çıktığı üzere bugün, üretime katılan emek, sermaye gibi temel üretim faktörleri dışında "Teknolojik gelişme düzeyi" de üretim miktarı ve dolayısıyla ekonomik büyüme üzerinde bağımsız bir değişken olarak etkili olmaktadır.

Günümüzde teknolojinin ele alınmasında temel olarak iki farklı yöntem bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, yeni büyüme teorileri olarak da adlandırılan, fakat yöntem olarak neo-klasik iktisada daha fazla eklenmiş çalışmalardır. İkincisi ise Schumpeterian ekolü yansıtmaktadır.¹¹⁸

¹¹⁶ Şinasi Güçeri, *Türkiye Ekonomisinin Yapısal Meseleleri ve Bir Çözüm Modeli*, İstanbul, İş Dünyası Vakfı yayınları, 1993, s.17

¹¹⁷ Nurkse R., "Some International Aspect Of The Problem of Economic Development", *America Review*, May, 1962, ss, 73-78

¹¹⁸ Archibugi, D. & Michie, J. "Technological globalization and national systems of innovation: an introduction" *Technology, Globalization and Economic Performance*, 1 -24, Cambridge University Press, 1997.ss.310-315

Schumpeterian yaklaşımda teknoloji geniş anlamda somut teknikler ile bunu kullanmaya yönelik gözle görülemeyen niteliklerin toplamı şeklinde tanımlanır. Teknolojik gelişme düzeyinin sağladığı bu üstünlük ülke dışından kaynak transferine yol açmakta; bu kaynak transferi yeni yatırımları ve ekonomik büyümeyi besleyebilmektedir. Böylece ortaya gittikçe genişleyen helezoni halkalar şeklinde kendini besleyen bir büyüme modeli çıkarmaktadır.

İktisadi büyüme, gelir artışını, eğitim ve sağlık düzeylerinin yükselmesini, verim artışını, teknolojik gelişmeyi ve benzer bir çok faktörü kapsamaktadır. Bu faktörlerin her biri iktisadi büyümeyi farklı yönlerden ifade etmektedir. Tüm bu faktörleri kapsayan ve ekonomik hayatın gittikçe daha karmaşık hale gelen yapısı içerisinde, kalkınmışlık göstergelerinin tanımlanması ve ölçülmesi, büyüme iktisatçılarının son yıllarda oldukça ilgisini çekmektedir. Bu ilginin en önemli nedeni, teorik tartışmalarda iktisadi gelişmenin fiziki yani nicel boyutuyla değil nitelik boyutuyla da ele alınıyor olmasıdır. Yeni büyüme modelleri veya içsel büyüme modelleri olarak ifade edilen bu çalışmalar, iktisadi gelişmeyi beşeri sermaye, teknolojik gelişme ve araştırma-geliştirme gibi faktörlerle açıklamaya çalışmaktadırlar.¹¹⁹

Sanayi devrimi ile insanlığın yaşadığı yenilenme, teknolojik değişim ve dönüşüm süreci tamamlanmış ve sanayi toplumu yerini yavaş yavaş bilgi toplumuna bırakmaya başlamıştır. Bilgi teknolojisinde ortaya çıkan dev gelişmelerin, insanlığı, sanayi toplumundan çok daha köklü teknolojik değişim ve dönüşümlere uğratması beklenmektedir. Bilgi teknolojisi insanlığa yeni fırsatlar yaratırken, toplum yapıları yeniden şekillenmekte ve yeni bir ekonomik büyüme dönemi başlamaktadır.¹²⁰

Sanayileşme ve teknoloji ilişkisi dikkate alındığında sanayileşmenin temelinde ulusal teknoloji birikiminin ve teknoloji yaratma çabalarının olduğu görülmektedir. Son yıllarda gelişmekte olan bazı ülkelerin teknolojik kapasitelerini artırmadaki başarılarına bakılacak olursa, teknoloji

¹¹⁹ Melvin, J.R., "Demand Conditions and Immiserizing Growth", *American Economic Review*, 1969, ss. 604-606

¹²⁰ Hüsnü Erkan, *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992, ss.1-3

üretiminin sadece gelişmiş ülkelerin üstesinden gelebilecekleri bir başarı olmadığı görülebilir.¹²¹

Teknoloji, ticari bir değer elde etmek için gerçekleştirilen bilimsel uygulamalardır. Teknoloji, üretim faaliyetlerinde bulunurken insanların kullandığı yol ve yöntemler yada teknoloji, insanın çevresini değiştirmek için sahip olduğu ve kullandığı çeşitli tekniklerin tümüdür.¹²²

Pek çok bilimsel çalışma, teknolojik gelişmeyi verimlilik artışı ve büyüme açıklayan temel unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Günümüzde ülkeler arasındaki büyüme hızı farklılıklarını bir ölçüde ülkelerin nispi teknoloji-yoğun üretim alanlarındaki uzmanlaşma dereceleriyle ilişkilidir.¹²³

Yeni teknolojilerin ve araçların gelişmesi, değişik bağlantılara neden olmaktadır. Teknolojik gelişme, bir taraftan büyümenin göstergesi diğer taraftan onun temel itici gücüdür. Teknolojik gelişme daha ucuz, daha kaliteli ve büyük miktarlarda üretim için gereklidir.¹²⁴

Teknolojik gelişme, mevcut ürünlerin üretiminde yeni yöntemlerin geliştirilmesi, yeni nitelikte ürünlerin üretilmesi organizasyon pazarlama ve yönetim tekniklerinde gelişme ve yenilik şeklinde meydana gelen gelişmedir. Teknolojik gelişme buluşlarla yeni bilgilerin elde edilmesi ve bu bilgilerin yaşama dönüştürüldüğü uygulamalarla gelişmektedir.¹²⁵

Teknolojik gelişim, yeni bir sermaye biçimi şeklinde veya teknolojik değişim ve yeniliklerin önemli ölçüde yatırımları teşvik etmesiyle sermaye stokunu artırması biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte dünyadaki teknolojik gelişmelerin izlenmesi, geleceğe ilişkin teknoloji stratejilerin tespit edilmesi ve teknolojilerin güçlü bir ekonomik büyümeye sahip olmaları kaçınılmaz bir zorunluluk haline gelmiştir.¹²⁶

¹²¹ Dale M. Sievert, **Economics**, Second Edition, New York, Glengarry Publishing, 1991, s. 533

¹²² Hendry, Chris, "Understanding and Creating Whole Organizational Change Through Learning Theory", **Human Relations**, Vol:49, 1996. ss.37-39

¹²³ Mehmet Duman, "Küreselleşme Çağında Türkiye Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme", **Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:1, 2000, s.37

¹²⁴ Jacob Mincer / Stephan Danninger, "Technology, Unemployment, and Inflation", **NBER Working Paper Series**, No:7817, 2000, ss.1-5

¹²⁵ Jorgenson, D.W. and Z.Griliches, "The Explanation of Productivity Change", **Review of Economic Studies**, 1967, ss.249-256

¹²⁶ J.Greg Bamber and D.Russall Lonsbury, "New Tecnology, International Perspectives on Human Resources and Industrial Relations", **Unvin Hyman Hd**. London, 1989, ss.13-30

2.6.ÜRETİM- FİYAT İLİŞKİSİ

Fiyat istikrarsızlığı, ekonomilerde ciddi tahribatlar meydana getiren çok önemli bir sorundur. Fiyatlar genel seviyesinin hızlı arttığı dönemlerde bütün iktisadi birimler, değişik boyutlarda etkilenirler. Fiyat istikrarsızlığı, iktisadi kararların yönelimini ciddi anlamda belirler. Bütün iktisadi kararların gerek planlaması gerekse yürütümünde, fiyat istikrarsızlığı en önemli faktör olarak meydana gelmektedir.¹²⁷

Fiyat istikrarsızlığının arttığı dönemlerde, bireyler verimli reel ekonomik aktiveler yerine, karlılık düzeylerini yükseltecek imkanları değerlendirmeye çalışırlar. Fiyatların hızla arttığı ekonomilerde reel yatırımlardan çekilen fonlar, spekülatif alanlara aktarabilir. Azgelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler, fiyatların hızlı artışından meydana gelen maliyetlerden önemli ölçüde etkilenmektedirler. Fiyat istikrarsızlığı ile birlikte belirsizlikler artmakta ve sağlıklı bir üretim kararına ulaşmayı güçleştirmektedir. Özellikle nispi fiyatlarla ilgili belirsizlik fiyat mekanizmasının işleyişini bütünüyle olumsuz yönde etkilemektedir.

Fiyat istikrarsızlığının yüksek olduğu ortamlarda, kaynakların etkin ve verimli bir şekilde başka kanallara aktarılmamaktadır. Bunun sonucunda uzun vadeli yatırımları finanse etmede karşılaşılan güçlükler, iktisadi büyümeyi olumsuz yönde etkileyen en önemli faktörler olmaktadır. Bunun sebebi, fiyatların yüksek olduğu ortamlarda, borç verme işlemlerinde kısa vadeler tercih edilir. Uzun vadeli borç verme işlemlerinde ise, yüksek risk primi talep edilerek borç verilen fonların reel anlamda erimesi önlenmeye çalışılır.

Fiyat istikrarsızlığı üretimi iki şekilde etkileyebilir: Yatırım eğiliminin ve girdi kullanımındaki etkinliğin azalması, fiyat istikrarsızlığı uzun dönemde üretimi belirleyecek sermaye birikimini olumsuz etkileyecektir. Fiyat istikrarsızlığının bu etkisi, birikim ya da yatırım etkisidir.

Fiyat istikrarsızlığı yatırımlar üzerinde bir çeşit vergi yüküdür. Dolayısıyla, yatırımcılar açısından ek bir maliyet anlamına gelen fiyat

¹²⁷ Osman Z.Orhan / Seyfettin Erdoğan, *Para Politikası*, İstanbul, Avcılar Ofset, 2002, s.265

istikrarsızlığı, yatırımların dönemler itibariyle dalgalanmasına yol açtığından üretim düzeyinde değişkenlik yaratır. Buna bağlı olarak, uzun vadede bakıldığında, fiyat istikrarsızlığı yüksek olduğu ülkelerde ortalama büyüme hızlarının düşük gerçekleştiği görülmektedir. Genel olarak ekonomik birimler, birikimlerini fiyat istikrarsızlığından korumak amacıyla üretken olmayan yabancı para, gayrimenkul gibi alanlara kaydırır ve kaynaklarının büyük bir kısmını bu alana yöneltirler. Fiyat istikrarsızlığın yarattığı belirsizlik nedeniyle yatırımların vadeleri kısılır ve ekonomideki kaynaklar, tekrar ekonomideki üretken alanlara dönemez. Başka bir ifadeyle, ülke ekonomisindeki toplam kaynaklar dikkate alındığında, ülkenin gerçekleştirebileceği üretimden daha düşük miktarda üretmesine neden olur.

Bununla birlikte fiyat istikrarsızlığın önlenmesi Türk ekonomisinin gelir oluşturma, büyüme potansiyelini değerlendirme, sosyal refah seviyesini yükseltme ve ekonomik güce kavuşması için bir ön şarttır. Zira fiyat istikrarsızlığı, istikrarlı ekonomik karar alınmasını önleyen, ekonomik dengeyi bozan, ahenksizlik oluşturan ve bu sebeplerle mevcut üretim mekanizmasının işlemlerini, üretim kapasitesinin artırılmasını önleyen bir faktör olarak görülmektedir.

Üçüncü Bölüm

TÜRKİYE'DE FİYAT İSTİKRARSIZLIĞI-ÜRETİM İLİŞKİSİNİN ARAŞTIRILMASI

Günümüzde dünyada küreselleşmeyle birlikte sermaye ve fiyat hareketleri önem kazanmış ve ülkelerin dünyayı tek Pazar olarak görmelerine sebep olmuştur. Türkiye'nin bu süreci iyi bir şekilde değerlendirmesi istikrarlı bir fiyatlar genel düzeyi ortamı oluşturması ve rekabet gücünü ön plana çıkartan bir ekonomi politikası uygulanmasına bağlıdır. Türkiye'de fiyatlar genel düzeyinin tesis edilmesinin yanı sıra, orta ve uzun dönemli bakış çerçevesinde üretim stratejisi ve politikalarının uygulanması gerekir.¹²⁸

İktisadi istikrarsızlıkların meydana gelmesi dünya ekonomisi üzerinde bir çok etki yaratmaktadır. Günümüzde fiyat yükselişlerinin altında yatan ilk neden 1970'lerden itibaren dünya uluslar arası para sisteminin değişmesidir. Özellikle 1973 ve ardından 1979 yıllarındaki petrol fiyatlarının yükselişi bir çok ülkede enflasyon oranlarını çift rakamdan üç rakamlı oranlara ulaştırmıştır.¹²⁹

1980 yılı Türk ekonomisi ve dış ticaret politikaları açısından çok önemli bir dönüm noktasıdır. 1970'li yıllarda yaşanan iki petrol krizi sonrasında dünya ekonomik istikrarsızlık sürecinde başgösteren olumsuz gelişmelere paralel olarak Türkiye ekonomisinde de yaşanmaya başlanan sorunlar, etkili kararların alınmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu nedenle, 24 Ocak Kararları olarak bilinen geniş kapsamlı bir ekonomik paket uygulamaya konulmuştur.

1990'lı yılların başında gerek dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk ve Körfez krizi gibi dış faktörler, gerek ekonomideki yüksek enflasyon oranı, kamu açıkları, artan iç ve dış borç stoğu gibi kronikleşen sorunların sonucunda, ülkemiz, 1994 yılında ekonomik kriz yaşamış ve bu kriz

¹²⁸ A.Grimes, "The Effect of Inflation on Growth: Some International Evidence", *Weltwirtschaftliches Archiv*, 127, 1991, ss. 631-644

¹²⁹ M.Erol İyiboçkurt, *Küreselleşme ve Ekonomimiz*, Bursa, Ezgi Kitabevi, 1993, s.3

sonrasında 5 Nisan Kararları olarak bilinen, ekonomik istikrarın sağlanması için bir dizi tedbirlerin uygulamaya başlanmıştır.

Uzun zamandan beri temel dokusunu yüksek enflasyonun oluşturduğu iktisadi istikrarsızlığın, doğru önlemlerin alınmaması yada doğru önlemlerin tutarlı biçimde uygulanmaması halinde giderilmesi mümkün değildir.

Bununla birlikte genel anlamda Türkiye'nin kendine özgü yapısal ve sosyal formasyonlarının etkileşimi doğrultusunda şekillenen ekonomik yapısının değişim uğraklarının yönünü ise, global ekonomik istikrarsızlığın dinamiği, belirleyici olmaktadır.

3.1.TÜRKİYE 'DE İKTİSADİ İSTİKRARSIZLIĞIN SÜRECİ VE NEDENLERİ

İktisadi istikrarsızlıklar, ihtiyaçları karşılamaya yönelik üretim faaliyetlerindeki dengesizlikten kaynaklanmaktadır. Fakat insanların tarımsal üretim biçiminden sanayi üretim biçimine geçtikleri, üretimin çeşitlendiği, üretim değişikliğine bağlı olarak iktisadi istikrarsızlıkların doğuşu, gelişimi ve etkileri giderek değişmiştir.¹³⁰

İktisadi istikrarsızlıklar çok karışık olaylar olmakla birlikte genel olarak üretimdeki değişmeler istikrarsızlıkların temel nedeni kabul edilir. İktisadi istikrarsızlıkların yoğun olduğu bir ortamda girişimciler, uzun vadeli yatırımlar yerine, tasarruflarının değerini koruyabilecek, kolay yatırım alanlarına yatırım yapmayı tercih ederler.

Türkiye'de yirmi yılı aşkın süredir devam eden enflasyon sorunu, çeşitli zamanlarda çözülmeye çalışılmış, fakat başarılı olunamamıştır. Anti-enflasyonist politikalar kısa zamanda ekonomide önce daralma ortamı yaratmaktadır. Üretimin düşmesi sonucunda, reel karların azalması ve işsizliğin artması, ekonomideki tüm birimlerin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur.

¹³⁰ Neşe Çapraz, a.g.e. s.1

Genel olarak, bir ekonomide üretim, üretici birimlerin nihai malın farklı parçalarını ürettikleri aşamalardan oluşur. Bu nedenle bir üretim sürecinde karışık ve sökülmez bağlantılar vardır. Bu da ekonomideki iktisadi faaliyetleri etkileyecektir. Böyle bir ortamda nihai malın talebindeki azalma, o malın üretiminde kullanılan ara mallarının üreticilerini önemli derecede etkilemektedir.

Fiyat düzeyi ile üretim arasında var olduğu ileri sürülen pozitif bir azalma ilişkisi iddiası 1970'li yıllarda kalmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin muhtemel yüksek enflasyonları ile ilgili bu varsayım büyük ihtimalle düşük fiyat düzeyinin istikrar göstermesinin pahalı olduğunu fikrine karşı çıkan endüstrileşmiş ülkeler tarafından kısmen teşvik edilmiştir. Yeni büyüme literatüründeki ampirik çalışmalar şu an genel olarak negatif yönde bir enflasyon büyüme ilişkisi ortaya koymaktadır. 1993'te Fisher büyümenin enflasyonla ters yönlü bir ilişkisi olduğunu gösteren bulgular sundu. Benzer bulguları ortaya koyan başka yeni büyüme ampiriklerde sunulmuştur.¹³¹

İktisadi istikrarsızlıklar, bireyleri faydalı yatırımları yapmaktan alı koyar. İnsanlar kolay yatırım yollarını seçer, taşınmaz mal, altın ve döviz satın alırlar. Gerçekten, iktisadi istikrarsızlık dönemlerinde, taşınmaz mal, altın ve döviz gibi servet şekillerine olan talep o kadar artar ki, bunların fiyatları, fiyatlar genel düzeyinden çok daha büyük bir artış gösterir. Bunun sonucunda yatırımlara olan talep gittikçe azalmaktadır

Türk ekonomisinin bugün karşılaştığı en önemli sorun kronik hale gelen fiyatlar genel düzeyindeki artışlardır. Fiyatlar genel düzeyindeki artışlar bir yandan kaynak dağılımını bozarak Türk ekonomisinde etkinliği azaltmaktadır. Diğer yandan fiyatlar genel düzeyindeki artışlar, gelir dağılımını bozarak sosyal dengesizlikler yaratmakta ve siyasi sistemde yozlaşma eğilimleri ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye'de 1980 sonrası dönemde, ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin de etkisiyle gelir bölüşümünü sermaye kesimi lehine değiştiren istikrar programları hazırlanmıştır. Ayrıca enflasyon oranının yüksekliği, iç

¹³¹ M.Bruno / William Easterly, "Inflation and Growth: In Search of A Stable Relationship", *Review*, Marc/June, 1996, ss.3-5

talebi kısıcıcı politikaların uygulanmasını teşvik etmiştir. Bu bağlamda istikrar programlarında ücretler üzerindeki baskı arttırılmıştır.

Türkiye'de gelir dağılımını etkileyen faktörlerin başında, üretim araçlarının mülkiyeti gelmektedir. Mülkiyetin eşitsiz dağılımı, toplum kesimleri arasındaki gelir dağılımı eşitsizliğini arttırmaktadır. Ülkemizde yaşanan ekonomik ve politik istikrarsızlıklar, toplum kesimleri arasındaki fırsat eşitliğini bozmakta ve reel üretim faaliyeti ile ilgisi olmayan rantıye sınıfının gelir seviyesinin artmasına neden olmaktadır. Özellikle kamu kesiminde gelir-gider dengesindeki bozulmaya bağlı olarak, reel borçlanma faizlerinin yüksek tutulması, gelir dağılımını ücretli ve maaşlı kesim aleyhine bozmaktadır. Kamu kesimi borçlanma araçlarının bir yatırım aracı olarak görülmesi, sermayeyi reel üretim faaliyetlerinden uzaklaştırmaktadır

Türkiye'de kronik işsizlik ve enflasyonun yanı sıra kısa dönem fiyat ve gelir hareketleri meydana gelmektedir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra iktisadi istikrarsızlıklar fiyat artışlarının sürekli güçlenmesine sebep olmuştur. Türkiye ekonomisinde iktisadi istikrarsızlıklar, tarımsal üretim hacminde mevcut şartların neden olduğu değişmelere bağlı olarak meydana gelmektedir. Türkiye'de fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen artışlar kısa dönemli istikrarsızlıktan güç almaktadır.

Ekonomide, döviz ve hisse senedi piyasaları gibi parasal faktörlerdeki şiddetli fiyat dalgalanmaları ve bankacılık sisteminde bankalara geri dönmeyen paraların aşırı derecede artması sonucunda ciddi ekonomik sorunlar olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte, para talebi istikrarlıdır. Para talebinin artması toplam talebi arttıracak ve ekonomi tam istihdam denge seviyesine kolayca ulaşılacaktır. Yatırım talebinin faiz esnekliğinin para talebi faiz esnekliğinden daha yüksek olduğundan para politikasının daha etkili olacağı vurgulanmaktadır. Fakat bazı keyfi para politikaları ekonomik istikrarsızlığa neden olmaktadır.¹³²

¹³² Alper Güvel. "Türkiye Ekonomisinin Kısa Dönem Analizi(1987-1997):Makro Politikalar ve Ekonomik Dalgalanmalar Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme", Çukuruva Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:8, Sayı:1, 1998, s.1-3,

Türkiye’de meydana gelen makroekonomik ve mikro ekonomik şoklar iktisadi istikrarsızlıklara neden olmuş ve ekonomik dalgalanmaların yol açtığı en büyük sorun ise, ülkemiz ekonomisinin çözemediği yüksek kronik enflasyon, Türkiye’de makroekonomik dengesizliklerin temelini oluşturmuş, bunun yanı sıra, görelî fiyatlardaki değişimi kolaylaştırarak gelir dağılımını bozmuş ve meydana getirdiği belirsizlik sonucu yatırım ve üretim potansiyelini düşürmüştür. Kamu açıklarının gittikçe artması, özellikle 2000’li yıllarda, mali piyasalar ve para politikası üzerinde baskı yaratarak enflasyon beklentilerine süreklilik kazandırmış ve yüksek enflasyonun meydana getirdiği belirsizlikler, ekonomik birimlerin piyasada meydana gelen oluşumları anlamalarını zorlaştırmıştır. Bunun sonucunda mali piyasalarda dengesizliğin oluşması ve reel faizler sanayi yatırımlarını ve kaynak dağılımını olumsuz bir biçimde etkilemiştir. Yüksek enflasyon ve yüksek faiz oranları üretime yönelik yatırımlara olan talebi azaltarak ekonomik büyümeyi olumsuz bir şekilde etkilerken sermayenin üretime yönlendirilmesini olumsuz yönde etkilemekte ve spekülâtif kazanç peşinde koşarak finansal aktiviteye yönelmesine sebep olmuştur. Bunun sonucunda mevcut iktisadi istikrarsızlıklarda faiz oranları yükselmekte, uzaması öngörülen vadeler kısaltmakta, ödemeler dengesi sorunu ortadan kalmış olmakla birlikte piyasalarda oluşan güven bunalımı döviz kurunun artmasına neden olmakta ve bu durum da zaten mevcut olan kriz, reel sektörün toparlanmasını engelleyerek, ekonominin derin istikrarsızlıkların içine girmesine neden olmaktadır.¹³³

Türkiye son yirmi yıldır iktisadi istikrarsızlıklara karşı alınan tedbirlerde başarısız olmaktadır. Bu durum ülke ekonomisinin kaynaklarından etkin bir şekilde yararlanmasını ve gelişmesini engellemiştir. Ekonomik gelişmenin toplumsal beklentileri karşılayamaması ve refahın adil bir şekilde artmaması sosyal ve siyasal istikrarsızlığa neden olmaktadır. Türkiye’de kurumsallaşmanın yetersiz olması, ortaya çıkan istikrarsızlıkların krize dönüşmesini kolaylaştırmaktadır. Türkiye ekonomisi ürettiğinden daha fazla tüketme eğiliminde olması sebebiyle ekonomik krizlerle karşılaşmaktadır.

¹³³ Ayhan Alsancaklı, “Kasım ve Şubat Krizleri Yeni Ekonomik Program Ve Geleceğe Dönük Beklentiler”, *Türkiye ve Siyaset Dergisi*, Eylül-Ekim , 2001, s.5

Türkiye'nin öncelikle aşması gereken sorun üretimdir. Türkiye ekonomisinde değişik kesimlerin ayrıcalıklarını koruma uğraşı ve popülist politikalar uygulaması ülkede üretimin ve yapısal reformların önünü tıkayan en büyük engel olarak düşünülmektedir.

3.2. FİYAT İSTİKRARSIZLIĞI VE ÜRETİM İLİŞKİLERİNE İLİŞKİN EKONOMETRİK YAKLAŞIMLAR

Enflasyon yıllar boyunca Türkiye gibi ekonomisi zayıf ülkelerin baş sorunu olmuştur. Yapılan ekonomi politikaları enflasyonun olumsuz etkilerini azaltmadığı gibi ülke gündeminde daha da sağlam yer edinmesine engel olamamıştır. Bununla birlikte bir çok ülkenin önemli ekonomik problemlerinden biri olan enflasyon, dikkatleri bu konuya çekmekte ve dolayısıyla bilim adamları da bu sorunun nedenlerini bulmaya yönelik faaliyetlere girişmektedirler. Bu çalışmada kısa ve uzun dönem çerçevesinde enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tahminlenmesi yapılmıştır.

3.2.1. Fiyat İstikrarsızlığı Ve Üretim Analizinde Kullanılan Kuramsal Model

İktisadi İstikrarsızlık konusu, klasik iktisatçılardan beri tartışılan bir konu olup dünyanın çok değişik ülkelerinde sıklıkla iktisadi istikrarsızlıklar gözlemlenmektedir. Özellikle liberal iktisat politikalarının hakim olduğu son 20 yılda krizlerle somutlaşan küresel bir sorun niteliği kazanmıştır. Türkiye'de bu küresel eğilimin etkisi altındadır. Son 20 yılda üç önemli (24 ocak kararları, 5 nisan, 2001 şubat krizi) iktisadi istikrarsızlık çerçevesinde yorumlanabilecek sorun olarak görülmüştür. Bütün bunlar dikkatle ele alındığında öncelikle iktisadi istikrarsızlık olgusunu teorik çerçevede anlamaya sonra da Türkiye'de iktisadi istikrarsızlık fiyat düzeyi ve üretim yansımalarını görmeye çalışılmaktadır.

Türkiye'nin 1980-2000 dönemine ait iktisadi istikrarsızlık özellikle fiyat istikrarsızlığı-üretim düzeyi ilişkisine etkilerini iktisat politikası araçları ve teorik tartışmalar ışığında araştırmayı amaçlanmaktadır. Fiyat istikrarsızlığı-

Üretim düzeyi modellerini tez konusu olarak ele alınmasının asıl sebebi, son yıllarda enflasyon, bütçe açıkları ve rant gelirlerinin artmasının büyümeyi olumsuz yönde etkilediği görüşünün yaygınlaşmasıdır. Bu konuyu bir model kurarak Türkiye için araştırmanın ilginç olacağı düşünülmüştür.

Burada fiyat istikrarsızlığı ile üretim düzeyi arasında doğrusal bir ilişki bulunabileceği şeklindeki değişik görüşlerin, 1980- 2000 yılları arasını kapsayan Türkiye uygulaması ile geçerliliği ortaya koymaya çalışılmakta ve bu yönüyle katkı sağlama amaçlanmaktadır.

Fiyat istikrarsızlığı-Üretim düzeyi ilişkisi, yerli ve yabancı literatürde, çeşitli araştırmacılar tarafından değişik yöntemlerle incelenmiştir. Yabancı çalışmalara örnek olarak, Antonio Fatias (2002), Nouriel Roubini (1992), Stanley Fischer(1993),Alexei Krouglov (1999), Jordi Gali /Mark Gertler (2000),Klaus Reiner(2001), Stanley Fischer (1983), verilebilir. Bu modeli oluştururken daha önce yapılmış çalışmalardan yararlanılmıştır.

Türkiye’de fiyat istikrarsızlığı-üretim düzeyi ilişkisi, K.Metin / Şenay Üçdoğruk (1998), Süleyman Ulutürk (2001), Şahin Akkaya /Halil altıntaş (1998), Gazi Erçel (1997), Nisfet Uz (1999) gibi yazarlarca araştırılmıştır. Araştırmada hem dönemleri hem de yöntemleri farklı olarak ele alınmıştır.

Fiyat istikrarsızlığı ile üretim düzeyi arasındaki ilişkinin araştırılması için Türkiye’deki veriler kullanılarak test edilecektir. Model kurulmasında, hem iktisat teorilerinden hem de daha önce yapılan çalışmalardan yararlanılarak, üretim ile fiyatlar genel düzeyi ilişkilendirilmiştir.

Burada bağımlı değişkenler ile bağımsız değişkenler ele alınırken her bir değişken için ekonomik büyümeyi ne yönde ne kadar etkilediğini basit regresyon modelinden bulunabilir. Her bir değişken için bunu uygulayıp aralarındaki ilişki bulunabilir. Büyümeyi temsil eden Gayri safi milli hasıla yerine sanayi üretim indeksi alınmaktadır. Başka ülkelerle ilgili yapılan bu tür çalışmalar da sanayi üretim indeksinin hasılayı temsil etmek üzere kullanıldığı görülmektedir

Burada Üretim düzeyi bağımlı değişken, diğer değişkenlerde bağımsız değişken olarak kabul edilmektedir.

Y=bağımlı değişken

Bağımlı Değişken = f(Bağımsız Değişkenler)

$$Y = f(SSYO, \text{ÇSI}, DTH, TEFE)$$

Y=Sanayi üretimi endeksini

X1=Çalışılan Saat endeksi

X2=Sabit Sermaye Yatırımları

X3=Dış Ticaret Hacmi

X4=Toptan Eşya Fiyat

değişkenleri ile ifade eden çoklu regresyon modeli kullanılmıştır. Değişkenlerin katsayıları b'ler, söz konusu değişkenlerin bir birim değiştiğinde sanayi üretiminde meydana gelecek değişimi verecektir.

Model denklemleri
$Y = b_0 + b_1 X_1 + b_2 X_2 + b_3 X_3 + b_4 X_4 + e$

Bu çalışmada Türkiye'de Fiyatlar genel düzeyi, üretim düzeyi ilişkisi yukarıda özetlenen yazarların yöntemine benzer bir yöntemle araştırılmıştır. Önce fiyatlar genel düzeyi ile üretim düzeyi arasında kısa ve uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı ve daha sonrada bu ilişkinin yönü belirlemeye çalışılmıştır.

3.2.2. Değişkenlerin Seçimi ve Araştırmanın Kapsamı

Ekonomilerin durumunu izlemek, uygulanan politikaların başarısını saptamak, geçmiş dönemlerin yorumunu ve ileriye ait tahminleri yapabilmek için kullanılan araçların en önemlilerinden birisi fiyat endeksleridir.

Toptan Eşya Fiyatları İndeksi; Sektörel fiyat hareketlerini belirlemek, konjonktürel gelişime ışık tutmak, çeşitli projeksiyonlara olanak sağlamak ve hükümetlerin alacağı sosyo ekonomik kararlara ışık tutmak amacı ile çeşitli kesimler tarafından değişik amaçlar için kullanılır. Özellikle özel girişimcilerin; üretim, verimlilik, karlılık ve muhasebe hesaplarında, yeniden değerlendirmelerde ve yatırım kararı almada kullanılan temel değişkenlerin başında fiyat endeksleri gelmektedir. Alınacak kararların sağlıklı olması fiyat endekslerinin aydınlatıcı, anlamlı ve güncel bilgiler içermesine bağlıdır.

Sanayi Üretim Endeksindeki kaynak her üç ayda bir uygulanan ve büyük sanayi katma değerinin yaklaşık yüzde 80'ini temsil eden işyerlerinden derlenen, Üç Aylık Sanayi Üretim ve Madencilik Anketleridir. Kapsama alınan işyerlerinin büyüklükleri değilse de, kapsam yeniden düzenlenene kadar bu işyerleri izlenmeye devam edilmektedir. Küçük sanayi kapsamında olup da, Üç Aylık Sanayi Üretim Anketi kapsamına geçen işyerleri bir yıl beklemeden sonra, endekse giren malların takibe alındığı yıldaki üretim miktarları, yine aynı malın o yılki endeks sayıları ile baz yılına indirgindikten sonra kullanılırken, yeni açılan işyerlerinin üretim miktarları doğrudan endekse katılmamaktadır. Çeşitli nedenlerden dolayı döneminde cevap alınamayan işyerleri için, bir önceki dönem üretim bilgileri endekste kullanılmakta ve anketleri temin edildiğinde ilgili dönemde gerekli düzeltmeler yapılmaktadır. Bu nedenle geçmiş dönemlerin endeks sayılarında değişiklikler olabilmektedir. Söz konusu endeks çalışmasında, endeks sayılarının anlamlı olması için baz yılının istikrarlı ve düzenli yakın bir yıldan seçilmesine özen gösterilmiş, bu nedenle, DİE tarafından hesaplanmakta olan 1987 bazlı Sanayi Üretim Endeksi esas alınmıştır.

3.2.3. Veri Yapısı ve Kaynakları

Bu uygulamada, Türkiye'de 1980 ile 2000 yılları arasında, Sanayi üretim indeksi, toptan eşya fiyat indeksi, Dış ticaret hacmi, sabit sermaye yatırım oranları, çalışılan saat indeksi verileri arasındaki ilişki araştırılmış ve bu amaçla regresyon analizi yapılmıştır. Bulunan bu regresyonun yalancı olup olmadığı ise eşbütünleşim kavramı içerisinde araştırılmış ve birim kök testleri araştırılmıştır. Değişkenlere ait veriler mevsimsel veriler olup 1980.1-2000.4 arası için Sanayi üretim indeksi, Toptan Eşya Fiyat İndeksi, İmalat sanayiinde çalışılan saat indeksi, Dış ticaret hacmi, Sabit sermaye yatırımı verileri TCMB veri tabanı ile DİE aylık İstatistik Bülteni'nden alınmıştır. Dış ticaret hacmini milyon Dolar olarak hesaplanmaktadır. Sabit sermaye yatırımları ise, milyar olarak alınmıştır.

3.2.4. Zaman serilerinin Özellikleri

Ekonometride modellerin çoğu, zaman serisi verilerine dayanmaktadır. Zaman serileri, zamanın ve zamana bağlı olarak değişen çeşitli sosyo-ekonomik faktörlerin etkilerini taşırlar. Zaman serileri, modelde yer alan değişkenlerin zaman boyutu çerçevesindeki değişmelerinin sayısal ifadesidir. Her değişkenin zaman serisi özelliklerini incelerken öncelikle serilerin durağan olup olmadıklarını saptamak gerekir. Zaman serisi verileri, değişkenlerin dönemler itibariyle sayısal değerleri hakkında bilgi verir. Verilerin zaman serisi özelliklerinin bilinmesi ve dikkate alınması gerekir. Verilerin zaman serisi özellikleri genellikle iki başlık altında incelenebilir. Bunlar determinist ve stokastik özelliklerdir. Serilerde determinist ve stokastik özellikler bu serilerde trend, mevsimsellik ve konjonktürel bileşenlerin bulunup bulunmadığı ve bu serilerin durağan olup olmadıklarıyla ilgilidir. Zaman serilerin durağan olmaması ekonometri analizlerde her zaman bir problem olarak kabul edilmiştir.

3.2.5. Granger Nedensellik Testinin Tanımı

Ekonomik değişkenler arasındaki sebep-sonuç ilişkileri nedensellik testleri ile araştırılmaktadır. Fiyatlar genel seviyesi-üretim düzeyi arasında karşılıklı bir belirlenme ilişkisinin olması, bunun nedenselliğin yönünü araştırmak üzere granger nedenselliği test etmeye yöneltecektir. Granger testi, örnek hacmi, zaman periyodu ve gecikmeli değişken sayısından etkilenmektedir. Bu testlerde Y ve X gibi değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin yönü belirlenmeye çalışılmaktadır.

3.3. İKTİSADİ ANALİZ

Modern ekonomi biliminin ilk görevi, üretimin, işsizliğin, fiyatların ve bunlara benzer olayların davranışını tanımlamak, açıklamak ve aralarındaki ilişkiyi saptamaktır. Bunu yaparken ilk önce iktisadi analiz kullanılmaktadır.

İktisadi analiz, makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi iktisat teorisinin ön gördüğü gibi doğru ve yalın bir şekilde yansıtmaktadır. Ekonominin fonksiyonel ilişkilerini inceleyip, ekonomik faaliyetlerin gidişini belirtmeye yarayan istatistikleri ifade eder. Bu analizler ekonomik ve mali politikaları düzeltmekle görevli kamu yetkilerince sürekli olarak izlenir ve gerekli politika değişiklikleri yapılarak ekonomik sorunların ortaya çıkışı önceden önlemeye çalışılır. Verilerin, ekonomik anlamı olarak analiz edilmesidir. Ele alınan değişkenlerin değerleri tablo ve grafik yardımıyla iktisat teorisi ile uyuşup uyuşmadığına bakılır. Bunu yaparken de grafik biçimde gösterip yorumlanılabilir. İktisadi göstergeler çok çeşitlidir. Bunlardan bazıları şöyle belirtilebilir. Toptan eşya fiyat indeksleri, sanayi üretim indeksi, sabit sermaye yatırımları, dış ticaret hacmi, imalat sanayiinde çalışılan saat indeksi v.s. gibi göstergelerden oluşmaktadır. İncelenen iktisadi olaya ilişkin değişkenler önce iktisadi bir ön analize tabi tutulmuştur. Bu analizlerde ortaya çıkan anlamlı ilişkiler daha sonra ileri ampirik analizlere konu olmuştur.

3.3.1.Değişkenlerin Ayrı Ayrı İncelenmesi

Burada her bir değişkenin 1980-2000 yılları arasında üç aylık verileri kullanarak değişkenleri ayrı ayrı ele alınarak tablo ve grafik şeklinde incelenmiştir.

Tablo 1, Toptan Eşya Fiyat İndeksi (% Değişim)

Yıllar	I. ÜÇ AYLIK	II.ÜÇ AYLIK	III.ÜÇ AYLIK	IV.ÜÇ AYLIK
1980	43	17,7	21,1	13,3
1981	15	7,4	4,2	5,3
1982	10,8	6,2	6,9	3
1983	12,4	5,4	8	6
1984	13,2	16,3	9,1	8,5
1985	12,5	8	9	10
1986	11	6	5	4,8
1987	9	8	3	14,8
1988	12	12,3	7,6	14,7
1989	15	14	11,6	10,1
1990	14,1	8,4	8,5	13,1
1991	14	13,3	8,9	12,6
1992	21,4	7,8	7,2	15
1993	15,2	10,3	11,5	13,3
1994	20,3	53,8	8,7	19,7
1995	24,4	12,1	7,4	13,2
1996	19,6	19,2	9,4	16,2
1997	16,4	16,2	16,5	19,7
1998	16,4	10,7	7,9	10,3
1999	11,7	12,6	13	16,1
2000	15,6	7,2	3,5	6,7

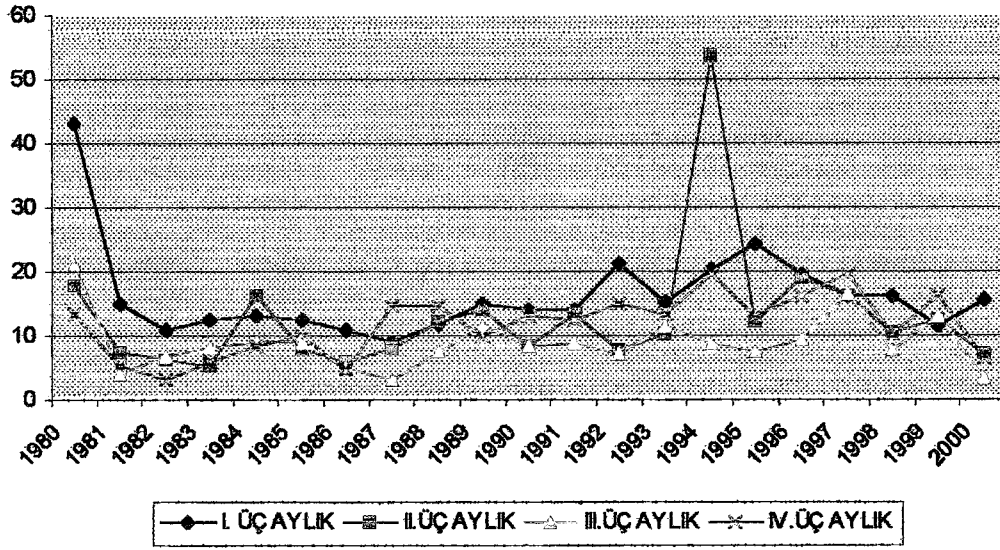
Kaynak: DİE Verileri, (1987=100, 1994=100)

Toplumun bütün kesimlerini etkileyen enflasyon, çok ağır ekonomik ve sosyal sorunları da beraberinde getirmektedir. Türk ekonomisinin karşılaştığı en önemli sorun kronik hale gelen enflasyondur. Türkiye başka hiçbir ülkede görülmeyen kendine özgü bir enflasyonla yaşamaktadır. Yüksek kronik enflasyon Türkiye'de makroekonomik dengesizlikleri beslemesinin yanı sıra, görelî fiyatlardaki değişimi kolaylaştırarak gelir dağılımını bozmakta, yarattığı belirsizlik sonucu yatırım ve üretim potansiyelini düşürmektedir. Tablo1'e göre 1980'de yüzde 100'ün üstüne kadar çıkan yıllık enflasyon oranlarını bir ara yüzde 25'lere kadar geriletmeyi başaran Türkiye,1980 sonrası dönemde enflasyonu bir türlü kalıcı biçimde geriletmeyi başaramamıştır. Bununla birlikte Türkiye'deki enflasyon hem kronik hem de yüksek oranlıdır

ve yüzde 25'li platolardan yüzde 100'li platolara çıkmış, ancak hiper enflasyona dönüşmemiştir. Enflasyonun hem arz hem de talep yönlü faktörlerden kaynaklanan nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenle enflasyonla mücadele politikalarında sadece talep yönlü enflasyonu düşürmeyi esas alan politikaların tercih edilmesi halinde, başarı şansı düşecektir. Kendine özgü enflasyonun düşürülebilmesi için arz ve talep yönlü faktörleri birlikte ele alan, bir yaklaşımın benimsenmesinde yarar vardır. Bu bağlamda ekonominin içinde bulunduğu evre önem arz etmektedir.

Şekil 1, Türkiye'de üç aylık Toptan Eşya Fiyatları Enflasyonu

Enflasyonun üçer aylık verileri verilmektedir. Şekil 1'deki verilere göre, enflasyon daha çok ilk üç aylık veriler ile dördüncü üç aylık verilerin oranları yüksek olduğu görülmektedir. Enflasyon bir yandan kaynak dağılımını bozarak Türk ekonomisinde etkinliği azaltmaktadır. Diğer yandan enflasyon gelir dağılımını bozarak Türkiye'de sosyal dengesizlikler yaratmakta ve siyasi sistemde yozlaşma eğilimleri ortaya çıkarmaktadır. Enflasyon 1980 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinin başlıca sorunlarından biri olmuştur. Bu nedenle enflasyonun kontrol altına alınması önemli önceliğe sahiptir. 1981 yılında yüzde 31 olan on iki aylık olan TEFİ oranı 1987 yılı ile birlikte ciddi bir artış eğilimine girerek yüzde 35'ya yükselmiş, 1994 yılında yaşanan ekonomik krizde yaklaşık yüzde 105 düzeyinde gerçekleşmiştir. İzleyen yıllarda enflasyon oranında gerileme gözlenmekle birlikte, 2001 yılında yaşanan ekonomik krizle birlikte enflasyon oranı artmaya doğru bir seyir izlemiştir.

Tablo 2, Dış Ticaret Hacmi(% Değişim Oranı)

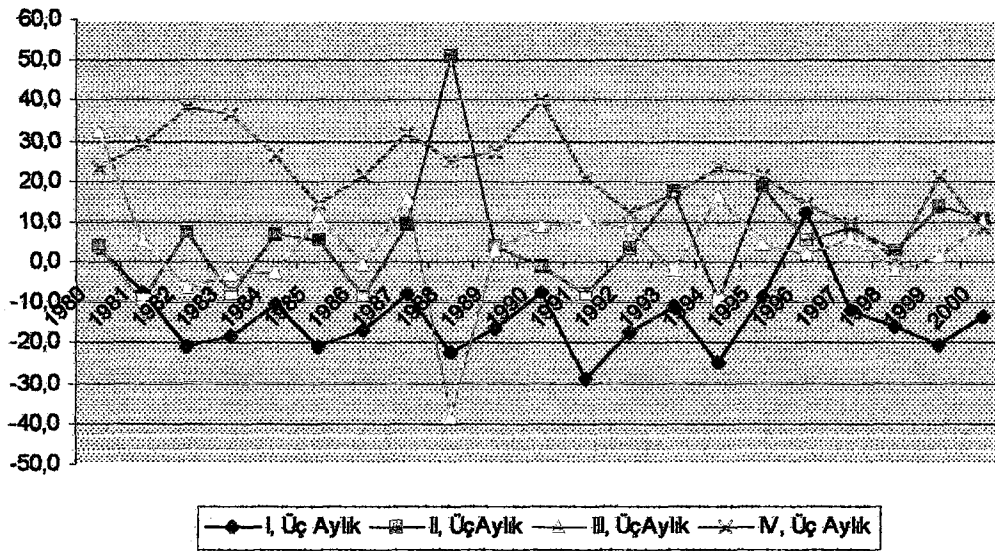
Yıllar	I, Üç Aylık	II, Üç Aylık	III, Üç Aylık	IV, Üç Aylık
1980	3,3	4,2	32,5	23,3
1981	-7,2	-9,2	5,5	29,5
1982	-20,6	7,3	-6,2	38,4
1983	-18,4	-7,7	-3,1	36,6
1984	-10,5	7,1	-2,5	26,5
1985	-20,8	5,4	11,6	14,5
1986	-16,9	-8,3	-0,5	21,5
1987	-7,8	9,4	16,1	31,8
1988	-22,2	51,1	-38,3	25,2
1989	-16,5	4,2	2,8	27,2
1990	-7,6	-1,1	8,8	40,4
1991	-28,7	-7,7	10,4	21,1
1992	-17,1	3,5	8,7	12,4
1993	-10,8	17,4	-2,1	17,1
1994	-24,7	-9,5	16,5	23,5
1995	-8,2	18,9	4,3	21,3
1996	12,5	5,7	2,1	14,2
1997	-11,8	8,5	6,1	9,5
1998	-15,9	3,1	-2,1	1,1
1999	-20,1	13,7	1,6	21,3
2000	-13,1	10,8	10,2	8,3

Kaynak: DİE, Verileri Dış Ticaret İstatistikleri (1992)

İhracata dönük bir sanayileşme stratejisi temelinde dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dayandırılmaktadır. Bu strateji kapsamında özellikle mamul mal ihracatının özendirilmesi ve bunun ekonomik büyüme üzerinde olabilecek olumlu etkileri ön plana çıkarmıştır.

Türkiye, 1980'li yılların sonlarına doğru, dış ticaret performansındaki duraklamaya ve ödemeler dengesi problemlerine rağmen ithalatta önemli bir yer tutmuştur. Türkiye'de 1990 yılına kadar ithalat gerek miktar, gerekse değer açısından sınırlamalara tabi tutulma uygulamasına son verilmesi sonucunda ithalat tamamen fiyatlara duyarlı hale gelmiştir. 1980-1989 döneminde ihracat ve ithalat değerlerinde oldukça hızlı gelişmelerin gerçekleştiği inkar edilemez. Tablo 2'den de açık bir şekilde 1990 yılından sonra da ithalat ve ihracat miktarında önemli artışlar devam etmiştir.

Şekil 2, Dış Ticaret Hacmi(%Değişim Oranı)

Dış ticaret hacmi, gelişmekte olan ülkelere dinamizm kazandırarak ekonomik yapılarını değiştirecek bir araç olabileceği sıkça ileri sürülmektedir. Dış ticaret hacmi, ekonomik yapı değişikliği ile birlikte, dış talebe göre üretim yapmayı ve ihrac edebilecek malları çeşitlendirmeyi de beraberinde getirmektedir.

Ekonominin dışa açılmasına paralel olarak dış ticaret hacminde önemli artış yaşanmıştır. Dış ticaret hacmi 1980 yılında 10,8 milyar dolar iken, 2001 yılında 74,8 milyar dolara yükselmiştir. İstikrarsız bir seyir izlemekle birlikte dönem başında yüzde 6,6 olan dış ticaret açığının milli gelire oranı dönem sonunda yüzde 3,1 olarak gerçekleşmiştir. 1987 yılına kadar cari işlemler fazla verirken izleyen yılların önemli bir bölümünde cari işlemler açık vermiştir.

İhracat 1980 yılındaki 2,9 milyar dolarlık düzeyinden 2000 yılında 31,3 milyar dolar düzeyine yükselmiştir. İhracattaki yıllık ortalama artış oranı yüzde 12 dolayında gerçekleşmiş, toplam ihracat içerisinde sanayiinin payı yüzde 36'dan yüzde 91,6'a yükselmiştir. İthalat 1980 yılındaki 7,9 milyar dolarlık düzeyinden 2000 yılında 40,4 milyar dolar düzeyine yükselmiştir. İthalattaki yıllık ortalama artış oranı yüzde 8,1 dolayında gerçekleşmiş, toplam ithalatın GSMH içerisindeki payı yüzde 11,3'den yüzde 27,5'e yükselmiştir.

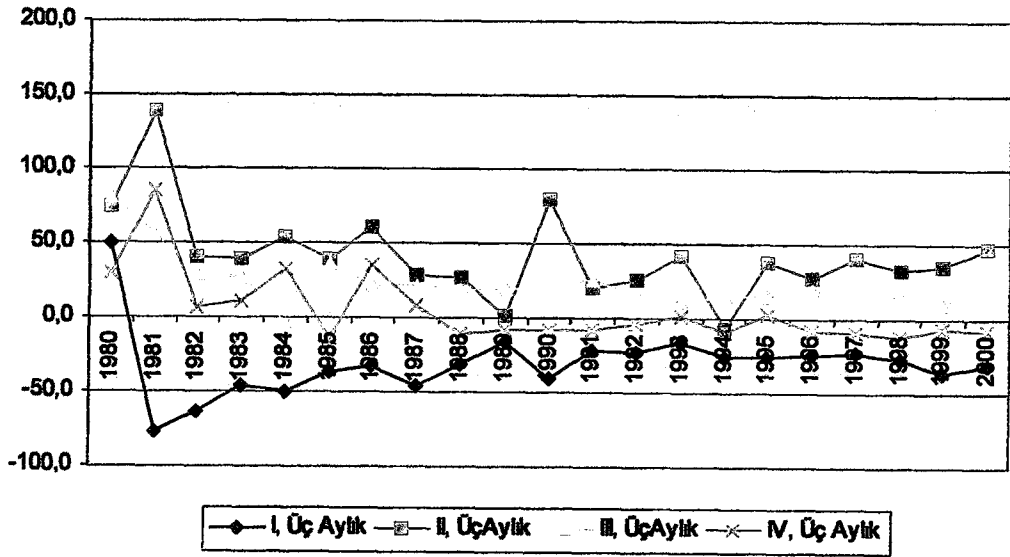
Tablo 3, Sabit Sermaye Yatırımları(%değişim oranı)

Yıllar	I, Üç Aylık	II, Üç Aylık	III, Üç Aylık	IV, Üç Aylık
1980	-50,0	74,3	81,5	29,2
1981	-77,3	139,2	55,1	85,1
1982	-63,7	40,7	28,7	6,8
1983	-45,7	38,9	27,7	10,9
1984	-50,3	53,5	-3,4	32,3
1985	-37,1	39,5	36,6	-13,1
1986	-32,3	60,5	21,4	34,8
1987	-45,5	28,1	21,3	8,5
1988	-31,2	26,4	18,6	-11,2
1989	-16,1	1,1	18,4	-7,9
1990	-40,1	79,1	21,5	-8,4
1991	-21,8	20,1	25,1	-7,8
1992	-23,4	25,9	15,5	-4,1
1993	-16,3	41,4	11,1	1,5
1994	-26,1	-6,7	15,1	-10,1
1995	-25,3	38,2	14,9	2,8
1996	-23,8	27,7	18,6	-8,6
1997	-22,8	40,2	14,8	-9,1
1998	-27,4	31,8	14,4	-11,8
1999	-36,3	34,9	9,2	-6,5
2000	-30,5	47,6	20,6	-8,5

Kaynak: DİE Verileri, Sabit (1987 Fiyatlarla Üç Aylık, Milyar TL)

Bir ekonomide mal ve hizmet üretimi yapabilmek için bir araya getirilen üretim faktörleri bazı vasıtalardan yararlanmak zorundadırlar. Üretim sırasında kullanılan vasıtalar üretim yönünden yararlı ve üretimde kullanıma süreleri de bir yılı aşıyorsa, bunlar sermaye malı olarak kabul edilir. işte bu sermaye mallarına yapılan harcamalar sabit sermaye teşekkülünü ya da bir başka deyişle yatırım harcamalarını oluşturur. Küreselleşme ve sermaye serbestleşme eğilimlerinin egemen olduğu günümüz koşullarında istikrar için her şeyden önce yatırımların güvence altına alınması, bunu başarmak için fiyat istikrarının yanı sıra döviz kurunda kayıplara yol açacak değişmelerin olmaması gerektiği vurgulanmaktadır.

Şekil 3, Üç Aylık Sabit Sermaye Yatırımları Verileri(%Değişim)

Sabit sermaye yatırımlarının üçer aylık verileri verilmektedir. Buna göre, sabit sermaye yatırımları daha çok ikinci üç aylık veriler ile dördüncü üç aylık verilerin oranları yüksek olduğu görülmektedir. Sabit sermaye yatırımları 1980 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinin başlıca yatırım faaliyetlerinden biri olmuştur. 1981 yılında sabit sermaye yatırımlarda büyük bir artış eğilimine girerek yüzde 40'ya yükselmiş, 1994 yılında yaşanan ekonomik krizde yaklaşık yüzde 5 düzeyinde gerçekleşmiştir. İzleyen yıllarda sabit sermaye yatırımlarında gerileme gözlenmekle birlikte, 1994 yılından sonra normal bir seyir izlemiştir.

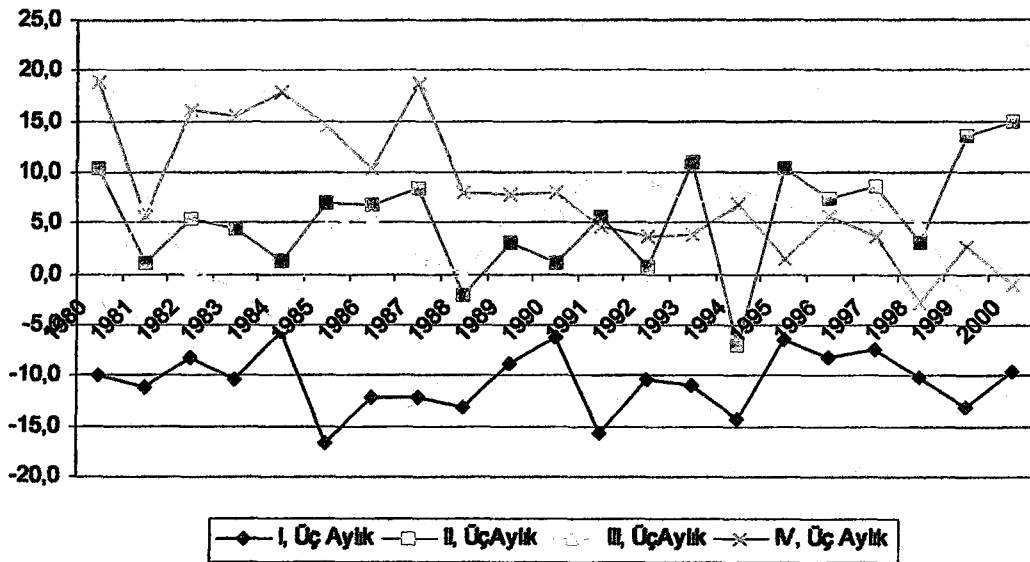
Tablo 4, Sanayi Üretim İndeksi(% Değişim)

Yıllar	I, Üç Aylık	II, Üç Aylık	III, Üç Aylık	IV, Üç Aylık
1980	-10,0	10,4	-2,8	18,8
1981	-11,2	1,2	7,2	5,6
1982	-8,1	5,5	0,5	16,2
1983	-10,4	4,4	-1,5	15,6
1984	-5,5	1,4	-5,0	17,9
1985	-16,7	7,0	4,6	14,5
1986	-12,2	6,9	5,6	10,3
1987	-12,2	8,4	1,5	18,7
1988	-13,0	-2,1	0,1	8,0
1989	-8,7	3,1	6,2	7,9
1990	-6,1	1,2	6,3	8,0
1991	-15,7	5,7	10,7	4,7
1992	-10,4	0,8	9,3	3,6
1993	-11,0	10,9	6,8	3,8
1994	-14,2	-6,9	8,3	6,9
1995	-6,4	10,4	6,8	1,5
1996	-8,1	7,4	4,3	5,6
1997	-7,4	8,6	6,9	3,7
1998	-10,2	3,1	4,9	-2,8
1999	-13,0	13,6	-2,7	2,7
2000	-9,5	15,0	3,1	-1,1

Kaynak: DIE Verileri, (1987=100)

Sanayi Üretim Endeksinin oluşturulması ve yayınlanmasındaki amaç, ülkede imalat sanayiinin zaman içindeki seyrini görmek, dönemler arasındaki değişimleri izlemek, ekonomideki konjonktürel gelişimi takip etmek ve bu konuda karar organları ile bilim çevrelerinin ihtiyaçlarına cevap verebilmektir. Bu nedenle İmalat sanayi sektöründeki üretimin üçer aylık dönemler itibariyle gelişmesini izlemek, alınacak ekonomik tedbirleri ve yatırım kararlarını yönlendirebilmek için gerekli olan en önemli göstergelerden biriside sanayi üretim indeksi olmaktadır. Sanayi üretim indeksi bir yandan sektördeki üretim değişmelerini gösterirken, diğer yandan da alt sektörlerdeki durumu kamu ve özel ayırımında izleme imkanı vermesi açısından özelliği olan güvenilir bir istatistiki seri oluşturmaktadır.

Şekil 4, Üç Aylık Sanayi Üretim İndeksi (%Değişim)

Sanayi üretim indeksinin üçer aylık verileri verilmektedir. Buna göre, sanayi üretim indeksi daha çok ikinci üç aylık veriler ile dördüncü üç aylık verilerin oranları yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye'de büyümenin en önemli belirleyicisi olan sanayi üretim indeksi yüksek enflasyonun yarattığı belirsizlikten olumsuz etkilenmesi beklenebilir. Bununla birlikte ülkemizin genel ekonomik yapısı içinde sanayi sektörü, özellikle 1980 yılından sonra önemli aşamalar kaydetmiş, ekonomimizin en önemli sektörlerinden biri haline gelerek şekil 'den anlaşılacağı üzere 1986 yılından itibaren ülke ekonomisi içindeki payı %22 lere ulaşmıştır.

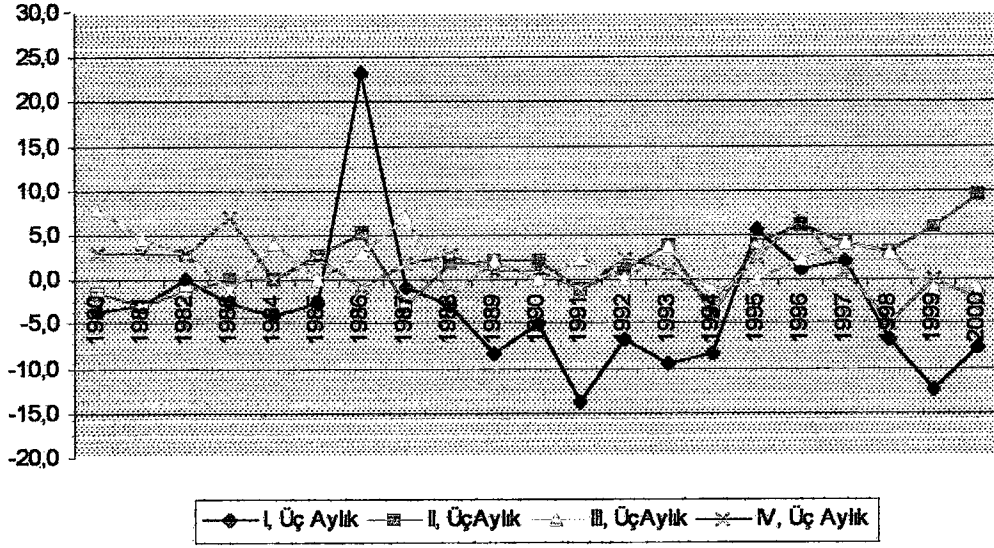
Tablo 5, İmalat sanayiinde Üretimde Çalışılanların Saat İndeksi(%Değişim)

Yıllar	I, Üç Aylık	II, Üç Aylık	III, Üç Aylık	IV, Üç Aylık
1980	-3,5	-1,6	8,0	2,9
1981	-2,8	-2,9	4,6	2,9
1982	0,1	-1,4	2,9	2,8
1983	-2,7	0,1	-1,4	7,1
1984	-4,0	0,1	4,1	0,1
1985	-2,6	2,7	0,1	2,6
1986	23,3	5,2	3,0	-0,9
1987	-0,9	-2,9	7,1	1,9
1988	-2,8	1,9	-1,8	2,8
1989	-8,4	2,1	2,0	0,9
1990	-4,8	2,1	0,1	1,0
1991	-13,8	-1,1	2,3	-1,1
1992	-6,8	1,2	0,1	2,4
1993	-9,5	3,9	3,7	1,2
1994	-8,4	-3,9	-1,3	-2,7
1995	5,7	4,1	0,1	2,5
1996	1,2	6,2	2,3	6,8
1997	2,1	4,1	4,0	0,9
1998	-6,7	3,1	3,0	-4,8
1999	-12,4	5,8	-1,1	0,1
2000	-7,7	9,6	-1,1	-2,2

Kaynak: DİE Verileri, (1987=100)

Çalışılan saat indeksinin oluşturulması ve yayınlanmasındaki amaç, ülkede imalat sanayiinde çalışılan saat indeksini zaman içindeki seyrini görmek, dönemler arasındaki değişimleri izlemek, imalat sanayiindeki gelişimi takip edip gerekli önlemleri zamanında ve yerinde almaktır. Bu amaçla İmalat sanayi sektöründeki çalışılan saat indeksin üçer aylık dönemler itibariyle gelişmesini izlemek, alınacak ekonomik tedbirleri ve yatırım kararlarını yönlendirebilmek için gerekli olan en önemli göstergelerden biriside imalat sanayiinde çalışılan saat indeksi olmaktadır

Şekil 5, İmalat Sanayiinde Üretimde Çalışanların Saat İndeksi(%Değişim)

İmalat sanayiinde çalışılan saat endeksin üç aylık verileri verilmektedir. Grafikteki verilere göre, çalışılan saat endeksinde daha çok ilk üç aylık verilerin büyük bir dalgalanmalar görülmektedir. Fakat daha sonraki üç aylık dönemlerde istikrarlı bir seyir izlemektedir. İmalat sanayiinde çalışılan saat endeksi 1980 sonrası dönemde Türkiye ekonomisindeki gelişmelerden etkilenen alanlardan biri olmuştur. 1985-87 yılları arasında imalat sanayiinde büyük bir artış eğilimine girerek yüzde 25'lere yükselmiş, 1994 yılında yaşanan ekonomik krizde yaklaşık yüzde -5 düzeyinde gerçekleşmiştir. İzleyen yıllarda imalat sanayiinde çalışılan saat endeksinde gerileme gözlenmekle birlikte, 1994 yılından sonra normal bir seyir izlemiştir. Ancak Türkiye'de 1999 yılında yaşanan ekonomik krizle birlikte her alanda olduğu gibi imalat sanayiinde çalışılan saat endeksinde büyük bir gerileme görülmektedir.

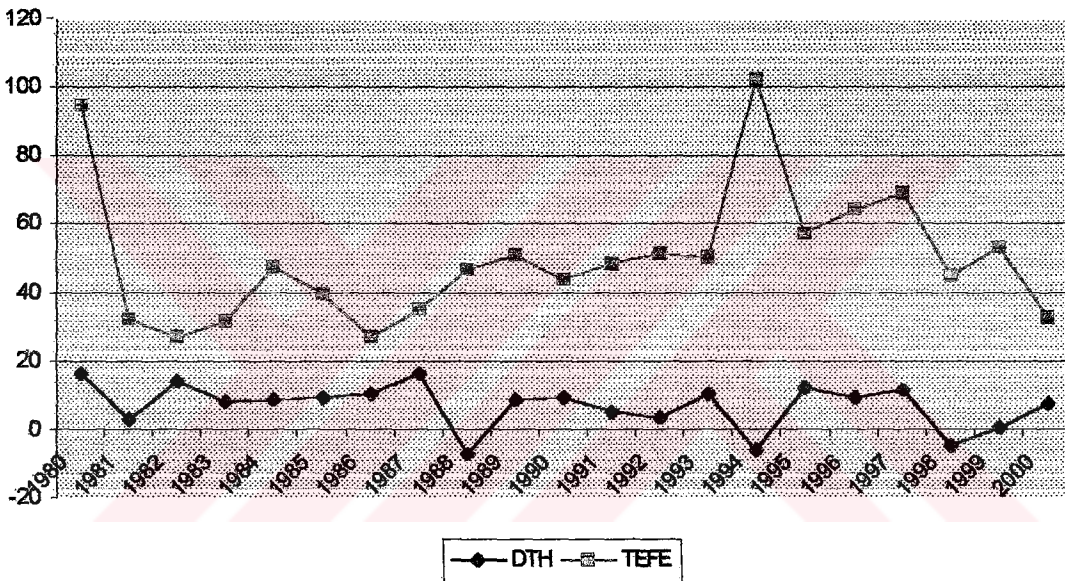
3.3.2. Değişkenlerin Birlikte İncelenmesi

Burada değişkenlerin 1980-2000 yılları arasında yıllık verileri kullanılarak değişken çiftleri arasındaki ilişkiler ayrı ayrı ele alınarak tablo ve grafik şeklinde incelenmiştir. Sanayi üretim indeksi, toptan eşya fiyat indeksi, imalat sanayiinde çalışılan saat indeksi, dış ticaret hacmi, sabit sermaye yatırım oranı birbirleriyle karşılaştırılarak ilişkileri incelenmiştir.

Tablo 6, Toptan Eşya Fiyat İndeksi ile Dış Ticaret Hacmi Arasındaki İlişkisi (% Yıllık)

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
TEFE %	95	32	27	32	47	40	27	35	47	51	44	49	52	50	103	57	65	69	45	54	33
DTH %	64	19	19	75	21	11	4	50	16	18	41	-5	8	22	6	36	35	12	14	17	16

Şekil 6, Yıllık Verilerle Toptan Fiyat İndeksi ile Dış ticaret hacmi ile arasındaki ilişki(% Yıllık)

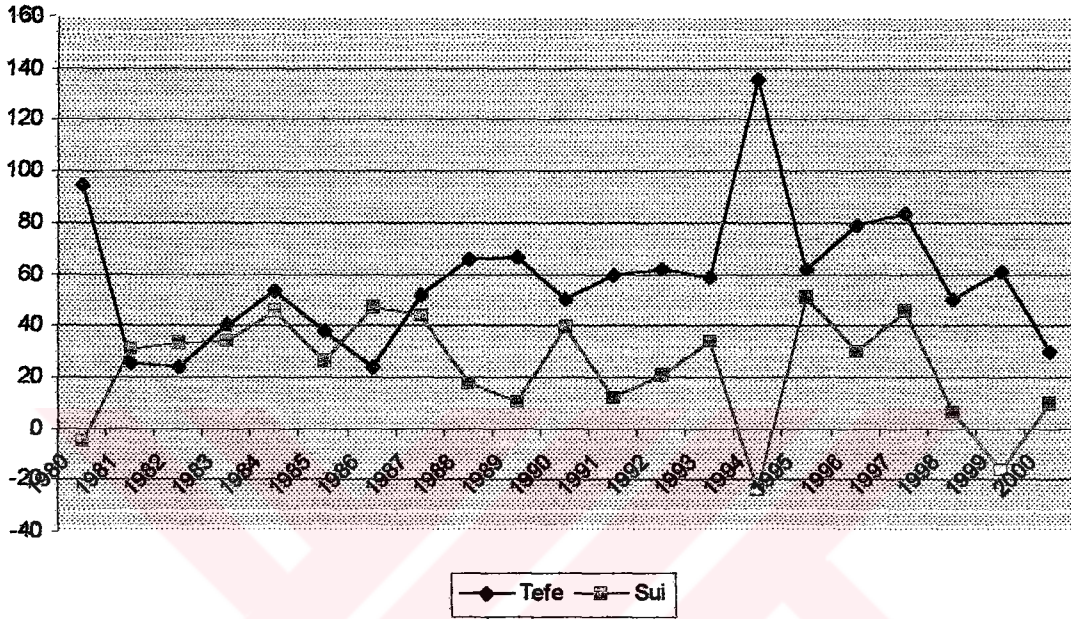

İhracat ve ithalat bir ülkenin genel ekonomik dengesinin kurulmasında önemli yer tutan dış ticaret hareketleridir. Türk ekonomisinin yapısal özellikleri bilhassa sanayiinin yapısı, dış ekonomik politikalar çerçevesinde enflasyonun baskısını artıracak etkiye sahiptir. 1980 yılından günümüze kadar dış ticaret hacminin genişlemesi; kısmen ihracatın yurt içi mal arzını daraltması ve özellikle ithalatın girdi maliyetlerini yükseltmesi nedeniyle enflasyon üzerindeki arttırıcı baskısını göreceli olarak devam ettirmektedir. Enflasyon oranı ile dış ticaret hacminin yıllık verileri verilmektedir. Grafikteki verilere göre, enflasyon oranı yüksek olduğu yıllara bakıldığında dış ticaret hacminde bir azalma olduğu görülmektedir. Bu nedenle enflasyon oranı ile dış ticaret hacmi arasında ters yönde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 7, Toptan Eşya Fiyat İndeksi ile Sanayi Üretim İndeksi Arasındaki İlişki (% Yıllık)

YILLAR	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
TEFE%	95	32	27	32	47	40	27	35	47	51	44	49	52	50	103	57	65	69	45	54	33
SUI%	17	3	14	8	9	10	11	17	7	9	10	6	4	11	-6	13	9	12	-5	1	8

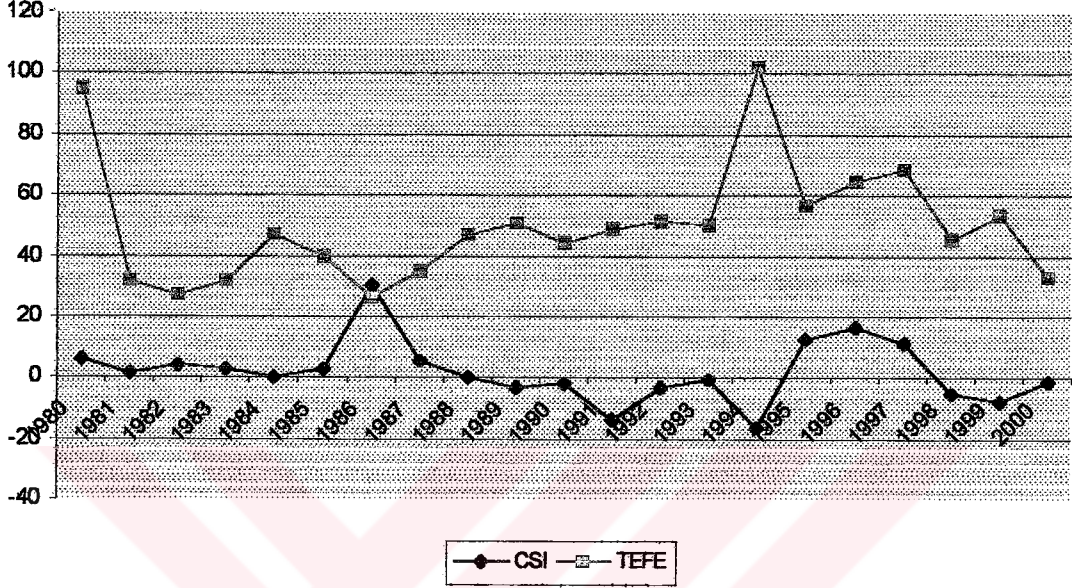
Şekil 7, Yıllık Verilerle Toptan Eşya Fiyat İndeksi ile Sanayi Üretim İndeksi arasındaki ilişki

Enflasyon oranı ile sanayi üretim endeksinin yıllık verileri verilmektedir şekil 7'ye bakıldığında, enflasyon oranı giderek artarken sanayi üretim endeksi de düşerek azaldığı görülmektedir. Bu durumda, sanayi üretim endeksi ile enflasyon arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu ilişkinin boyutu daha çok kriz dönemlerinde kendini hissettirmektedir. Şekil 7'ye bakıldığında 1980, 1994, ve 1999 yıllarında bu ilişkinin boyutunda bir artış olduğu görülmektedir.

Tablo 8, Toptan Eşya Fiyat İndeksi İle Çalışılan Saat İndeksi Arasındaki İlişki (% Yıllık)

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
TEFE(%)	95	32	27	32	47	40	27	35	47	51	44	49	52	50	103	57	65	69	45	54	33
ÇSI(%)	6	2	5	3	0,3	3	31	5	0,1	-3,4	-1,6	-13,7	-3	-0,7	-17	13	17	11	-6	8	2

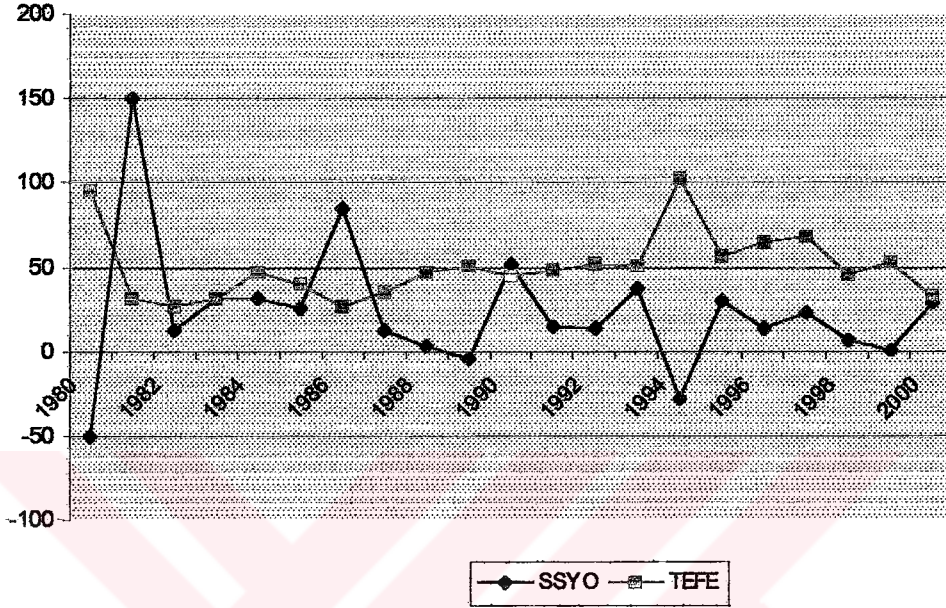
Şekil 8, Yıllık Verilerle Toptan Eşya Fiyat İndeksi ile Çalışılan Saat İndeksi arasındaki ilişki

Enflasyon oranı ile imalat sanayiinde çalışılan saat endeksinin yıllık verileri verilmektedir. Yukarıdaki şekil 8'e göre, enflasyon oranı giderek artarken imalat sanayiinde çalışılan saat endeksi de düşerek azaldığı görülmektedir. Bu durumda, imalat sanayiinde çalışılan saat endeksi ile enflasyon oranı arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu rahatlıkla söylenebilir. Şekil 8'e bakıldığında bu ilişkinin boyutu da hemen hemen her dönemde kendini hissettirmektedir. Özellikle 1994 ile 1999 yıllarında meydana gelen ekonomik krizle birlikte bu enflasyon oranı ile imalat sanayiinde çalışılan saat endeksi arasındaki fark daha da artmıştır.

Tablo 9, Toptan Eşya Fiyat İndeksi ile Sabit Sermaye Yatırım Oranları Arasındaki İlişki(%Yıllık)

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
TEFE%	95	32	27	32	47	40	27	35	47	51	44	49	52	50	103	57	65	69	45	54	33
SSYO%	-50	150	13	32	26	84	12	3	-5	52	16	14	38	-28	31	14	23	7	2	54	29

Şekil 9, Yıllık Verilerle Toptan Eşya Fiyat İndeksi ile Sabit Sermaye Yatırımları Oranı Arasındaki İlişki

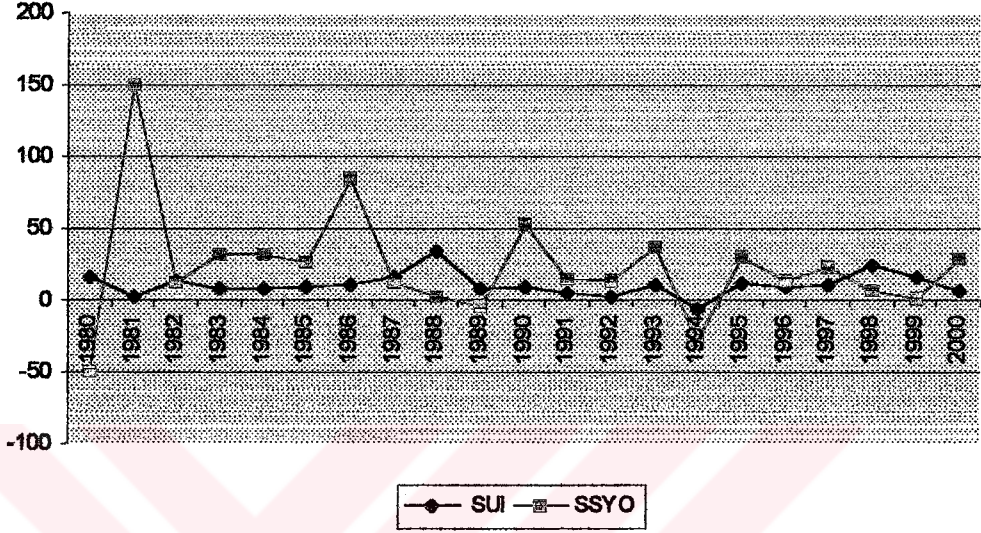

Enflasyon oranı ile sabit sermaye yatırımlarının yıllık verileri verilmektedir. Şekil 9'a göre, enflasyon oranı giderek artarken sabit sermaye yatırımlarında bir azalma görülmektedir. Şekil 9'a bakıldığında, enflasyon oranı giderek artarken sabit sermaye yatırım oranı da düşerek azaldığı görülmektedir. Ancak sabit sermaye yatırımlarındaki değişim oranı enflasyon oranına göre daha fazladır. Bu durumda, sabit sermaye yatırım oranı ile enflasyon arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu ilişkinin boyutu daha çok kriz dönemlerinde kendini hissettirmektedir. Şekil 9'a bakıldığında 1980, 1994, ve 1999 yıllarında bu ilişkinin boyutunda bir artış olduğu görülmektedir.

Tablo 10, Sanayi Üretim Endeksi ile Sabit Sermaye Yatırım Oranları Arasındaki İlişki(%Yıllık)

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
SUI%	17	3	14	8	9	10	11	17	-7	9	10	6	4	11	-6	13	9	12	-5	1	8
SSYO%	-50	150	13	32	32	26	84	12	3	-5	52	16	14	38	-28	31	14	23	7	2	29

Şekil 10, Yıllık Verilerde Sanayi Üretim Endeksi ile Sabit Sermaye Yatırımları Oranı Arasındaki İlişki

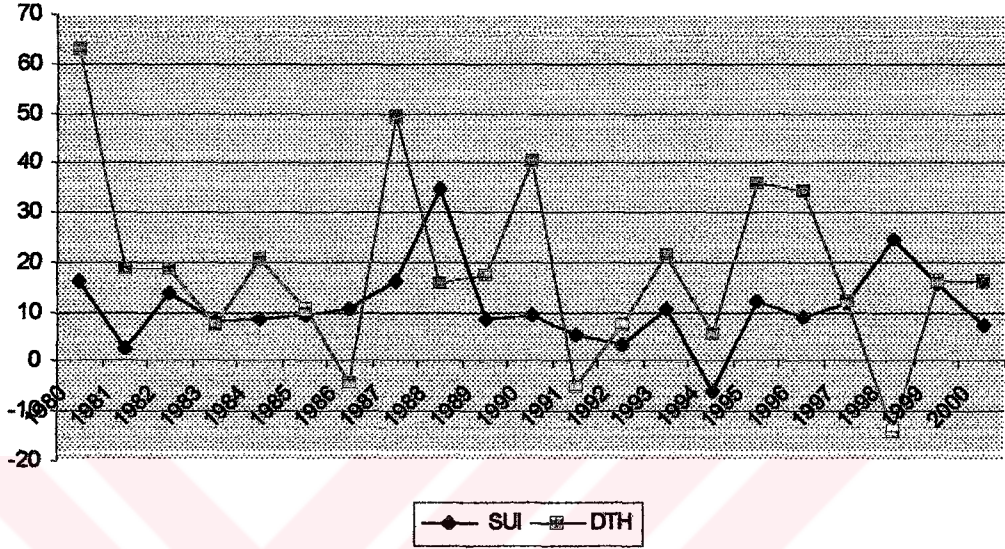

Sanayi üretim endeksi ile sabit sermaye yatırımlarının yıllık verileri verilmektedir. Şekil 10'a bakıldığında, sanayi üretim endeksi oranı giderek artarken sabit sermaye yatırım oranı da hemen hemen aynı oranda arttığı görülmektedir. Bu durumda, sabit sermaye yatırım oranı ile sanayi üretim endeksi arasında doğru yönlü bir ilişkinin olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Tablo 11, Sanayi Üretim Endeksi ile Dış Ticaret Hacmi Arasındaki İlişki (%Yıllık)

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
SUI%	17	3	14	8	9	10	11	17	-7	9	10	6	4	11	-6	13	9	12	-5	1	8
DTH%	64	19	19	75	21	11	-4	50	16	18	41	-5	8	22	6	36	35	12	14	17	16

Şekil 11, Yıllık Verilerle Sanayi Üretim Endeksi ile Dış Ticaret Hacmi Arasındaki İlişki

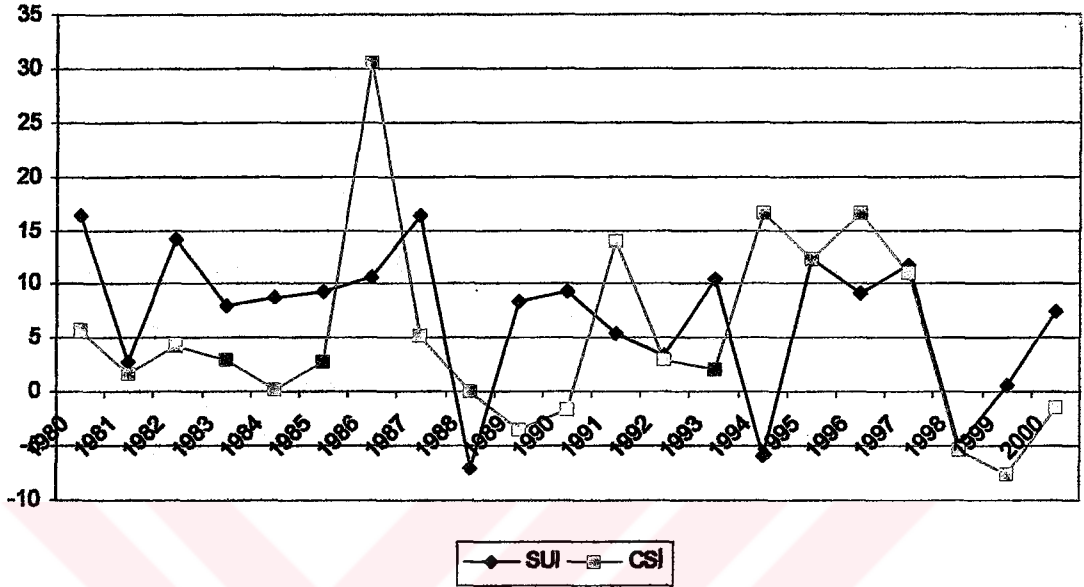

Sanayi üretim endeksi ile dış ticaret hacminin yıllık verileri verilmektedir. Şekil 11'a göre, sanayi üretim endeksi giderek artarken dış ticaret hacminde de bir artış görülmektedir. Şekil 11'a bakıldığında, sanayi üretim endeksi giderek artarken dış ticaret hacmi de artış gösterildiği görülmektedir. Bu durumda, sanayi üretim endeksi ile dış ticaret hacmi arasında doğru yönlü bir ilişkinin olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Tablo 12, Sanayi Üretim İndeksi ile Çalışılan saat indeksi ile Arasındaki İlişki(%Yıllık)

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
SUI%	17	3	14	8	9	10	11	17	-7	9	10	6	4	11	-6	13	9	12	-5	1	8
CSI%	6	2	5	3	1	3	31	5	1	-4	-2	-14	-3	-1	-16	13	17	11	-6	-8	-2

Şekil 12, Yıllık Verilerle Sanayi Üretim İndeksi ile Çalışılan Saat İndeksi Arasındaki İlişki

Sanayi üretim indeksi ile çalışılan saat indeksin yıllık verileri verilmektedir. Şekil 12'ye bakıldığında, sanayi üretim indeksi oranı giderek artarken çalışılan saat indeksi de hemen hemen aynı oranda arttığı görülmektedir. Bu durumda, çalışılan saat indeksi ile sanayi üretim endeksi arasında doğru yönlü bir ilişkinin olduğu rahatlıkla söylenebilir.

3.4. İSTATİSTİK ANALİZİ

İstatistik, beşeri faaliyetlerin hemen hemen her safhasında önemi gittikçe büyüyen bir rol oynamakta, hem ilim, hem de pratik hayat için gün geçtikçe artan bir önem kazanmaktadır. İstatistik, araştırmalardan elde edilen ham verilerin değerlendirilmesi, bazı tahmin ve analiz metodları uygulayarak sonuçların çıkartılması ile ilgilenir. Bunu yaparken de kısa dönem korelasyon ve regresyon testleri yapılarak değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını araştırılmaktadır.

3.4.1. Değişkenler Aarasındaki Kısa Dönemli İlişkisinin Araştırılması

Fiyat istikrarsızlığı ile üretim düzeyi arasında kısa dönemde ilişkinin yönünü belirlemek için iki değişken arasında korelasyon analizi yapılmaktadır. Burada regresyon analizinden önce değişkenlerin birbirlerini etkileme yönünü hakkında bir bilgi verilmektedir. Daha sonra iki değişken arasında regresyon analizi yapılmaktadır.

3.4.1.1. Temel Değişkenler İçin Korelasyon Analizi

Değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve derecesi ile ilgili bilgi almanın ilk adımı olarak, modelde kullanılacak değişkenlerden oluşan bir korelasyon matrisi oluşturulmuştur. Modelde yer alan değişkenler arasında bağıntı olup olmadığını belirlemek amacıyla değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları incelenmiştir.

Tablo 13, Kısa Dönemde Korelasyon Analizi

AYLIK		SUI	TEFE
Üç Aylık	SUI	1,000	0,181
	TEFE	,181	1,000

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

*Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed)

Korelasyon, değişkenlerin birindeki bir değişiklik, aynı oranda diğerinde de beklenebilir mi sorusuna verilen cevaptır. Burada SUI ve TEFE değişkenlerine bakılıyor. Bir ekonomide sanayi üretim indeksi oranının yüksek olması karşısında toptan eşya fiyat indeksinin de yüksek olup

olmadığını anlamak için korelasyona bakılır. Korelasyon katsayısı (r) 0 ile 1 arasında bir değer alır. 0 hiç ilişki olmadığını, 1 ise tam bir ilişki olabileceğini ifade eder. Katsayı + yada - olabilir. Yukardaki tablodaki verilere göre, 1980-2000 yılları arasında kalan dönemde Türk ekonomisine ilişkin olarak yapılan bu gözlemler, enflasyonun ekonomik büyümeyi kısa dönemde aynı yönde etkilediğini göstermektedir. Kısa dönemde SÜİ ile TEFE'nin arasında ilişkiye bakıldığında oran 0,181 olduğundan iki değişken arasında zayıf bir pozitif ilişki bulunmaktadır. Biri artınca diğeri de artacağı beklenmektedir. Son derece basit bir istatistiksel gösterge olmakla beraber elde edilen korelasyon katsayısı bu ilişkinin yönünü belirtmektedir.

3.4.1.2. Temel Değişkenler İçin Regresyon Analizi

Bu uygulamada, Türkiye'de 1980 ile 2000 yılları arasında, fiyatlar genel seviyesi ile üretim düzeyi verileri arasındaki ilişki araştırılmış ve bu amaçla regresyon analizi yapılmıştır.

SUI= Sanayi üretim indeksi

TEFE= Toptan eşya fiyat indeksi

SUI= Bağımlı değişken

TEFE= Bağımsız değişken olarak ele alınmaktadır.

$SUI=f(TEFE)$

Burada SUI, TEFE'nin bir fonksiyonudur. Yani TEFE'de meydana gelen değişimler, SUI'deki değişimleri etkilemektedir. Ancak bu kapalı bir fonksiyonel ilişkidir. Bunu açık bir fonksiyonel ilişki olarak,

$$SUI = b_0 + b_1 TEFE + u \quad (1)$$

biçiminde bir regresyon denklemi tahmin edilmektedir. Burada sanayi üretim indeksi bağımlı toptan eşya fiyat indeksi ise, bağımsız değişken olarak kabul edilmiştir. Bu ilişki kısa dönem için ele alınmaktadır.

Tablo 14, Değişkenlerin Girişi (Variables Entered)

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	TEFE,	,	Enter

a All requested variables entered.

b Dependent Variable: SUI

Burada bağımlı değişkeni sanayi üretim indeksi, bağımsız değişkenleri toptan eşya fiyat endeksi, olarak ele alınmaktadır.

Tablo 15, Model Summary

AYLIK	Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
Üç Aylık	1	,758	,574	,552	3,2680

a Predictors: (Constant), TEFE,

Üç aylık verileri kullanarak Belirlilik katsayısı olan ($R^2=0574$) olarak elde edilmiştir. Bağımsız değişken x'in regresyon modeli ile bağımlı değişken y'ine ne kadar açıklayabildiğini görmek için bir ölçüt olan karar katsayısı, r^2 kullanılır. Buna göre ekonometrik modelin başarılı olup olmadığını anlamak için en önemli ölçü belirlilik katsayısı olan (R^2)'dir. Değişken verileri kullanılarak elde edilen değişkenlerin birbirlerine ne derece yakın olup olmadıkları bakımından (R^2) nin değeri ne kadar yüksek çıkarsa o kadar önemlidir.

Tablo 16, ANOVA

AYLIK	Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Üç Aylık	1	Regression	273,592	1	273,592	25,618	,000
		Residual	202,915	19	10,680		
		Total	476,507	20			

a Predictors: (Constant), TEFE,

b Dependent Variable: SUI

Tablo 17, Kısa Dönemde Regresyon Testinin Sonuçları

AYLIK			Unstandardized Coefficients		t	Sig.
Üç Aylık	Model		B	Std. Error		
Üç Aylık	1	(Constant)	-18,056	1,804	-10,007	,000
		TEFE	,514	,101	5,061	,000

a Dependent Variable: SUI

Tablo 17'de verilen analiz sonuçlarından TEFE ile SUI değişkenle arasındaki ilişkinin ya da açıklanan varyansın ya da söz konusu ilişkiye ait regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığına ilişkin parametreleri (Sabit, regresyon katsayısı, regresyon katsayısına ilişkin t-testi sonucu) göstermektedir. Buna göre bu iki değişkeni regresyon denklemi ile ifade edilecek olursa aşağıdaki bağıntı bulunur.

$$SUI = b_0 + b_1 \cdot TEFE + u$$

$SUI = -18,056 + 0,514 \cdot TEFE + u$ modeli elde edilir.

SÜİ ile TEFE değişkenler arasında bir regresyon vardır $F(1,19) = 25,618$ $P < 0.005^{***}$. TEFE arttıkça SÜİ değerlerinde önemli artış gözlenmektedir. ($b_1 = 0,514$, $b_0 = -18,056$, $t = -10,007$ $sd = 19$, $P < 0.005^{***}$). Regresyon modelinde her parametrenin tek tek anlamlılık testi örnek büyüklüğüne bağlı olarak (t) testi ile yapılabilmektedir. Burada önce bulunan tablo t değeri ile hesaplanan t değeri karşılaştırarak ya hipotez red edilir ya da alternatif hipotezin geçerli olduğuna karar verilir.¹³⁴

Buna göre hipotez ve alternatif hipotezi şöyle yazılabilir;

$$H_0 : b = 0$$

$$H_1 : b_1 > 0$$

Şeklinde kurulur. Daha sonra, % 5 anlamlılık düzeyi ve serbestlik derecesine göre tablo t değeri, $t_{tab} = 1.729$ olarak bulunur. Değişkenlere göre hesaplanan $t_{hes.} = 5,061$ olarak bulunur. $t_{hes.} = 5,061 > t_{tab} = 1,729$ olduğundan, hipotezi red edip, alternatif hipotezi kabul edilmektedir. Bu durumda enflasyon oranı, sanayi üretim indeksini pozitif yönde etkileyen önemli bir değişken olmaktadır.

1980-2000 yılları arasında üç aylık verilerde SUI ile TEFE arasında doğrusal önemli bağıntı vardır. Bu Üç aylık verilerde TEFE oranında bir birimlik bir artış olduğunda, SUI düzeyinde 0,514 düzeyinde önemli artış gözlenir.

1980-2000 yılları arasında üç aylık gibi bir kısa dönemde SUI ile TEFE arasında pozitif yönde önemli bağıntı vardır. Başka bir ifade ile bu ilişkiyi yönü pozitif olması kısa dönem için geçerli olmaktadır.

¹³⁴ Recep Tari, *Ekonometri*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001, ss.44-45

3.5. EKONOMETRİK MODELİN ANALİZİ

Ekonometrik model, iktisat teorisinin matematikle ifade edilmesidir. Gerçek dünyanın aşırı basitleştirilmiş şekline dayanan bir analiz metodudur. Gerçek dünyada önemli ya da önemsiz yığınla değişken vardır. Bunların içinden daha az önemli olaylar ayıklanmadıkça, uygulanabilir bir analiz yapılamaz. Yapılsa bile böyle bir analiz aşırı karmaşık nitelikte olur. O halde model kurulurken belirli varsayımların yapılması ve bir çok önemsiz değişkenin modelin dışında bırakılması gerekir. Modeller, varsayımların belirlendiği özel durumların analizine olanak vermektedir. Bir ekonomide belli bir zaman döneminde değişkenler arasında görülen davranış ilişkileri, söz konusu değişkenlerin geçmiş, cari, hatta gelecekte beklenen değerlerinden kaynaklanan çok karmaşık yapılardır. Bu yapıyı modelleştirir ve istatistik metotlarla parametreleri tahmin edilebilecek şekilde ifade edilecek olursa bir ekonometrik analiz yapılmış olur.

3.5.1. Zaman Serilerinde Durağanlık Kavramı

Herhangi bir zaman serisinin bir olasılıklı ya da tesadüfi süreç ile ortaya çıkmış olduğu düşünülebilir. Bu zaman serisi verileri bir örnek işlem görür ve ana sürecin belli bir dönem için gerçekleşmiş durumudur. Nasıl bir ana kütleyle ilişkin varsayımlarda örneklem verisi kullanıyorsak, zaman serilerinde de geride yatan olasılıklı sürece ilişkin varsayımlarda yapmak için de bu örnekleme kullanılır.¹³⁵

Genel olarak, ortalaması ile varyansı zaman içinde değişmeyen ve iki dönem arasındaki ortak varyansı, bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan stokastik bir süreç için durağandır denir. Bu örnekleme ifade etmek için Y_t bütün t değerleri için şu özellikleri taşıyan olasılıklı bir zaman serisi olsun:

$$\text{Ortalama: } E(Y_t) = \mu$$

$$\text{Varyans : } \text{Var}(Y_t) = E(Y_t - \mu)^2 = \sigma^2$$

$$\text{Ortak Varyans: } y_k = [(Y_t - \mu)(Y_{t+k} - \mu)]$$

¹³⁵ Damodar N. Gujarati, *Temel Ekonometri*, (Çevirenler: Ümit Şenesen, G.Günlük Şenesen), İstanbul, Literatür Yayınları, 2001, ss.709-711

Burada y_k , k gecikme mesafesine bağılı olarak Y_t , Y_{t+k} arasındaki ortak varyanstır. Başka bir ifade ile, eğer bir zaman serisi durağan ise, ortalaması, varyansı ve değişik gecikmelerde ortak varyansı zamandan yani t'den bağımsız olarak aynıdır.

Durağanlık testi, zaman serilerindeki dalgalanmalarında sapmaları önlemek için yapılan bir test türüdür Zaman serisi modellerdeki en önemli sorun serilerin durağan hale getirilmesi sorunudur. Durağanlık, zaman serisinin varyansının zaman içerisinde değişmemesi, serinin trendinin olmaması olarak tanımlanmaktadır. Durağan süreç zaman içerisinde değişmeyen sonlu ortalamaya ve sonlu varyansa sahiptir. Zaman serileri durağan hale getirilmemesi durumunda tahminler sapmalı sonuçlar verecektir. Durağanlığın ortadan kaldırılması durumunda En Küçük Kareler Yöntemi (EKK) uygulanarak etkin, tutarlı ve sapmasız sonuçlar verecektir. Serilerin durağan olup olmadığına karar verebilmek için otokorelasyon fonksiyonu kullanılabilir.

3.5.2. Birim Kök (Unit Root) Testi

Birim kök testi zaman serilerinin durağan olup olmadığını belirlemek için kullanılır. Zaman serilerinde birim kök durağan olmayan anlamına gelmektedir. Diğer bir anlatımla eğer bir zaman serisinde birim kök varsa o zaman serisi durağan değildir. ¹³⁶

Önce şu modeli ele alalım.

$$Y_t = \rho Y_{t-1} + \varepsilon_t \dots\dots\dots(2)$$

Burada ε_t stokastik bir hata terimi olup, $E(\varepsilon_t) = 0$, $Var(\varepsilon_t) = \sigma^2$, $Kov(\varepsilon_t, \varepsilon_{t-s}) = 0$, $s \neq 0$ dır. Zaman serisi analizinde böyle bir hata terimi beyaz gürültü hata terimi diye adlandırılır. Eğer $\rho = 1$ ise birim kök sorunu söz konusudur. İlişki,

$$Y_t = Y_{t-1} + \varepsilon_t \dots\dots\dots(3)$$

şeklini alır ve Y_t serisi durağan değildir. Birim kökü belirlemek için ρ 'nun 1'e eşit olup olmadığını regresyon modelinde test etmemiz gerekir. Fakat

¹³⁶ Ertuğrul Çolak, "Zaman Serilerinde Eşbütünlüşim (Cointegration)", Ankara, *Bilim Dergisi*, Sayı:2, 2001, ss.1-10

regresyon modelinde katsayıların 0'a eşit olup olmadığını yani 0'dan farklı olup olmadığını test edebiliriz. Bu durumda ρ 'nun 1'e eşit olup olmadığını test etmek için $Y_t = \rho Y_{t-1} + \varepsilon_t$ ilişkisinden şu denklem elde edilebilir.

$$\Delta Y_t = (\rho - 1)Y_{t-1} + \varepsilon_t \dots \dots \dots (4)$$

Burada $\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1}$ dir.

$\delta = (\rho - 1)$ yazarsak, $\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \varepsilon_t$ eşitliğini elde ederiz. Bu eşitlikte δ 'nın sıfıra eşit olup olmadığını test edersek ρ 'nun 1'e eşit olup olmadığını test etmiş oluruz. $\delta = 0$ olduğunda,

$$\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1} = \varepsilon_t \text{ dir} \dots \dots \dots (5)$$

Buradan $\Delta Y_t = \varepsilon_t$ serisi, yani birinci fark durağan olacaktır. Çünkü ε_t serisi (beyaz gürültü) durağandır. Böylelikle orijinal bir serinin birinci farkı durağan ise bu seriye birinci dereceden durağan (birinci dereceden bütünleşmiş) denir ve $I(1)$ şeklinde gösterilir. Eğer bir seriyi durağan yapmak için iki defa fark almak gerekirse ikinci dereceden durağan (ikinci dereceden bütünleşmiş) denir, $I(2)$ şeklinde gösterilir. d defa fark almak gerekirse d 'ninci dereceden durağan (d 'ninci dereceden bütünleşmiş) denir ve $I(d)$ şeklinde gösterilir.¹³⁷

Bir serinin durağan olup olmadığını anlamak için birim kök testi şu şekilde yapılır. Hipotezimiz, $Y_t = \rho Y_{t-1} + \varepsilon_t$ eşitliğine göre;

$$H_0: \rho = 1,$$

$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \varepsilon_t$ eşitliğine göre;

$H_0: \delta = 0$ olup, durağan olmama durumunu ifade eder.

Bunun için uygulanan test Dickey-Fuller testi'dir. Bu testin % 1, % 5 ve % 10 önemlilik düzeylerine göre kabul-red sınırları (kritik değerleri) MacKinnon tarafından yapılmış olan Monte Carlo simülasyonları'na göre hesaplanmıştır. Bu değerlere MacKinnon Kritik Değerleri denilmektedir. Bilgisayar paket programı tarafından hesaplanan alışıl gelmiş t istatistikleri bu hipotez testinde τ (tau) istatistiği ya da Dickey-Fuller test istatistiği diye adlandırılır. Dickey-Fuller test istatistiğinin mutlak değeri, MacKinnon Kritik Değerleri'nin mutlak değerinden küçükse H_0 hipotezi kabul edilir ve bu da serinin durağan

¹³⁷ Ertuğrul Çolak, a.g.e, , s.2

olmadığını gösterir. Eğer Dickey-Fuller test istatistiğinin mutlak değeri, MacKinnon Kritik Değerleri'nin mutlak değerinden büyükse H_0 hipotezi red edilir ve bu da serinin durağan olduğunu gösterir.

Eğer serinin orijinal hali durağan değilse, serinin birinci farkı alınır ve tekrar Dickey-Fuller testi uygulanır. Bu da durağan değilse serinin ikinci farkı alınır ve tekrar Dickey-Fuller testi uygulanır. Bu işlem seri durağan hale gelinceye kadar devam eder ve seri d'ninci farkında durağan hale geldiyse, o zaman serisi d'ninci dereceden durağandır ya da d'ninci dereceden bütünleşmiş denir.

Eğer iki zaman serisi arasında bir ilişkiden bahsediyorsak ve aralarında istatistiksel bakımdan anlamlı bir regresyon buluyorsak bu ilişkinin gerçek mi, yoksa sahte mi olduğunu anlamak için birim kök testi ile serilerin kaçınıcı dereceden durağan olduklarını saptamak gerekir. Eğer her iki seri de aynı dereceden durağan (bütünleşmiş) çıkıyorsa bu ilişki gerçek bir ilişkidir ve regresyon gerçektir denir. Bu serilere de eşbütünleşmiş seriler denir. Diğer bir anlatımla regresyonun gerçek olması için serilerin eş bütünleşmiş seriler (aynı dereceden durağan seriler) olması gerekir. Bunu bir uygulama üzerinde görelim.

CSİ

ADF Test Statistic	-5.428949	1% Critical Value*	-3.5121
		5% Critical Value	-2.8972
		10% Critical Value	-2.5855
*MacKinnon critical values for rejection of hypothesis of a unit root.			

Yukarıdaki E-views çıktısında Çalışılan saat indeksi serisinin durağan olduğu görülmektedir. Çünkü Dickey-Fuller test istatistiği -5.428949 , % 1, %5 ve %10 MacKinnon Kritik Değerleri'nden mutlak değer olarak büyüktür. Sonuçta Çalışılan saat indeksi serisi birinci dereceden durağandır veya birinci dereceden bütünleşendir.

DTH

ADF Test Statistic	-9.502095	1% Critical Value*	-3.5121
		5% Critical Value	-2.8972
		10% Critical Value	-2.5855
*MacKinnon critical values for rejection of hypothesis of a unit root.			

Yukarıdaki E-views çıktısında Dış ticaret hacmi serisinin durağan olduğu görülmektedir. Çünkü Dickey-Fuller test istatistiği -9.502095 , % 1, %5 ve %10 MacKinnon Kritik Değerleri'nden mutlak değer olarak büyüktür. Sonuçta Dış ticaret hacmi serisi birinci dereceden durağandır veya birinci dereceden bütünleşendir.

SSYO

ADF Test Statistic	-8.660067	1% Critical Value*	-3.5121
		5% Critical Value	-2.8972
		10% Critical Value	-2.5855
*MacKinnon critical values for rejection of hypothesis of a unit root.			

Yukarıdaki E-views çıktısında Sabit sermaye yatırımları serisinin durağan olduğu görülmektedir. Çünkü Dickey-Fuller test istatistiği -8.660067 , % 1, %5 ve %10 MacKinnon Kritik Değerleri'nden mutlak değer olarak büyüktür. Sonuçta Sabit sermaye yatırımları serisi birinci dereceden durağandır veya birinci dereceden bütünleşendir.

SUI

ADF Test Statistic	-14.94404	1% Critical Value*	-3.5121
		5% Critical Value	-2.8972
		10% Critical Value	-2.5855
*MacKinnon critical values for rejection of hypothesis of a unit root.			

Yukarıdaki E-views çıktısında Sanayi üretim indeksi serisinin durağan olduğu görülmektedir. Çünkü Dickey-Fuller test istatistiği -14.94404 , % 1, %5 ve %10 MacKinnon Kritik Değerleri'nden mutlak değer olarak büyüktür. Sonuçta Sanayi üretim indeksi serisi birinci dereceden durağandır veya birinci dereceden bütünleşendir.

TEFE

ADF Test Statistic	-4.039363	1% Critical Value*	-3.5121
		5% Critical Value	-2.8972
		10% Critical Value	-2.5855
*MacKinnon critical values for rejection of hypothesis of a unit root.			

Yukarıdaki E-views çıktısında Toptan Eşya Fiyatları oranı serisinin durağan olduğu görülmektedir. Çünkü Dickey-Fuller test istatistiği – 4.039363, % 1, %5 ve %10 MacKinnon Kritik Değerleri'nden mutlak değer olarak büyüktür. Sonuçta Toptan Eşya Fiyatları serisi birinci dereceden durağandır veya birinci dereceden bütünleşendir.

Tablo 18, Genişletilmiş Dickey Fuller Birim Kök Analizi Sonuçları (ADF)

Sabit Terimli	Sabit Terimli ve Trendli							
	MacKinnon Kritik Değerleri				MacKinnon Kritik Değerleri			
Değişkenler	ADF	1%	5%	10%	ADF	1%	5%	10%
SUI	-14.94404	-3.5121	-2.8972	-2.5855	-15,74570	-4,0742	-3,4652	-3,1589
TEFE	-4.039363	-3.5122	-2.8973	-2.5856	-4,594202	-4,0742	-3,4652	-3,1589
SSYO	-8.660067	-3.5123	-2.8974	-2.5857	-10,04468	-4,0742	-3,4652	-3,1589
DTH	-9.502095	-3.5124	-2.8975	-2.5858	-9,492977	-4,0742	-3,4652	-3,1589
CSI	-5.428949	-3.5125	-2.8976	-2.5859	-5,485492	-4,0742	-3,4652	-3,1589

Tablo18'de görüldüğü gibi, ADF testi ile araştırmada kullanılan değişkenlerin durağanlıklarına ilişkin sonuçları sunmaktadır. Bu sonuçlara göre, değişkenlerin orijinal değerlerine ait ADF istatistiklerinin mutlak değerleri, çeşitli anlamlılık düzeylerindeki MacKinnon kritik değerlerinin mutlak değerlerinden büyük olduğu için durağandırlar.

3.5.3. Değişkenler Arasındaki Uzun Dönemli İlişkinin Araştırılması

Fiyat istikrarsızlığı ile üretim düzeyi arasında uzun dönemde ilişkinin yönünü belirlemek için değişkenler arasında korelasyon analizi yapılmaktadır. Burada regresyon analizinden önce değişkenlerin birbirlerini etkileme yönünü hakkında bir bilgi verilmektedir. Daha sonra değişkenler arasında regresyon analizi yapılmaktadır.

3.5.3.1 Korelasyon Analizi

İktisadi değişkenler arasında varolan ilişkileri ölçmek için kullanılan bir yöntemdir. Değişimleri rakamla ifade edilen olaylar arasındaki ilişki korelasyon analizi adı verilen metodla incelenir. Korelasyon, iki veya daha çok değişken arasındaki ilişkinin derecesi olarak tanımlanabilir. İki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin derecesinde tayininde kullanılmaktadır. Tesadüfi etkiler altında bulunan kolektif nitelikteki olaylar arasındaki ilişkiyi açıklamada kullanılan korelasyon kavramı istatistikte önemli bir rol oynamakta ve kantitatif değişkenlerin incelendiği tüm alanlara başarı ile uygulanabilmektedir.¹³⁸

Tablo 19, Korelasyon Analizi

	SUI	TEFE	SSYO	DTH	CSI
SUI	1.000000				
TEFE	-0.353305*	1.000000			
SSYO	0.539633*	-0.196621	1.000000		
DTH	0.693601*	-0.135716	0.347070*	1.000000	
CSI	0.453459*	-0.202370	0.293637*	0.399421*	1.000000

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 19'a göre bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birbirini etkileme oranı gösterilmektedir. Tabloya göre, 1980-2000 yılları arasındaki uzun dönemde Türk ekonomisine ilişkin olarak yapılan bu gözlemler, enflasyonun büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Özellikle 1983 yılından sonra enflasyonun büyüme üzerindeki olumsuz etkisi belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. 1980'li yıllarla birlikte sürekli olarak artan bir enflasyon yaşanmıştır. Özellikle finansal liberalizasyonun gerçekleştirildiği 1990'lı yıllarda enflasyon daha yüksek seviyelerde seyretmeye başlamıştır. Bu durum ekonomideki en büyük belirsizliği beraberinde getirmektedir. Bu belirsizlik beraberinde yatırım maliyetlerini arttırmaktadır. Bu da iç talepte bir gerileme meydana getirmektedir. Bu durum kısa dönemden ziyade uzun dönemli ekonomik büyüme dinamiklerini olumsuz yönde etkilemiştir. Genel olarak açıklanmaya çalışılan enflasyonun büyümeyi olumsuz etkilediği

¹³⁸ A. Koutsoyiannis, *Ekonometri Kuramı*, Ankara, Verso Yayınları, 1989, s.30

görüŖü yapılan ekonometrik çalıŖmalar tarafından da desteklenmektedir. Bir ekonomide SÜİ ile TEFE'nin arasında iliŖkiye bakıldığında $-0,353$ oranla iki deđiŖken arasında negatif bir iliŖki bulunmaktadır. Türk ekonomisi açaısından, Türkiye'de 1980 yılından sonra alınan ekonomik önlemlerle ekonominin dıŖa açılması ile ihracatın sürüklediği sanayileŖme stratejisi benimsemiŖtir. Bununla birlikte emek yoğun sektörlerde geliŖen ekonomisi ile dıŖ dünyada rekabet edemeyen Türkiye, teknoloji yoğunluklu sanayileŖmek için sermaye ihtiyacını karŖılayamadıđından bir takım zorluklarla karŖılaŖmıŖtır. Bununla birlikte Türkiye, çeŖitli dönemler kura müdahale ile bir üretim ve ihracat hamlesi baŖlatmıŖ, ancak görece rekabet gücünü kaybetmemek için firmalara verdiği vergi ve benzer konularda ki tavizlerle, ülkenin ihracattan sağlayacağı faydayı uzun süreli gerçekleŖtirmemiŖtir. Türkiye'nin dünya ticaret trendine ayak uydurması, pazar payını artırırken, bundan sağlayacağı yararı azaltmaması gerekir. Türkiye'nin dıŖ pazarlarda rekabet edebilmesi için istikrarlı büyümeyi sağlaması, bunun için de sanayi üretimini artırması gerekiyor. Bununla birlikte bütün bu geliŖmeler iŖıđında SÜİ ile DTH oranı arasındaki iliŖkiye bakıldığında $0,693601$ 'lık bir oranında iki deđiŖken arasında pozitif bir iliŖki bulunmaktadır. SÜİ ile ÇSİ oranı arasındaki iliŖkiye bakıldığında $0,453459$ 'lık bir seviyede iki deđiŖken arasında pozitif bir iliŖki vardır. SÜİ ile SSSYO oranı arasındaki ise, $0,539633$ 'lık oranında iki deđiŖken arasında pozitif bir iliŖki bulunmaktadır. Tabloda bir dikkat çekici nokta ise, TEFE'nin SSSYO, ÇSİ, DTH ile arasındaki negatif bir iliŖki söz konusu olmasıdır.

3.5.3.2. Regresyon Analizi

Ele alınan olaylar arasında belirlenen iliŖkilerin teorik olarak gösterilmesi regresyon analizi ile yapılmaktadır. Regresyon analizi birden fazla deđiŖken ve bunlar arasındaki bağıntıların incelenmesinde kullanılan bir yöntemdir. Üzerinde durulan deđiŖkenlerden bağımlı deđiŖken y , bağımsız deđiŖken x ise, $y=f(x)$ Ŗeklindeki fonksiyona regresyon denir.

$$y = b_0 + b_1 X_1 + b_2 X_2 + b_3 X_3 - b_4 X_4 + u$$

b_0 : Doğrunun y-eksenini kestiği yer

b_1 : Doğrunun eğimi veya regresyon katsayısı

u : Şansa bağlı hata değeri

Burada b_0 ve b_1 değerleri tüm popülasyon verileri kullanılarak hesaplanan teorik değerlerdir. Ancak yine de dikkate alınmayan bağımsız değişkenler olabileceğinden, verilerin rassal (şansa bağlı) değişimlerini gösteren hata değeri u modele eklenmiştir.

Tablo 20, Regresyon Analizinin Sonuçları

Dependent Variable: SUI				
Method: Least Squares				
Sample: 1980:1 2000:4				
Included observations: 84				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
TEFE	-0.239536	0.082508	-2.903191	0.0048
SSYO	0.068935	0.017933	3.844090	0.0002
DTH	0.265336	0.039033	6.797770	0.0000
CSI	0.221057	0.130929	1.671998	0.0110
C	2.781917	1.234570	2.253349	0.0270
R-squared	0.639911	Mean dependent var		1.805952
Adjusted R-squared	0.621678	S.D. dependent var		8.718190
S.E. of regression	5.362373	Akaike info criterion		6.254369
Sum squared resid	2271.648	Schwarz criterion		6.399060
Log likelihood	-257.6835	F-statistic		35.09749
Durbin-Watson stat	2.704622	Prob(F-statistic)		0.000000

Yukarıdaki E-views çıktısında sanayi üretim endeksi ile toptan eşya fiyat endeksi, sabit sermaye yatırımları, dış ticaret hacmi, imalat sanayiinde çalışılan saat endeksi arasında anlamlı bir regresyon analizi bulunmuştur. Bu analize göre $R^2=0.639$ olarak elde edilmiştir. Bu sonuca göre, sanayi üretim indeksinde meydana gelen değişimin %64'u toptan eşya fiyat endeksi, dış ticaret hacmi, sabit sermaye yatırım oranı ile çalışılan saat indeksinde meydana gelen değişimlerle açıklanmaktadır. Modelin açıklanma gücü yüksek olup, regresyon doğrusunun gözlemlere uyumu oldukça iyidir. DW=2.7046 olarak elde edilmiştir. Durbin Watson istatistiği bir regresyonda artıklar arasında otokorelasyon olup olmadığını saptamada kullanılan bir ölçüttür. Burada elde edilen DW'nin değeri tablodaki değerden büyük

olduğundan dolayı kabul edilmektedir. F istatistiği 35,0974 olarak elde edilmiştir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde etkili olup olmadıklarını anlamak için F testi uygulanmaktadır. Seçilen belli bir anlam düzeyi ve açıklayıcı değişken sayısı ile serbestlik derecesine göre F tablosundan bir tablo F değeri bulunur. Elde edilen F değeri, tablo F değerinden küçükse hipotez kabul, büyükse reddedilir. Burada $F_{hes.}=35,0974 > F_{tab.}=3,07$ olduğundan, hipotez red eder alternatifi kabul edilir. Başka bir ifade ile regresyon bütünüyle anlamlıdır. Açıklayıcı değişken olan TEFE'nin katsayısı -0.239536 olarak bulunmuş ve t test istatistiği $p=0.0000 < 0,05$ düzeyinde anlamlıdır. Başka bir ifade ile $t_{hes} = -2,903191 < t_{tab}=1,645$ olduğundan, hipotezi kabul edilmektedir. Bu durumda enflasyon oranı, sanayi üretim indeksini negatif yönde etkileyen önemli bir değişken olmaktadır.

Türkiye'de Sanayi üretim indeksi ile Toptan eşya fiyat indeksi arasında negatif yönde bir ilişki bulunmaktadır, yani sanayi üretim indeksi arttıkça toptan eşya fiyat indeksi azalmaktadır. Enflasyon–ekonomik büyüme ilişkisi, büyümenin sürekliliği açısından da önemlidir. Makro ekonomik politikaların başarısı kısa dönemli büyüme–küçülme sarmalları ile değil, uzun dönemde sürdürülebilir bir büyüme performansı ile ölçülmektedir. Yukarıdaki tabloya göre bu ilişki uzun dönemde ters yönde seyir etmektedir. Sermaye hareketlerini 1989 yılında serbestleştiren Türkiye, eşanlı olarak mali disiplini sağlama yoluna gitmediği için enflasyonda ciddi bir düşüş gerçekleştirememiş ve büyük oranda kısa vadeli sermaye girişlerine dayalı ve tüketim ağırlıklı büyüme süreçleri yaşamıştır. 1989 yılında, 1980 liberalizasyon programının yürürlüğe girmesinden sonra oldukça tutarlı götürülebilen gelirler politikasının da gevşetilmesiyle, hem tüketim ağırlıklı bir büyümenin kaynaklarından biri harekete geçirilmiş, hem de mali genişlemenin finansmanı için sermaye hareketlerini kullanmanın önü açılmıştır. Mali disiplin sağlanmadan sermaye hareketlerinin serbest bırakılması faizin yüksek seyrini kaçınılmaz kılarken, sermaye girişleri, yüksek faiz hadleri ve kurda TL 'nin değer kaybına yönelik politikaların izlenmeyeceği beklentisiyle yüksek düzeylerde seyretmeye

devam etmiştir. Ancak ekonomideki kırılganlığın yapısal olarak artıyor olması sermaye hareketlerini gerçekleştiren yatırımcıları gittikçe daha çekingen, dolayısıyla daha yüksek bir risk primi talep eder konuma getirmiştir. Böyle bir ortamda sermaye girişinin devam etmesini sağlamak için döviz kuru üzerindeki baskı devam etmiş ve böylece TL daha da değerlenmiştir. Bütün bu gelişmelerle birlikte sabit sermaye yatırımları ekonomik büyümeyle bir paralellik arz etmektedir. Açıklayıcı değişken olan sabit sermaye yatırım oranlarının katsayısı 0,068935 olarak bulunmuş ve t test istatistiği $p=0.0000<0,05$ düzeyinde anlamlıdır. Başka bir ifade ile $t_{hes} =3,844 > t_{tab}=1,645$ olduğundan, hipotezi red edip, alternatif hipotezi kabul edilmektedir. Bu durumda, sabit sermaye yatırım oranı, sanayi üretim indeksini pozitif yönde etkileyen önemli bir değişken olmaktadır.

Yani sanayi üretim indeksi ile sabit sermaye yatırım oranları arasında pozitif bir ilişki vardır. Sabit sermaye oranı arttıkça, sanayi üretim indeksi de artmaktadır. Sanayi üretim indeksi azaldıkça sabit sermaye oranında azalacaktır. Diğer açıklayıcı değişken olan dış ticaret hacminin katsayısı 0,265336 olarak bulunmuş ve t test istatistiği $p=0.0000<0,05$ düzeyinde anlamlıdır. Başka bir ifade ile $t_{hes} =6,797 > t_{tab}=1,645$ olduğundan, hipotezi red edip, alternatif hipotezi kabul edilmektedir. Bu durumda dış ticaret hacmi, sanayi üretim indeksini pozitif yönde etkileyen önemli bir değişken olmaktadır.

Türkiye 1980' li yıllarda dış ticaret liberalizasyonunu gerçekleştirerek görece hızla büyümüş ve uluslar arası kuruluşlar tarafından gelişmekte olan ülkeler arasında örnek gösterilmiştir. Türkiye'nin dış ticaret alanında ekonomik büyümeyle aynı doğrultuda artmaya başlamıştır. Bu da sanayi üretim indeksi ile dış ticaret hacmi arasında pozitif bir ilişki vardır. Dış ticaret hacmi arttıkça sanayi üretim indeksi artmaktadır. Sanayi üretim indeksi azaldıkça dış ticaret hacmi azalacaktır. Diğer açıklayıcı değişken olan imalat sanayiinde çalışılan saat indeksinin katsayısı 0,211057 olarak bulunmuş ve t test istatistiği $p=0.0000<0,05$ düzeyinde anlamlıdır. Başka bir ifade ile $t_{hes} =1,671 > t_{tab}=1,645$ olduğundan, hipotezi red edip, alternatif hipotezi kabul

edilmektedir. Bu durumda çalışılan saat indeksi, sanayi üretim indeksini pozitif yönde etkileyen önemli bir değişken olmaktadır.

Başka bir ifade ile sanayi üretim indeksi ile imalat sanayiinde çalışılan saat indeksi arasında pozitif bir ilişki vardır. Sanayi üretim indeksi arttıkça çalışılan saat indeksi de artmaktadır. Sanayi üretim indeksi azaldıkça imalat sanayiinde çalışılan saat indeksi azalacaktır. Bu değişkenleri regresyon denklemi ile ifade edilecek olursa aşağıdaki bağıntıyı bulunur.

$$SUI = b_0 + b_1SSYO + b_2DTH + b_3ÇSI - b_4TEFE + u \quad (7)$$

$$SUI = 2,781917 + 0,068935XSSYO + 0,265336XDTH + 0,211057XCSİ - 0,239536XTEFE + U$$

Sonuç olarak, bu uygulamada değişkenlerin zaman serisi bakımından regresyonun gerçek olduğunu birim kök testleri ile ortaya konuldu. Her açıklayıcı değişkenin hangi oranda açıklanan değişkene etki yaptığı açıklanmaktadır.

3.5.4. Ko-Entegrasyon Analizi

Bir sistemde kullanılan her bir serinin durağan olmamasına karşın bu serilerin lineer kombinasyonları durağan olabilir. Bu durum ko-entegrasyon kavramı ile ortaya konulur. Teorik olarak birbirleriyle ilişkili olduğu düşünülen çok sayıda ekonomik değişkenden iki veya daha fazlasının birlikte hareket edip etmediğinin ko-entegrasyon analizi çerçevesinde tespit etmek mümkündür. İktisat teorisinde değişkenler arasında uzun ve kısa dönemli ilişki ayrımının yapılması ve bunların ortaya konulmasının önemli sonuçları vardır.

Koentegrasyon analiz yönteminin iktisatçılar için asıl önemi rakip iktisat teorilerinin test edilmesine olanak tanınmasıdır. Koentegrasyon yönteminde Türkiye'nin, fiyat istikrarsızlığı ile üretim düzeyi için tek tek test edilmektedir. Test sonucunda koentegrasyon ilişkisinin varlığı bulunursa (Yani değişkenler arasında uzun dönem teorik ilişkisinin varlığı) bunun anlamı söz

konusu iki ekonometrik değişken arasında öngörülen neden-sonuç ilişkisinin Türkiye için doğrulandığıdır.¹³⁹

Burada kullanılan koentegrasyon yöntemi Engle ve Granger (1987)'de literatüre sunulan klasik yöntemdir. Buna göre, ilk aşamada aşağıdaki uzun dönem denkleminin en küçük kareler yöntemi(EKKY) ile regresyon tahmini gerçekleştirilir:

$$X_t = a_0 + a_1 Y_t + u_t \quad (8)$$

$$Y_t = b_0 + b_1 X_t + u'_t \quad (9)$$

Regresyonlarından biri kullanılarak yapılabilmektedir. Bu regresyonlarından biri bulunarak, onun yardımı ile e_t hata terimleri elde edilir. Buna göre,

$$e_t = \delta_{et-1} + v_t \quad (10)$$

olarak elde edilebilir. Burada X ve Y, aralarında uzun dönem teorik nedensellik ilişkisi yani koentegrasyon ilişkisi arandığı iki değişkeni; a_0 ve b_0 sabit terimleri; a_1 ve b_1 ise, regresyon tahmin katsayılarını; u_t ve u'_t ise regresyon hata terimlerini göstermektedir.

Tablo 21, Johansen-Juselius Ko-Entegrasyon Test Sonuçları

Değişkenler	Eigenvalue	Olabilirlik Oran testi	Kritik Değer (% 5)	Kritik Değer (%1)	Koentere vektör
SUI	0.704767	208.3033	68.52	76.07	$r \leq 0$
TEFE	0.439739	109.4842	47.21	54.46	$r \leq 1$
SSYO	0.304707	62.55670	29.68	35.65	$r \leq 2$
DTH	0.237628	33.11959	15.41	20.04	$r \leq 3$
CSI	0.128520	11.14258	3.76	6.65	$r \leq 4$

*Eviews Programında Koentegrasyon Analiz Sonuçları

Tablo 21'de verilen koentegrasyon bulguları seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Bu sonuca değişkenler bazlı analiz için, olabilirlik oran istatistiği değerleriyle %5 ile %1 yanılma düzeyindeki tablo değerlerinin karşılaştırılması ile ulaşılmıştır. 1,2,3,4,5, tane

¹³⁹ Nebiye Yamak /Yakup Küçükale, "Türkiye'de Kamu Harcamaları Ekonomik İlişkisi", İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, sayı:131, 1997, ss.8-9

koentegrasyon denklemi yazılabilir. Şeklindeki hipotezler olabilirlik oran istatistiği değerlerinin %5 ile %1 düzeyinde tablo değerlerinden büyük bir değer olmaları nedeniyle red edilmektedir. Dolayısıyla seriler arasında beş tane koentegrasyon denklemi yazılabilmekte yani uzun dönemli bir ilişki mevcut bulunmaktadır. Böylece değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin araştırılması gereği ortaya çıkmaktadır.

3.5.5. Granger Nedensellik Testi Bulguları

Gecikmeli değişkenlerin incelendiği bir regresyon modelinde incelenebilecek bir diğer konu da, ekonomide bir ilişki zaman serisi verileri kullanmak suretiyle araştırıldığında ilişkide nedensellik bulunup bulunmadığının ortaya konulmasıdır. Granger Nedensellik Testi (Granger Causality Test) bu amaç için geliştirilmiş bir yöntemdir. Nedensellik testi Keynesgil Makro-Ekonomik Teori ve Granger Testi ile açıklığa kavuşturulabilir. Bu çalışmanın asıl amacı enflasyonun uzun dönemde ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği hipotezini Türkiye açısından test etmektir. Çalışmada kullanılan yöntem 'Granger Nedensellik Testi'dir. Ekonomik değişkenler arasındaki sebep-sonuç ilişkileri nedensellik testleri ile araştırılmaktadır. Fiyatlar genel seviyesi-üretim düzeyi arasında karşılıklı bir belirlenme ilişkisinin olması, bunun nedenselliğin yönünü araştırmak üzere granger nedenselliği test etmeye yöneltecektir. Dolayısıyla ikinci olarak, enflasyon göstergeleri ile ekonomik büyüme arasında bir nedensellik irdelemesi yapılacaktır. Bu suretle, Granger's Causality Test aracılığı ile, değişkenler arasında ilk önce bir ilişki olup olmadığı, ve varsa bu ilişkinin yönü tespit edilmeye çalışılacaktır.¹⁴⁰

Granger tarafından 1969 yılında başlatılan iktisatta nedensellik testlerde, Y ve X gibi değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin yönü belirlenmeye çalışılmaktadır. Burada iki değişken arasında şu dört farklı durumdan hangisinin geçerli olduğu araştırılmaktadır.¹⁴¹

¹⁴⁰ Granger, C.W.J. Investigating Causal Relations By Econometric Models and Cross Spectral Methods, *Econometrica*, 1969, ss. 424-438.

¹⁴¹ Recep Tarı, "Türkiye'de Enflasyon-Ücret İlişkisi (Ekonometrik Analiz)", *Kocaeli Ü. İİBF Dergisi*, Sayı:2, 1998, s.64

1. $Y \leftarrow X$ (X, Y'yi etkilemekte)
2. $Y \rightarrow X$ (Y, X'i etkilemekte)
3. $Y \leftrightarrow X$ (her ikisi de birbirlerini etkilemekte)
4. $Y \not\leftrightarrow X$ (aralarında bir nedensellik yoktur.)

Bir önceki kısımda değişkenlere ait serilerin koentegre oldukları tespit edilmişti. Bu durum ise değişkenler arasında bir nedensellik olabileceği işaretini vermektedir. Bu yüzden bunu tespit edebilmek amacıyla daha evvel de belirtildiği gibi Granger Nedensellik Test'i uygulanacaktır. Granger Nedensellik F dağılımı takip ettiğinden F testi kullanılacaktır. Granger Nedensellik Test'inde nedenselliğin yönünü bulabilmek amacıyla gecikmeli değişkenler kullanmak gerekmektedir. Dolayısıyla, buradaki analizde ekonometristlerin de önermiş olduğu gibi değişkenlerin 2 yıl gecikmeli değerleri analizlere dahil edilmiştir.

$$TEFE = a_0 + \sum_{i=1}^2 a_i tefe_{t-i} + \sum_{i=1}^2 b_i sui_{t-i} + u_t \quad (11)$$

$$SUI = b_0 + \sum_{i=1}^2 b_o sui_{t-i} + \sum_{i=1}^2 a_i tefe_{t-i} + u_t \quad (12)$$

Burada Tefe, toptan eşya fiyatları indeksi, SUI, sanayi üretim indeksi olarak ele alınmıştır. Enflasyon ile büyüme arasında nedensellik ilişkisi için 1 ve 2 nolu denklemler kullanılmıştır. ¹⁴²

Test edilen hipotezler sırasıyla $\sum_{i=1}^2 b_i = 0$ ve $\sum_{i=1}^2 a_i = 0$ şeklindedir. Bu

hipotezler,

- 1.denklemden sui'den tefe'ye nedensellik olmadığı
- 2.denklemden tefe'den sui'ye nedensellik olmadığı

¹⁴² Recep Tarı, "Türkiye'de Enflasyon, Faiz ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkileri (Ekonometrik Analiz:1973-1995 Dönemi)", Kocaeli Ü.İİBF Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, 1997, s.227

anlamına gelmektedir. Bunların alternatifleri olan $\sum_{i=1}^2 b_i \neq 0$ ve $\sum_{i=1}^2 a_i \neq 0$ ise ilgili değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olduğunu ifade eder. Bu hipotezlerin testinde F değeri hesaplanır. Burada karşılaştırmada kullanılacak tablo F değeri $F_{\alpha}(m, n-k)$ olarak bulunur.

Tablo 22, Granger nedensellik testi sonuçları(Sample: 1980:1 2000:4 Lag:2)

Denklemler	İlişkilerin Yönü	Hesaplanan F değerleri	Kritik F değerleri	Anlamlılık düzeyi
1. denklem	SUI→TEFE	3.46574	3,07	0.03621
2. denklem	TEFE→SUI	3.66070	3,07	0.03029

$F_{\alpha}(m, n-k) = 0,05(2,82) = 3,07$

Hesaplanan F değeri ile tabloda bulunan F değeri karşılaştırarak bir sonuç bulunmaktadır. Hesaplanan F değeri, tablo 22'de bulunan F değerinden küçük ise, SUI'den TEFE'ye doğru bir nedensellik olmadığı hipotezi kabul edilir. Hesaplanan F değeri tablodan bulunan F değerinden büyük ise, hipotez red edilerek, SUI'den TEFE'ye nedensellik vardır şeklindeki alternatif hipotez kabul edilir. Tablo 22'de denklemlere ait F değerleri, kritik F değerini geçmekte; bu nedenle değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olmaktadır.¹⁴³

$F_{hes.} = 3,465 > F_{tab.} 3,07$ olduğundan, hipotez red edilip, alternatifi kabul edilmektedir. Yani SUI'den TEFE'ye doğru bir nedensellik ilişkisi vardır.

$F_{hes.} = 3,660 > F_{tab.} 3,07$ olduğundan, hipotez red edilip, alternatifi kabul edilmektedir. Yani TEFE'den SUI'ya doğru bir nedensellik ilişkisi vardır.

Başka bir ifade ile, enflasyon ile büyüme arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisi ortaya çıkmıştır. Yani, büyüme enflasyonu etkilediği gibi; enflasyon da büyümeyi etkilemektedir.

Türkiye ekonomisinde 1980-2000 dönemi için enflasyonun ekonomik büyümeye etkisi ve değişkenler arası etkileşim yolları üçer aylık veriler kullanarak test edilmiştir. Nedensellik ilişkilerin test edilmesinde, testlerin üzerinde gerçekleştirdiği modelin tanımlanması testlerin doğruluğu açısından

¹⁴³ Recep Tarı "Türkiye'de Enflasyon-Ücret İlişkisi (Ekonometrik Analiz)", Kocaeli Üniversitesi, İİBF Dergisi, Sayı:2, 1998, ss.64-65

önemlidir. Kısaca açıklamaya çalışılan teorik yaklaşımın sonuçları ile paralellik göstermektedir. Yapılan nedensellik testi sonucunda anlamlı bir ilişki bulunmuş ve enflasyonun büyümeyi etkilediği ortaya çıkmaktadır. Elde edilen sonuçlar değişkenler arasında etkileşim olduğu göstermektedir.

3.6. GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Dünyada küreselleşmeyle birlikte sermaye hareketleri daha da önem kazanmış ve ülkelerin dünyayı tek pazar olarak görmelerine sebep olmuştur. Türkiye'nin bu süreci iyi değerlendirmesi istikrarlı bir makroekonomik ortam yaratması ve rekabet gücünü ön plana çıkartan bir ekonomi politikası uygulanmasına bağlıdır. Bu bağlamda, Türkiye'de makro ekonomik istikrarın tesis edilmesinin yanı sıra, orta ve uzun dönemli perspektif çerçevesinde büyüme stratejisi ve politikalarının uygulanması gerekir. Bu çerçevede, fiyat istikrarsızlığının neden olduğu belirsizliklerin ortadan kaldırılması ve diğer makro ekonomik dengesizliklerin giderilmesi gerekmektedir.

1980-2000 Yılları arasında kalan dönemde Türkiye ekonomisine ilişkin olarak yapılan bu gözlemler, fiyat istikrarsızlığın üretimi olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Özellikle 1983 yılından sonra fiyat istikrarsızlığının üretim üzerindeki olumsuz etkisi belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. 1980'li yıllarla birlikte sürekli olarak artan fiyat istikrarsızlığı yaşanmıştır. Özellikle finansal liberalizasyonun gerçekleştirildiği 1990'lı yıllarda fiyat istikrarsızlığı daha yüksek seviyelerde seyretmeye başlamıştır. Bu durum ekonomideki en büyük belirsizliği oluşturmuştur. Fiyat istikrarsızlığının yüksek olması, reel ücretlerde ve dolayısıyla iç talepte gerilemeye sebep olurken, kredi maliyetlerin de çok yüksek oranlarda artmasını sağlamıştır. Gerek fiyat istikrarsızlığın yarattığı belirsizlik ile yatırım maliyetlerindeki artış gerekse fiyat istikrarsızlığa bağlı olarak reel ücretlerde ve dolayısıyla iç talepte ortaya çıkan gerileme kapasite genişletici faaliyetleri olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durum fiyat istikrarsızlığı ile üretim düzeyi dinamiklerini kısa dönemde olumlu fakat uzun dönemde olumsuz yönde etkilemiştir.

Bu çalışmada Türkiye'de fiyat istikrarsızlığın üretim düzeyi ilişkisi 1980-2000 döneminde incelenmiştir. Değişkenler olarak toptan eşya fiyat indeksi, sanayi üretim indeksi, dış ticaret hacmi, sabit sermaye yatırım oranları, imalat sanayiinde çalışılan saat indeksi kullanılmıştır. Bu çalışmada, Türkiye'deki fiyat istikrarsızlığı-üretim ilişkisi araştırılmıştır. Bu amaçla önce iktisadi analiz ile değişkenlere ait serilerin bir ön analize tabi tutulmuştur. Çünkü ekonomik istikrarın sağlanmasında değişkenlerin

önceden tahmini çok önem taşır. Gecikmiş müdahaleler hem ekonomiye daha büyük maliyet yüklemekte, hem de bunların etkinliği düşük olmaktadır. İktisadi istikrarsızlıkların önünde giden göstergeler bir anlamda ekonominin alt yapı taşları gibidir; bunlara dayanarak gerekli önlemler zamanında alınır. İktisadi analizde önce her bir değişken üç aylık dönemler şeklinde ayrı ayrı incelenmiş ve daha sonra birbiriyle karşılaştırarak tablo ve grafik şeklinde incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar fiyat istikrarsızlığı, üretimi olumsuz yönde bir etkileşim içinde olduğu ve değişkenlerin birbiriyle anlamlı ve ekonometrik modele uygun ilişki içinde oldukları görülmüştür. İstatistiki analiz ise, toplanan verilerin gruplandırılması, sınıflandırılması, çeşitli yöntemler uygulanarak olaylar arasındaki ilişkilerin incelendiği analizdir. Burada kullanılan temel değişkenlerin ve bunlar arasındaki bağılıkların incelenmesi için kısa dönemde regresyon ve korelasyon testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar, kısa dönemde fiyat istikrarsızlığı üretimi olumlu yönde etkilediği ve aralarında pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Ekonometrik analizde ise, önce birim kök testi ile değişkenlere ait serilerin durağan olup olmadıkları araştırılmıştır. Bilindiği gibi, durağan olmayan seriler arasında gerçek bir ilişki aramak gerçekçi olmamaktadır. Modelde kullanılan toptan eşya fiyat indeksi, sanayi üretim indeksi, dış ticaret hacmi, imalat sanayiinde çalışılan saat indeksi, sabit sermaye yatırım oranı değişkenlerin orijinal değerleri durağan çıkmışlardır. Daha sonra değişkenler arasında regresyon ve korelasyon analizleri yapılmıştır. Bir de durağanlığı sağlanan değişkenler arasında ko-entegrasyon testi yapılmıştır. Analiz sonucunda değişkenlerin ko-entegre oldukları başka bir ifade ile uzun dönemli bir ilişkiye sahip oldukları görülmüştür. En sonunda nedensellik testi yapılarak, bu ilişkinin yönü araştırılmıştır. Buna göre Yapılan araştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Türkiye'de 1980-2000 döneminde enflasyon oranındaki artış üretimi olumlu yönde etkilemiştir. Yani enflasyon oranı ile üretim arasında kısa dönemde anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır. Enflasyon oranı arttıkça üretim artmaktadır.
- Türkiye'de 1980-2000 döneminde enflasyon oranındaki artış üretimi olumsuz yönde etkilemiştir. Yani enflasyon oranı ile üretim arasında

uzun dönemde anlamlı ve negatif bir ilişki vardır. Enflasyon oranı arttıkça üretim yavaşlamaktadır.

- Türkiye'de 1980-2000 döneminde enflasyon oranının artması sabit sermaye yatırım oranında bir azalmaya neden olmuştur. Enflasyon oranı ile sabit sermaye yatırım oranları arasında negatif bir ilişki gözlenmektedir.
- Türkiye'de 1980-2000 döneminde enflasyon oranının artması dış ticaret hacminde bir azalmaya neden olmuştur. Enflasyon oranı ile dış ticaret hacmi arasında negatif bir ilişki gözlenmektedir.
- Türkiye'de 1980-2000 döneminde enflasyon oranının artması, imalat sanayiinde çalışılan saat indeksinde bir azalmaya neden olmuştur. Enflasyon oranı ile imalat sanayiinde çalışılan saat indeksi arasında negatif bir ilişki gözlenmektedir.
- Böylece Türkiye'de enflasyon hızının artmasının büyüme hızını azalttığı; veya tersine büyüme hızının azalmasının, enflasyon hızının artmasına neden olduğu sonucuna varılabilir. Türkiye'de uzun dönemde istikrarlı bir ekonomik büyüme sağlanması için enflasyon oranı düşürülmelidir. Belirtilmesi gereken önemli bir husus da, enflasyon oranının düşürülmesinin ekonomik büyüme için gerekli olduğu, ancak yeterli olmadığıdır. Önemli olan ekonomik büyüme kaynaklarını etkin hale getirmektir.

Bu nedenle kısa sürede, Türkiye'deki enflasyonun bütünüyle ortadan kaldırılması mümkün görülmemektedir. Enflasyonun kabul edilebilir bir seviyeye indirilebilmesi; kısa dönemli enflasyonla mücadelede ağırlık toplam talebin azalmasına, uzun dönemde ise toplam arzı destekleyecek teşvik edecek politikaların uygulanmasına bağlı görünmektedir.

Kısa dönemde enflasyonla mücadelede başarı şansı; toplam talebi azaltıcı para ve kedi politikalarının izlenmesi ve emisyon hacminin kontrol altında tutulması ve genel olarak kamu kesimi finansman ihtiyaçlarının sınırlandırılmasına bağlıdır. Bu çerçevede kamu harcamalarında savurganlığın önlenmesi, kısa vadeli iç borç ödemelerinin orta döneme erteleyecek bir programlamaya gidilmesi ve sabit sermaye yatırımının teşviki, dış ticareti arttırıcı tedbirler alınması ayrı bir önem taşımaktadır.

Uzun dönemde enflasyonla mücadelede ise, toplam arzın toplam talep düzeyine çıkaracak politikaların tespiti ve uygulamaya konulmasıdır. Toplam arzın desteklenmesi açısından imalat sanayiinde çalışılan saat indeksinden sanayi üretim indeksine kadar, ülkemizin üretim potansiyelinin, yatırım seviyesinin ve verimliliğinin artırılması büyük önem arz etmektedir.

SONUÇ

İktisadi istikrarsızlıklar, en genel anlamıyla ihtiyaçları karşılamaya yönelik üretim faaliyetlerindeki dengesizlikten kaynaklanmaktadır. Fakat insanların tarımsal üretim tarzından sanayi üretime geçtikleri, üretimin çeşitlendiği, üretim ilişkileri çerçevesinde toplumsal ilişkilerin de yön değiştirdiği süreç içerisinde, iktisadi istikrarsızlıkların da doğuşu, gelişimi ve etkileri giderek farklılaşmıştır. İktisadi istikrarsızlık, değişik toplumsal formasyonların iç içe geçtiği dünyamızda, toplumsal, kültürel, ideolojik, politik oluşumların doğrultusunda şekillenmektedir. İktisadi istikrarsızlıkların kaynakları olan fiyat istikrarsızlığı üretim ilişkisinin tüm boyutlarıyla analiz edilerek bunun etkileme yönünü belirlenmesine katkı bulmayı amaçlanmaktadır.

Ekonomik istikrarın sağlanması ve korunması özellikle gelişmiş ülkelerde büyük önem taşımaktadır. Çünkü söz konusu ülkelerde tam istihdama ulaştıktan sonra çeşitli sebeplerle harcamaların artması fiyatlar genel düzeyini hızla yükseltebilmektedir. Yüzyılımızın ekonomik gündeminde oldukça geniş yer alan ve çözümü üzerinde en fazla tartışılan soruların başında fiyat istikrarsızlığı geldiğini söylemek mümkündür. Fiyat istikrarsızlığı sadece gelir dağılımını bozmakla kalmamaktadır. Ekonomik yapıyı ve onun temel dengesini bozmakta, üretim kaynaklarının kötü ve verimsiz kullanımına ve dağılımına da sebep olmaktadır. Belirsizlikler nedeniyle maliyet kar analizi yapılamamakta ve yatırımdan vazgeçilmektedir. Böylece özel teşebbüsün mevcut sermaye birikimi ve becerisi kısa vadeli ve spekülasyon alanlarına yönelmektedir. Bu da ekonomide üretimin azalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle günümüz devletlerinin en büyük problemi ve maliye politikasının en önemli amacı, dengeli bir fiyat düzeyinin sağlanması ve korunmasıdır. Fiyat istikrarının korunması denilince, bir ekonomide genel fiyat düzeyinde meydana gelen sürekli dalgalanmaların önlenmesi anlaşılmaktadır.

20 yüzyılda bütün ekonomilerin karşı karşıya oldukları sorun esas itibariyle ekonominin üretim hacmini arttırmak ve bu ekonomik değerlerin adaletli bir şekilde dağılımını sağlamaktır. Ancak dünyada tüm ülkeler aynı gelişmişlik seviyesinde değildirler. Bu nedenle bir taraftan az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerin milli gelir düzeyini yakalamak, diğer taraftan gelişmiş ülkeler ise daha yüksek bir refah düzeyine ulaşmak için ekonomik büyüme gayreti içindedirler.

Ülkelerin gelişmişlik göstergelerinin en başında milli gelir büyüklüğü gelmektedir. Ülkelerin gelişmişlik seviyeleri de milli gelir büyüklüğü ve gelirin dağılımına göre sınıflandırılmaktadır. Bu bakımdan ekonomide en önemli husus ekonomik büyümenin sağlanması olmaktadır.

Bütün bu gelişmelere bağlı olarak birinci dünya savaşından sonra gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları en önemli sorunlar, fiyat istikrarsızlığı ile üretim düzeyi olmuştur. Dolayısıyla bu ülkelerin istikrar sorunu araştırmacıların dikkatini çeken ve üzerinde tartışılan konular olmuştur.

Tez çalışmasında; fiyat istikrarsızlığı ile üretim düzeyi arasında doğrusal bir ilişki bulunabileceği şeklindeki görüşlerin, 1980 ve 2000 yılları arasını kapsayan Türkiye uygulaması ile geçerliliğini ortaya koymaya çalışılmakta ve bu yönüyle katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Buradaki esas amaç, Türkiye’de çoğu kez doğru olmayan teorik ve ampirik temeller üzerinde süren fiyat istikrarsızlığı-üretim ilişkisinin doğru zemine oturtulmasına katkıda bulunmaktır.

Tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde fiyat istikrarsızlığı konusu ele alınmış, fiyat istikrarsızlığının nedenleri, etkileri ve fiyat istikrarsızlığına karşı alınacak tedbirler gibi çeşitli yönleri ile incelemeye çalışılmıştır. İkinci bölümde üretim- fiyat ilişkisinin teorik çerçevesi, büyüme teorilerine genel bir bakış ile üretimi etkileyen faktörler incelenmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise, Türkiye’de iktisadi istikrarsızlığın süreci ve nedenlerini ve model tasarımı konusu ele alınmıştır. Daha sonra Türkiye’deki fiyat istikrarsızlığı ile üretim düzeyi konularında elde edilen iktisadi, istatistikî ve ekonometrik bulgular değerlendirilerek; fiyat istikrarsızlığı ile üretim düzeyi arasında doğrusal bir ilişkinin olup olmadığı

ortaya konulmaya çalışılmıştır. İktisadi analizde değişkenlerin ekonomik anlamda değişkenlerin arasındaki ilişkilerin anlamlı olup olmadıkları ve bunların ilişkilerinin yönü belirlenmeye çalışılmıştır. İstatistik analizde, temel değişkenler arasında kısa dönemde korelasyon ve regresyon analizleri yapılarak bu ilişkilerin yönü sayısal olarak yavaş yavaş belirlenmeye çalışılmıştır. Ekonometrik analizde ise değişkenler arasında tahmin edilen ilişkinin tanımlanması için model önerisi ve katsayıların hesaplanmasında kullanılan analizdir. Ekonometrik analizinde fiyat istikrarsızlığı ile üretim düzeyi arasındaki ilişkiler, birim kök testi, ko-entegrasyon ve nedensellik testleri kapsamında incelenmiştir. Gerek Engle-Granger gerekse Johansen-Juselius koentegrasyon test sonuçları, Türkiye’de fiyat istikrarsızlığı ile üretim düzeyi arasında uzun dönem ilişkisinin var olduğunu gösterilmiştir. Ayrıca, fiyat istikrarsızlığı ile üretim düzeyi arasında nedensellik açısından da anlamlı ve beklenen yönde ilişkiler tespit edilmiştir. Bununla birlikte ekonometrik analiz ile değişkenlerin birbiriyle ilişkilerin yönünü ve etki derecesi açık bir biçimde ifade edilmektedir.

Sonuç olarak da Türkiye’de 1980-2000 dönemi için fiyat istikrarsızlığı ile üretim düzeyi arasında, ileri sürülen görüşlerin aksine, kısa dönemde pozitif bir ilişki olduğu uzun dönemde ise negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- AGENOR, Pierre-Richard.(2001). "Business Cycles, Economic Crises and The Poor: Testing for Asymmetric Effects", Washington, **The World Bank Press**, Number: 20433, ss. 1-5
- AKÇAY, O.C. C.Emre Alper and S.Özmucur.(2001). "Budget Deficit, Inflation and Debt Sustainability", **Russian and East European Finance and Trade**, Vol:37, No:6, ss. 1-6
- AKMAN, Vedat.(1998). **Modern Dünyadaki En Büyük Ekonomik Kriz**, İstanbul, Rota Yayınları,
- AKTAN, Çoşkun Can.(2000). **Politik İktisat**, İzmir, Anadolu Matbaası,
- ALESINA, Alberto Şule Özler Nouriel Roubini Philips Swegal. (1992)."Political Instability and Economic Growth", **NBER Working Paper Series No:4173**, September, s.24
- ALKINOĞLU, Lale. (1999). 'Türkiye'de Uygulanan İstikrar Politikaları ve Sonuçları', Erciyes Üniversitesi, **İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:15, s.310
- ALKIN, Erdoğan (1987). **Gelir ve Büyüme Teorisi**, İstanbul, Gür –Ay Matbaası,
- ALPER, C. Emre Murat Ucer. (1996). 'Some Observations On Turkish Inflation: A Random Walk Down the Past Decade', **Boğazici Journal: Review of Social, Economic and Administrative Studies**, Vol: 12, No:1, ss.7-14
- ALPER, C.Emre.(1998) "Nominal Stylized Facts of Turkish Business Cycles", **METU Studies in Development**, Vol:25, No:2, ss.233-244
- ALSANCAKLI, Ayhan.(2001). 'Kasım ve Şubat Krizleri Yeni Ekonomik Program Ve Geleceğe Dönük Beklentiler', **Türkiye ve Siyaset Dergisi**, Eylül-Ekim , s.5
- ALTIMARI, S.Nicoletti.(2001). "Does Money Lead Inflation In The Euro Area", **Working Paper No:63**, ss. 5-6
- AMACHER, Ryan C. Holley H. Ulbrich.(1983). **Principles of Macroeconomics**, Ohio, South-Western Publishing Co.

- AMBLER, Steve Emanuela Cardia Christian Zimmermann. (1999). "International Business Cycles: What are the Facts ?", **Cahier de Recherche / Working Paper**, No:90, ss.1-5
- ANDRES J. And Ignacio Hernando. (1997). "Does Inflation Harm Economic Growth? Evidence For The OECD Countries", **NBER Working Paper** □062, June , s. 40
- ANINANT Eduardo, Bauer Andreas and Cowan Kewin,(1999). "Adressing Equity Issues in Policy Making, Lessons from the Chilean Experience", **Economic Policy and Equity**, ed: Tanzi Vito, Chu Ke-Young and Gupta Sanjaaev, IMF, ss.109-149
- ARCHIBUGI, D. & Michie, J.(1997). "Technological Globalization and National Systems of Innovation: an Introduction" **Technology, Globalization and Economic Performance**, 1-24, Cambridge University Press.
- AREN, Sadun. (1998). **İstihdam Para ve İktisadi Politika**, 11. baskı, Ankara, Savaş Yayınları,
- ATALAY, Asuman.(2001). "Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Kamu Maliyesi Sorunları ve Çözüm Önerileri", Manas Kyrgyz-Turkish Üiversity, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:2, s.15
- ATEŞ, Şanlı.(1998). "İçsel Büyüme Modellerinde Fiziksel Sermaye Yatırımlarının Önemi: Uluslararası Verilerle Bir Bakış", Çukurova Üniversitesi, **İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 8, Sayı:1, s.1
- BALASSA, Bela (1978). "Exports and Economic Grwth:Further Evidence", **Journal of Development Economics**, Vol:5, ss. 181-189
- BAMBER, J.Greg and D.Russall Lonsbury.(1989). "New Tecnology, International Perspectives on Human Resources and Industrial Relations", **Unvin Hyman Hd. London**, ss.13-30
- BARRO, R.J. (1991). "Economic Growth in a Cross Section of Countries", Fothcoming, **Quarterly Journal of Economics**, ss. 1-3
- BARRO, J.Robert. (1997). **Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study**, Cambridge, MA:The MIT Press,

- BARRO, Robert J. (1977). "Unanticipated Money Growth and Employment in the United States", **American Economic Review**, Vol:67, ss. 101-115
- BAUMOL, W.J. A.S.Blinder W.M.Scarth. (1985). **Economics**, Canada, Harcourt Brace Jovanovich,
- BAYRAKTUTAN, Yusuf / M.Hilmi Özkaya,(2002). "IMF İstikrar Politikalarının Doğu Asya'da Ekonomik Performans Sonuçları", **KOÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:3, ss.1-18
- BECKER, Gary S., Kevin M. MURPHY and Robert TAMURA (1990), "Human Capital, Fertility, and Economic Growth", **Journal of Political Economy**, Vol.98, No.5, ss. 13-37
- BEGG, David Stanley Fischer Rudiger Dornbusch.(1998). **Economics**, Fifth Edition, İstanbul, Alkım Yayınları,
- BENABOU, R.(1998). "Search, Price Setting and Inflation", **Review of Economic Studies**, Vol:55, Number:3, ss. 363-376
- BENT, Hansen,(1951). **A Study in the Theory of Inflation**, Geoge Allen and Unwin,
- BOCUTOĞLU, Ersan Metin Berber Kenan Çelik,(2000). **İktisada Giriş**, Trabzon, Akademi Yayınevi,
- BOSKİN, M.,(1998). "Consumer Prices, the Consumer Price Index, and the Cost of Living", **Journal of economic Perspectives**, Vol:12, ss.3-26
- BRAUMANN, Benedikt .(2001). "High Inflation and Real Wages", **IMF Working Paper**, May, ss. 13-14
- BRUNO, M. William Easterly. (1996). "Inflation and Growth: In Search of A Stable Relationship", **Review**, Marc/June, ss. 3-5
- BRUNO, Michael William Easterly.(1998). "Inflation Crises and Long-run Growth", **Journal of Monetary Economics**, Vol:41, Issue:1, ss. 3-5
- BULUTAY, Tuncer.(1995). "Yeni Büyüme Kuramları ve Büyüme, Kalkınma Konusunda Diğer Bazı Yaklaşımlar", **DPT Yayınları**, Ankara,
- CALDERON, Cesar Alberto Chong and Luisa Zanforlin. (2001). "On Non – Linearities Between Exports of Manufactures and Economic

- Growth”, **Journal of Applied Economics**, Vol:IV, No:2, ss. 279-280
- CHAMP, Bruce and Scott Freeman, (1990).“Money, Output and the Nominal National Debt”, **The American Economic Review**, Vol.80, No:23, s. 390
- CHARLES, Weise. L.,(1996). “Severity of Economic Fluctuations Under a Balanced Budget Amendment”, **Contemporary Economic Policy**, Vol:14, ss. 26-30
- CHRIS, Hendry.(1996). “Understanding and Creating Whole Organizational Change Through Learning Theory”, **Human Relations**, United States, Vol: 49, ss. 37-39
- CLOWER, Robert Peter Howitt. (1998). **Keynes And Classics: An End Of Century View**, Boston, C.W. Publishing,
- ÇOLAK, Ertuğrul.(2001) ‘Zaman Serilerinde Eşbütünleşim (Cointegration)’,.Ankara, **Bilim Dergisi**, Sayı:2, ss.1-10
- ÇOLAK, Ömer Faruk(2001). **Finansal Piyasalar ve Para Politikası**, İstanbul, Nobel Yayınları,
- COLLINS, W., (1986). **English Dictionary**, (P. Hanks, W.T. Maleod, L.Urdang), İkinci baskı, London, William Collins and Sons&Co. Ltd.,
- ÇAPRAZ, Neşe.(2001). **Ekonomik Bunalımların Dünya’da ve Türkiye’de Yansımaları**, İstanbul, Der Yayınları,
- ÇEKEROL, Kamil. (2001). “Ücret Endekslemesi, Makro Ekonomik Etkisi ve İstikrar Programları”, Gaziantep Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:IV, No:2, s. 73
- ÇELEBİ, Kemal A.(1993). **Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Dışsal Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları**, Manisa, Emek Matbaacılık Yayınları,
- ÇEŞTEPE, Hamza Mahmut Bilen. (2001). “Devletin Ekonomideki Rolü: Finansal Kriz Sonrası Doğu Asya’da Performans Analizi”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Haziran, s.54
- DANIEL, Betty C. and Santa Cruz. (2001). “Fiscal Policy and Inflation”, **Economic Letter**, July 13, s.10

- DAVID, R. Kamerschen / Richard B. Mc. Kenzie/ Clark Nardinelle.(1983).
Economics, Boston, Houghton Mifflin Company, 1983, s.958
- DAVID, L., J. DARLING.(1991). **Strategic Planning For Community Development**. Kansas State University Cooperative Extension Service, Manhattan-Kansas, ss. 2-6
- DEHEJIA, Vivek H. and Nicholas Rovey.(1998). "The Effect of Business Cycles on Growth:Keynes and Schumpeter", **Economic Inquiry**, Vol:36, Issue:3, ss. 501-510
- DEİS, Henri.(1982). **Ekonomik Doktrinler Tarihi**, İstanbul, Sosyal Yayınlar,
- DEMİR, Gülten.(2000). **Makro Ekonomiye Giriş**, İstanbul, Yayılım Yayıncılık,
- DİE. (1997). **Ekonomik Göstergeler**, Ankara,
- DTM. (1995). **Başlıca Ekonomik Göstergeler**, Haziran, Ankara,
- DUDLEY, Johnson.(1976). **Macroeconomics:Money, Prices and Income**, John Wiley and Sons Inc., NewYork,
- DUISENBERG, Willem F.,(1996). "Why price stability", **European Central Bank Press**, ss.1-2
- DUMAN, Mehmet. (2000). "Küreselleşme Çağında Türkiye Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme", **Sosyal Bilimler Dergisi**,Sayı:1, s.37
- EDWARDS, Sebastian I.Igal Magendzo,(2001). 'Dollarization, Inflation and Growth', **NBER Working Paper Series**, ss.1-3
- EGELİ, Hüseyin A.(2001). "Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirme", Kırgızistan Manas Üniv. **Sosyal Bilimler Dergisi**, s.149
- EGELİ, Haluk.(2000). 'Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açıkları', **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:2, Sayı:4, s.65
- ELISA, Victor.(1992). **Sources of Growth**, San Francisco, JCS Press.
- ERÇEL, Gazi,(1999). "Türkiye'de Enflasyon ve Büyüme İlişkisi", **İMKB Dergisi**, Cilt:3, Sayı:12, ss.10-13

- ERKAN, Hüsnü. (1992). **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,
- FARIA, Joao Ricardo F.Galrao Carneiro.(2001). "Does High Inflation Affect Growth In The Long and Short Run?", **Journal of Applied Economics**, Vol:IV, No:1, ss. 89-105
- FISCHER, Stanley,(1996). "Maintaining Price Stability", **Finance and Development of journal**, December, ss.34-35
- GALÍ, Jordi and Mark Gertler,(2000). "Inflation Dynamics: A Structural Econometric Analysis", **NBER Working Paper Series**, No:7551, ss.1-3
- GRANELLE, Jean Jacques. (1977). **Fluctuations Economiques at Conjoncture**, Paris, Masson,
- GRANGER, C.W.J.(1969). **Investigating Causal Relations By Econometric Models and Cross Spectral Methods**, *Econometrica*, ss. 424-438.
- GREGORIO Jose De. (1993). "Inflation, Taxation and Long-Run Growth", **Journal of Monetary Economics** Vol:31, ss.271-298
- GREGORY, Paul R. Roy J. Ruffin. (1989). **Basic Economics**, London, Scott, Foresman and Company,
- GRİMES, A.(1991). "The Effect of Inflation on Growth: Some International Evidence", **Weltwirtschaftliches Archiv.**,127, ss. 631-644
- GROSSMAN, G. M. and E. Helpman .(1991). **Innovation and Growth in the Global Economy**, Mass, MIT Press, Cambridge,
- GUJARATİ, Damodar N.(2001) **Temel Ekonometri**, (Çevirenler:Ümit Şenesen, G.Günlük Şenesen), İstanbul, Literatür Yayınları, ss.709-711
- GÜBE, Yalçın (1997), "İktisadi Büyüme ve İhracat Performansı", **Hazine Dergisi**, 1997, sayı:6, s.17
- GÜÇERİ, Şinasi. (1993). **Türkiye Ekonomisinin Yapısal Meseleleri ve Bir Çözüm Modeli**, İstanbul, İş Dünyası Vakfı Yayınları,
- GÜÇLÜ, Sami. Mahmut Bilen.(1995). "1980 Sonrasında Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 6, s.160

- GÜNDÜZ, Ali Yılmaz. (1999). "Türkiye Ekonomisindeki Yapısal Değişiklikler ve 1980 Sonrası Uygulanan İstikrar", Erciyes Üniversitesi, **İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:15,s.277
- GÜRBÜZER, Selma.(1997). "Enflasyonun Vergi Gelirlerinin Reel Değeri Üzerindeki Etkisi", **Hazine Dergisi**, Sayı:7,
- GÜRKAN, Ömer. (1989). **Ekonomik Büyüme ve Kalkınma**, Trabzon , Derya Kitabevi Yayınları,
- GÜVEL, Alper. (1998). 'Türkiye Ekonomisinin Kısa Dönem Analizi(1987-1997):Makro Politikalar ve Ekonomik Dalgalanmalar Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme', Çukuruva Üniversitesi **İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1, s.1-3
- HANSEN, Alvin H.(1978). **Business Cycles and National Income**, New York, Norton Company, Inc.
- HARVEY, Andrew.(1997). "Trends, Cycles and Outoregressions", **The Economic Journal**, Vol:107, Issue:440, ss.192-201
- HENDERSON, David R.(1993). Economic of Growth, **Warner Books Inc**,
- HİÇ, Mükerrerem.(1994). **Büyüme ve Gelişme Ekonomisi**, İstanbul, Filiz Kitabevi Yayınları,
- HYMAN, David N.(1992). **Macroeconomics**, Boston, Irwin Published,
- İYİBOZKURT, M.Erol. (1993). **Küreselleşme ve Ekonomimiz**, Bursa, Ezgi Kitabevi,
- JANES, L, and R. Mamelli.(1993). "The Source of Growth", **Journal of Economic Dynamics and control**, Vol:21, ss.75-76
- JEFFREY, Fuhrer and George R.Moore. (1995). "Inflation Persistence", **Quartely Journal of Economics**, No:440, February, ss.127-150
- JOHN, Taylor. (1993). "Discretion Versus Policy Rules In Practice", **Cornegie-Rochester Conference Series on Public Policy** , No:39, ss.195-198
- JORGENSON, D.W., and Z.Griliches. (1967). "The Explanation of Productivity Change", **Review of Economic Studies**, ss.249-256

- JOSSA, Bruno Marco Musella. (1998). **Inflation, Unemployment and Money**, England, Edward Elgar Publishing Limited,
- KAMERSCHEN, David R. Richard B. Mc. Kenzeie Clark Nardinelle. (1983). **Economics**, Boston, Houghton Mifflin Company,
- KAR, Mühsin Mehmet Tunçer.(1999). "Finansal Kalkınma ve Ekonomik Büyüme", Uludağ Üniversitesi. **İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:17, Sayı:3, s.2
- KARABIÇAK, Mevlüt.(1997). "Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci", Süleyman Demirel Üniversitesi **İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, s.50
- KAZGAN, Gülten.(1984). **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Ankara, Remzi Kitabevi,
- KEPENEK, Yakup Nurhan Yentürk. (1999).**Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi Yayınları,
- KILIÇBAY, Ahmet (1997). **Türkiye'nin Ekonomi Politikaları**, İstanbul, Der Yayınları,
- KİBRİTÇIOĞLU, Aykut Selahattin Diboğlu,(2001). "Long-Run Economic Growth : An Interdisciplinary Approach", **Office of Research Working Paper**, Number: 01-0121
- KİBRİTÇIOĞLU, Aykut.(1998). "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri", Ankara Üniversitesi **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:53, No:1-4, s.1
- KİBRİTÇIOĞLU, Aykut. (2001). "Causes of Inflation In Turkey: A Literature Survey With Special Reference to Theories Of Inflation", **Office of Research Working Paper**, Number 01-0115, ss. 1-21
- KONDONASSIS, A. J, A.G. Malliaris and T.O. Okediji, (2000) " Swings of The Pendulum: A Review of Theory and Practice in Development Economics", **American Economist**, Vol. 44, Issue 1, ss. 17-24
- KORMENDİ, Roger C. and Philip G.Meguire. (1985). "Macroeconomic Determinants of Growth Cross-Country Evidence", **Journal of Monetary Economics**, Number:16, ss. 141-153

- KOUTSOYIANNIS, A.(1989). **Ekonometri Kuramı**, Ankara, Verso Yayınları,
- KÖK, Recep.(2001). "Ekonomik Krize Teorik Yaklaşımlar", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:42, s.1196
- KÖSE, Çelik.(2000). **24 Ocak 1980-5Nisan 1994 İstikrar Programları Çerçevesinde Yapılan ilk ve Kuramsal Düzenlemelerin Mukayeseli Analizi**, DPT Uzmanlık Tezi, DPT Yayınları, No: 2508,
- KÖSE, Salih.(2000). "24 ocak 1980-5 Nisan 1994 İstikrar Programları Çerçevesinde Yapılan İlk ve Kurumsal Düzenlemelerin Mukayeseli Analizi", Ankara, **DPT Yayınları**, No:2508,
- LACH, S.,and D.Tsiddon. (1992). "The Behavior of Prices and Inflation: An Empricial Analysis of Disaggregated Prices Data", **Journal Of Politicial Economy**, Vol:100, Number:2, ss. 349-389
- LANSING, Kevin J. (2000). "Exploring the Causes of the Great Inflation", **Economic Letter**, July 7, s.21
- LARRAİN, J. and D. Sachs F.(1993). **Macroeconomics in the Global Economy**, Printice Hall Inc,
- LARRY E. Jones R.E.Manuelli H.Esui. (2000). "Growth and Business Cycles", **NBER Working Paper Series**, s.3
- LITTLE, L. Scitovsky T.-Scott M.(1970). **Industry and Trade in Some Developing Countries: A Comperative Study**, Oxford Unv. Press,
- LOWN, Cara S., and Robert W. Rich, (1997). "Is There Inflation Puzzle?", **Economic Policy Review**, Vol:3, Number. 4, ss.3-8
- LUCAS, Robert. E.(1977). **Understanding Business Cycles**, North Holland,
- MANKIW, N.Gregory. (1984). **Macroeconomics**, Harvard Üniv. Worth Publishers,
- MARVIN, Goodfriend and Robert King.(1997). "The New Neoclassical Synthesis and the Role of Monetary Policy", **NBER Macroeconomics Annual**, forthcoming, ss. 13-14

- MELVIN, J.R. (1969). "Demand Conditions and Immiserizing Growth", **American Economic Review**, ss. 604-606
- MITCHELL, Wesley Clair. (1971). **Business Cycles and Their Causes**, London, University of California Press,
- MITCHELL, Wesley C. (1930). **Business Cycles**, Newyork, National Bureau of Economic Research, Inc.,
- MICHEAL, Bruno. (1994). **Kriz, İstikrar Programları ve Ekonomik Reform**, (Çev:Zülfi Dicleli),
- MINCER, Jacob Stephan Danninger. (2000). "Technology, Unemployment, and Inflation", **NBER Working Paper Series**, No:7817,ss.1-5
- MOTLEY, Brian. (1994). "Growth and Inflation: A Cross-Country Study", **Federal Reserve Bank of San Francisco Working Paper Series**, No:94-08, March, ss.32-38
- MUTER, Naci B. (1989). **Türkiye Ekonomisinde Mali Yapı**, İstanbul, Anadolu Matbaacılık,
- NEWHOLD, Paul.(1988). **Statics For Business and Economics**, New Jersey, Prentice-Hall International,
- NEWLYN, W.T. (1996). **Theory of Money**, Second Edition Oxford Clarendon Press.
- NURKSE, R., (1962). "Some International Aspect Of The Problem of Economic Development", **America Review**, May, ss.73-78
- OKTAR, Suat. (1998). **Enflasyon Hedeflemesi**, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi,
- ORHAN, Osman Z. / Seyfettin Erdoğan.(2002). **Para Politikası**, İstanbul, Avcılar Ofset, ,
- ORPHANİDES, Athanasios and Robert M. Solow. (1990). "Money, Inflation and Growth", **In Handbook of Monetary Economics**, Edited by Benjamin M. Friedman And Frank H. Hahn, Amsterdam
- ÖÇAL, Tezer. (1984). **İktisat**, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları,
- ÖLMEZOĞULLARI, Nalan.(1998). **İktisadi Sistemler**, Ezgi Kitabevi, Bursa,
- ÖZBİLEN, Şevki.(1998). "Siyasal Yozlaşmadan Ekonomik Yozlaşmaya", **Finans Dünyası**, Sayı:99,

- ÖZBİLEN, Şevki.(2001). "Türkiye'de İktisadi Krizin Temel Nedenleri ve Bir Mali Sistem Reform Önerisi II", **Türkiye Dergisi**, Eylül, s.2
- ÖZER, Mustafa Abdullah Keskin. (1998). "Denk Bütçe Savı Altında Maliye Politikası ve Konjonktür", **Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:XIV, Sayı:1-2, s.390
- PARASIZ, İlker.(1997). **Modern Büyüme Teorileri**, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları,
- POTTER, Simon M.(2000). "A Nonlinear Model of The Business Cycle", **Studies in Nonlinear Dynamics and Econometrics**, July, ss. 85-95
- REBELO, Sergio (1990). "Long Run Policy Analysis and Long Run Growth", **NBER Working Paper Series Number:3325**, April, ss.1-5
- REINER, Klaus Schenk.(2001). "Economic Growth and Business Cycles: A Critical Comment on Detrending Time Series", **Nonlinear Dynamics and Econometrics**. Vol:5, No:1, ss.75-76
- REINSDORF, M.(1994). "New Evidence on the Relation Between Inflation and Price Dispersion", **American Economic Review**, Vol:84, Number:3, ss.720-731
- RHİM,J.C. / /Mohammed F. Khayum, T.J. Schibik.(1994). "Composite Forecast of Inflation: An Improvement In Forecasting Performance", **Journal of Economics and Finance**, Vol:18, Number:3, ss.275-276
- RİCHARD, Clarida Jordi Gali and Mark Gertler.(2000). "Monetary Policy Rules and Macroeconomic Stability:Evidence and Some Theory", **Quarterly Journal of Economics**, Vol:115, ss.147-180
- ROMER, P.(1986). "Increasing Returns and Long Run Growth", **Journal of Political Economy**, ss.1002-1037
- ROMER, P. (1994). "The Origins Of Endogenous Growth", **Journal Of Economic Perspectives**, Vol: 8, Number 1, ss. 212-215
- ROUBINI, Nouriel Xavler Sala-i-Martin, (1992)."A Growth Model of Inflation, Tax Evasion, And Financial Repression", **NBER Working Papers Series No:4062**, May, ss.1-6

- SALVATORE, Dominick Eugene A. Diulio. (1988). **İktisat İlkeler ve Kavramlar**, İstanbul, Alfa Yayınları,
- SAMUELSON P. A.(1973). **İktisat** (Çev. D. Demirgil),
- SAVOIE, Leonard M.,(1997). "Price Level Accounting, Pretical Politics, and Tax Relief", **Managment Accounting**, Vol:1, ss.15-18
- SCHUMPETER, Joseph A.(1943). **Business Cycles**, London, Mc Graw-Hill Book Company,
- SCHUMPETER, Joseph.(1961). **The Theory of Econonic Development**, New York, Oxford Uni-versity Press,
- SEYİDOĞLU, Halil.(1999). **Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlüğü**, İstanbul, Kurtiş Yayınları,
- SIEVERT, Dale M.(1991). **Economics**, Second Edition, New York,Glengarry Publishing,
- SINGH, A.(1997). "Financial Liberalization, Stockmarkets and Economic Development", **Economic Journal**, Vol:107, Number:442, ss.771-782
- SOLOW, R.,(1970). **Technical Progress and Productivity Change, Growth Economics**, A.Sen (ed.), Middlesex: Penguin Books.
- ŞAHİN, Hüseyin.(2000). **Türkiye Ekonomisi**, Bursa, Ezgi Yayınları,
- TALLMAN, Ellis W.(1995). "Inflation and Inflation Forecasting:An Introduction", **Economic Review**, Vol:80, Number:1, ss.20-23
- TANZİ, Vito (1982). "Inflationary Expectations, Taxes and The Demand for Money in The United States", **IMF Staff Papers**, Vol:29, No:2, ss.155-170
- TARI, Recep.(2001). **Ekonometri**, İstanbul, Alfa Yayınları,
- TARI, Recep.(1998). "Türkiye'de Enflasyon-Ücret İlişkisi (Ekonometrik Analiz)",Kocaeli Ü. **İİBF Dergisi**, Sayı:2, s.64
- TARI, Recep.(1997). "Türkiye'de Enflasyon, Faiz ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkileri(Ekonometrik Analiz:1973-1995 Dönemi)", Kocaeli Ü.**İİBF Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, s.227
- TCMB. (1995). **Ekonomik Veriler**, Ankara,
- TEZEL, Y.Sezai. (1995). **İktisadi Büyüme**, Ankara, İmaj Yayınları,

- THOMAS, Cooley and Lee Ohanian,(1991). "The Cyclical Behavior of Prices", **Journal of Monetary Economics**, Vol:28, ss.25-60
- TOFFLER, Alvin. (1992). **Yeni Güçler Yeni Şoklar**, İstanbul, İz Yayıncılık, Çev:Belkıs Çorakçı,
- TOYE, John.(1997). "Keynes on Population and Economic Growth", **Cambridge Journal of Economics**, Vol:21, Issue:1, ss.1-5
- TREVITHICK, J.A.(1985). **Inflation**, Second Edition, England, Penguin Books,
- TUTAR, Ibrahim and Aysel Tansel. (1999). "Political Business Cycles, Institutional Structure and Budget Deficits in Turkey", **Working Paper 2019**,
- ULUTÜRK, Süleyman.(2001). "Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi", Akdeniz Üniversitesi, **İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:1, s.132
- UZ, Nisfet.(1999). "Enflasyonun İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkileri Teori ve Türkiye Uygulaması", Erciyes Üniversitesi, **İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:15, s.31
- UNAY, Cafer.(1996). **Ekonomik Konjonktür**, 5.Baskı, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları,
- VANCIL, Richard. (1976). "Inflation Accounting-The Great Controversy", **Harvard Business Review**, March-April, USA. ss. 50-60
- VERBIC, Miroslav.(2000). "Income, Employment and Distribution Effect of Inflation", **University of Maribor Working Paper**, s.2
- WEINTRAUB S.,(1960). "The Keynesian Theory of Inflation: The Two Faces of Janus?", **International Economic Review**, ss.143-155.
- WINJNBERGEN, Van.(1983). "Credit Policy, Inflation and Growth In a Financially Repessed Economy", **Journal of Development Economics**, Vol:13, Number:1-3, ss.45-65
- WOITEK, Ulrich. (1998). **Business Cycles**, Germany, Physica-Verlag Company,
- YAMAK, Nebiye /Yakup Küçükkale.(1997) "Türkiye'de Kamu Harcamaları Ekonomik İlişkisi", **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, sayı:131, ss.8-9

ZARNOWITZ, V.(1992). **Business Cycles:Theory, History, Indicators and Forecasting**, Chicago: The University of Chicago Press,

ZARNOWITZ, Victor and Ataman Özyıldırım.(2002). "Time Series Decomposition and Measure of Business Cycles, Trends and Growth Cycles, **NBER Working Papers**, No:8736, s.4

ZIMMERMANN, Christian.(2001). "Forecasting with Real Business Cycle Models", **CREFE Working Paper Series**, No:131, ss.1-3

